

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**ERKEN TUNÇ ÇAĞI'NDA DOĞU KARADENİZ
BÖLGESİNİN KÜLTÜREL GELİŞİMİ**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Cevdet Bora ÇINAR**

**Danışman
Doç. Dr. Salih KAYMAKÇI**

Şubat 2023, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Cevdet Bora ÇINAR

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Ana Bilim Dalı : Tarih Ana Bilim Dalı
Program Adı : Tezli Yüksek Lisans
Tez Başlığı : Erken Tunç Çağı'nda Doğu Karadeniz Bölgesinin
Kültürel Gelişimi

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 80 sayfalık kısmına ilişkin 13/02/2023 tarihinde *IThenticate/Turnitin* intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: **%8'** dir.

Filtrelemeye **alıntılar ve kaynakça dahil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimedenden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim 13/02/2023

Danışman: Doç. Dr. Salih KAYMAKÇI

Öğrenci: Cevdet Bora ÇINAR

KILAVUZA UYGUNLUK

“Erken Tunç Çağı’nda Doğu Karadeniz Bölgesinin Kültürel Gelişimi”
başlıklı Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım
Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Cevdet Bora ÇINAR

Danışman

Doç. Dr. Salih KAYMAKÇI

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Doç. Dr. Salih KAYMAKÇI danışmanlığında **Cevdet Bora ÇINAR** tarafından hazırlanan “**ERKEN TUNÇ ÇAĞI’NDA DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNİN KÜLTÜREL GELİŞİMİ**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tarih Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

13/02/2023

JÜRİ:

Danışman	: Doç. Dr. Salih KAYMAKÇI	İmza
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Hatice Gül KÜÇÜKBEZCİ	İmza
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Kemal TAŞCI	İmza

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun / / tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... / /

Prof. Dr. Necdet TOZLU

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölümünde düzenlenen arkeolojik çalışmaları temel alarak hazırladığımız çalışmamızda Doğu Karadeniz Bölgesinin, Erken Tunç Çağı çanak-çömlek kültürünü ve bölgede ele geçen buluntuların tespit edildiği merkezleri incelemekteyiz. Çalışmamızın özelinde, Giresun'da gerçekleştirilen sistematik yüzey araştırmalarında elde edilen bulgular kullanılmıştır. Yine Giresun ile beraber Ordu, Trabzon, Rize, Artvin, Bayburt ve Gümüşhane İllerinde gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalardan yararlanılmıştır. Doğu Karadeniz içinde yer alan Sivas'ın Akıncılar, Gölova, Koyulhisar, Suşehri İlçeleri ile Erzincan'ın Refahiye ilçesi ve Erzurum'un İspir, Oltu, Olur, Pazaryolu, Tortum ve Uzundere ilçeleri İç ve Doğu Anadolu'ya bağlı şehirlere bağlı olsalar da doğu Karadeniz sınırları içerisinde yer almaları sebebiyle çalışmamızda incelenmiştir. Çalışmamızın içerisinde Geç Kalkolitik Çağ ve Erken Tunç Çağının önemli keramik gruplarından Erken Transkafkasya Kültürü'nün (Karaz) yayılım alanı hakkında bilgilere ve buluntulara yer verilmiştir.

Çalışmamıza başlarken bölgenin coğrafi yapısı, Anadolu'nun Tarihöncesi Çağları ve Tunç Çağı kültürlerinin Doğu Karadeniz Bölgesi üzerindeki etkilerini tespit etmeye çalıştığımız üç ana bölüm planlanmıştır. Bu doğrultuda ilerlediğimiz çalışmamızda kültür varlıklarının tespit edildiği alanlar üçüncü bölümümüzde yer almaktadır. Araştırmamız sırasında desteğini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Salih KAYMAKÇI ve GİYAP (Giresun Yüzey Araştırmaları Projesi)'da yer almış değerli ekip üyelerine teşekkürü bir borç bilirim. Saygıdeğer hocalarım Doç. Dr. Derya ÇIĞIR-DİKYOL, Dr. Öğr. Üyesi Kemal TAŞCI, Dr. Öğr. Üyesi Hatice Gül KÜÇÜKBEZCİ ve Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÇİÇEK hocalarıma çalışmam ile alakalı vermiş oldukları fikir ve önerileri için teşekkür ederim. Ayrıca bana olan desteklerini her zaman hissettiğim aileme; Semih Ata ÇINAR, Ayça ÇINAR, Buğra ÇINAR, Hasan Semih ÇELİKKOL, Şükriye Ayla ÇELİKKOL ve babam Tayfun ÇINAR'a beni her zaman destekledikleri için minnettar olduğumu belirtme ihtiyacı duyuyorum. Yine bana tezim sırasında yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarım Harun TURAK, Melek TURAK, Emine KILIÇ ve Rıdvan TORUN'a teşekkürlerimi bir borç bilir, akademik hayatta başarılarının devamını dilerim.

Cevdet Bora ÇINAR, Erzincan, 2023

ERKEN TUNÇ ÇAĞI'NDA DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNİN KÜLTÜREL GELİŞİMİ

Cevdet Bora ÇINAR

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Şubat 2023

Danışman: Doç. Dr. Salih KAYMAKÇI

ÖZET

Ülkemizin Eskiçağ Tarihi ve Arkeolojisi açısından az çalışılan coğrafyalarından biri olan Doğu Karadeniz Bölgesi, engebeli yapısı ve özellikle kıyı şeridinde bulunan şehirlerin (Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve Artvin) sık bir bitki örtüsüyle kaplı olması nedeniyle kültür varlıklarının tespitini zorlaştırmaktadır. Bölgenin tarihine baktığımızda Doğu Karadeniz bölümüne yazının çok geç çağlarda geldiğini görmekteyiz. Bölgenin yazılı tarihi açısından, çalıştığımız dönem olan Erken Tunç Çağına (MÖ 3000-2000) tarihlenen yazılı bir eser tespit edilememiştir. Bu nedenle araştırmamızda arkeolojik buluntular önemli yer tutmaktadır. Çalışmamıza Giresun Sistemik Yüzey Araştırmalarında tespit edilen Kültür varlıkları özelinde başlanılmış olup, Doğu Karadeniz Bölgesinde ve sınır alanlarında düzenlenen arkeolojik araştırmalarda, tespit edilmiş olan Erken Tunç Çağı yerleşimleri ve keramik kültürleri çalışmamızın genelini oluşturmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde Doğu Karadeniz Bölgesinin coğrafi özellikleri jeolojik, fiziki ve tarihi yönden incelenmektedir. İkinci bölümümüzde ise tarihi ve coğrafi bilgiler ışığında bölgenin Tunç çağlarına kadar geçirdiği sosyokültürel süreç ele alınmıştır. Üçüncü bölümümüzde çalışmamızın ana konusu olan, Doğu Karadeniz Bölgesi Erken Tunç Çağı kültürlerinin tespit edildikleri yerleşim alanları ve bu alanlarda elde edilen arkeolojik bulguların (çanak çömlek, kaya resimleri, dikilitaş) illere göre listelenmesi ve bölgede tespit edilen Karaz, ETÇ I, ETÇ II ve ETÇ III keramik kültürlerinin tipolojik açıdan değerlendirilmesine yer verilmiştir. Çalışmamızın üçüncü bölümünde yer alan 208 yerleşim alanı harita üzerinde konumlandırılmış ve bölgede tespit edilen arkeolojik buluntular tablolar üzerinde listelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Karadeniz, Erken Tunç Çağı, Karaz

THE CULTURAL DEVELOPMENT OF EASTERN BLACK SEA REGION DURING THE EARLY BRONZE AGE

Cevdet Bora ÇINAR

Erzincan Binali Yıldırım University,

Graduate School of Social Sciences

Master's Thesis, February 2023

Supervisor: Assoc. Prof. Salih KAYMAKÇI

ABSTRACT

Due to its rugged structure and natural surroundings, The Coast of Eastern Black Sea Region (Ordu, Giresun, Trabzon, Rize and Artvin) is one of the less studied geographies of Türkiye in the field of Ancient History and Archaeology, and it is difficult to detect the cultural assets in the region. Based on the historical data of the region, it is possible to say that the inscriptions and the ancient writings majorly came to the Eastern Black Sea region very late. In the period that we studied, the Early Bronze Age (3000-2000 BC), we could not identify any written works which is related with the written history of the region. Therefore, the archaeological findings have a significant place in our research. Our study was started with the cultural properties identified in the Giresun Systematic Surveys, EBA settlements and pottery cultures identified in the archaeological researches carried out in the Eastern Black Sea Region. The border areas constitute the general of our study. In the first part of our study, the geographical features of the Eastern Black Sea Region are examined in terms of geological, physical and historical aspects. In the second chapter, the socio-cultural period of the region until the Bronze Age is analysed in parallel with the historical and geographical approaches. In our third part, the main subject of our study, the settlement areas where the Early Bronze Age cultures of the Eastern Black Sea Region were detected and the archaeological findings (pottery, rock paintings, obelisks) obtained in these areas that are listed in the provinces and Karaz, EBA I, EBA II and EBA III found in the region in accordance with the typological evaluation approach of ceramic cultures. In the third part of our study, 208 settlement areas were located on the map and the archaeological findings were classified on the tables.

Key Words: Eastern Black Sea, Early Bronze Age, Karaz

İÇİNDEKİLER

ERKEN TUNÇ ÇAĞI'NDA DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNİN KÜLTÜREL GELİŞİMİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	xvii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞU KARADENİZ BÖLÜMÜNÜN COĞRAFI ÖZELLİKLERİ

1.1. Konumu	5
1.1.1. Kıyı Yöresi	5
1.1.2. Kıyı Dağları Yöresi	6
1.1.3. Yukarı Kelkit-Çoruh Oluğu Yöresi.....	6
1.1.4. İç Sıralar Yöresi	7
1.2. Jeomorfolojik Özellikleri ve Yeryüzü Şekilleri.....	7
1.3. İklim ve Bitki Örtüsü	8
1.4. Hidrografi	9
1.5. Madenler	10
1.6. Yollar	12

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞU KARADENİZ'İN TARİHİ COĞRAFYASI (MÖ 2.500.000-1200)

2.1. Prehistorik (Tarihöncesi) Çağlarda Doğu Karadeniz.....	16
2.1.1. Paleolitik Çağ MÖ 2.500.000-12.000	16
2.1.1.1. Alt Paleolitik.....	17
2.1.1.2. Orta Paleolitik.....	18
2.1.1.3. Üst Paleolitik	18

2.1.2. Mezolitik Çağ MÖ 12.000-11.000/10.000.....	18
2.1.3. Neolitik Çağ MÖ 11.000/10.000-5500	19
2.1.4. Kalkolitik Çağ MÖ 5500-3000	20
2.1.4.1. Erken Transkafkasya kültürü (Karaz).....	20
2.1.5. Tunç Çağı MÖ 3000-1200	21
2.1.5.1. Erken Tunç Çağı MÖ 3000-2000	22
2.1.5.2. Orta Tunç Çağı MÖ 2000-1500	23
2.1.5.3. Geç Tunç Çağı MÖ 1500-1200	24

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERKEN TUNÇ ÇAĞI (MÖ 3000-2000) DOĞU KARADENİZ YERLEŞİMLERİ VE ARKEOLOJİK BULUNTULAR

3.1. Doğu Karadeniz Bölümü Yerleşimleri ve Arkeolojik Buluntuları	26
3.1.1. Giresun Bölgesi Erken Tunç Çağı Yerleşimleri.....	26
3.1.1.1. Alucra İlçesi.....	27
3.1.1.1.1. Tepeköy- Gavur Kalesi	27
3.1.1.1.2. Tepeköy-Salıncak Kaya Yerleşimi	27
3.1.1.1.3. Alucra Merkez-Han Tepesi.....	28
3.1.1.1.4. Elmacık-Kalecik Yerleşkesi	28
3.1.1.1.5. Elmacık-Topalaksağ	28
3.1.1.1.6. Fevzi Çakmak-Kalebaşı Mevkii	28
3.1.1.1.6.1. Fevzi Çakmak-Kalebaşı Mevkii II	29
3.1.1.1.7. Aktepe-Aktepe Yerleşmesi	29
3.1.1.1.8. Aktepe-Paşapınarı Yerleşmesi	29
3.1.1.1.9. Koman-Tepe Tarla Yerleşimi	29
3.1.1.1.10. Hacıhasan-Fındıklıbel Yerleşimi	30
3.1.1.1.11. Çalgan-Çalgan Şelale Mevkii	30
3.1.1.1.12. Köklüce-Hönker Kalesi	30
3.1.1.1.13. Suyurdu-Almoğun Yerleşmesi	30
3.1.1.1.14. Çakrak-Çıkırık Kapı Kalesi	31
3.1.1.2. Bulancak İlçesi	31
3.1.1.2.1. Derecik Alanı-Kaleboynu Kalesi.....	31
3.1.1.3. Çamoluk İlçesi.....	31
3.1.1.3.1. Karadikmen-Karadikmen Kalesi	31
3.1.1.3.2. Hacıahmetoğlu-Asarıntaş Yerleşimi.....	32

3.1.1.3.3. Hacıahmetoğlu-Avarak Kalesi.....	32
3.1.1.3.4. Kaledere-Kaledere Kalesi	32
3.1.1.3.5. Merkez-Kalesivrisi (Köroğlu) Kalesi	33
3.1.1.4. Piraziz İlçesi	33
3.1.1.4.1. Kaleyanı-Kaleyanı Kalesi	33
3.1.1.5. Şebinkarahisar İlçesi.....	33
3.1.1.5.1. Gökçetaş-Koçun Başı (Kuşçu) Yerleşimi.....	33
3.1.1.5.2. Balcana-Kısıık Yerleşimi.....	34
3.1.1.5.3. Şebinkarahisar Merkez-Şebinkarahisar Kalesi	34
3.1.1.5.4. Güneygören-İsola Tepesi.....	34
3.1.1.5.5. Taşcılı-Kurbantepe Yerleşmesi.....	34
3.1.1.5.6. Taşcılı-Kilisetaş Yerleşmesi	35
3.1.1.5.7. Taşcılı-Kilisetarla Yerleşmesi.....	35
3.1.1.5.8. Aslanşah-Kiliseburnu Mezarlık Alanı	35
3.1.1.5.9. Aslanşah-Aslanşah Nekropolü.....	35
3.1.1.5.10. Tepeltepe-Kilisebeleni Yerleşmesi	36
3.1.1.5.11. Tepeltepe-Gölcük Yamaç Yerleşmesi	36
3.1.1.5.12. Yumurcaktaş-Yumurcaktaş Kale Yerleşmesi.....	36
3.1.1.5.13. Ahurcuk-Ahurcuk Kalesi	36
3.1.1.5.14. Yeşilyayla-Kavaklığıntaş Yerleşmesi.....	37
3.1.2. Artvin Bölgesi Erken Tunç Çağı Yerleşimleri.....	37
3.1.2.1. Arhavi İlçesi	38
3.1.2.1.1. Arılı (Demirkapı)-Namazgah Kaya Resimleri.....	38
3.1.2.2. Şavşat İlçesi	39
3.1.2.2.1. Balıklı-Sazazkale Ormanı Tunç Baltaları	39
3.1.3. Bayburt Bölgesi Erken Tunç Çağı Yerleşimleri	39
3.1.3.1. Bayburt Merkez	39
3.1.3.1.1. Bayburt Merkez-Bayburt Kalesi	39
3.1.3.1.2. Söğütlü-Söğütlü (Hindi) Höyük.....	39
3.1.3.1.3. Oruçbeyli-Tepecik (Siptoros) Höyük	40
3.1.3.1.4. Kitre-Kitre Kalesi	40
3.1.3.1.5. Akşar-Akşar Höyük	40
3.1.3.1.6. Çayır yolu-Çayır yolutepe Höyük.....	41
3.1.3.1.6.1. Çayır yolu-Çayır yolutepe II	41

3.1.3.1.6.2. Çayırıolu-Çayırıolutepe III.....	41
3.1.3.1.6.3. Çayırıolu-Çayırıolutepe IV.....	41
3.1.3.1.7. Çayırıolu-Baltakaya Höyük	41
3.1.3.1.8. Değirmencik-Değirmencik Höyük.....	42
3.1.3.1.9. Çiğdemtepe-Çiğdemtepe Höyük.....	42
3.1.3.1.10. Sancaktepe-Sancaktepe Höyük.....	42
3.1.3.1.11. Sırakayalar-Sırakayalar Höyük I.....	42
3.1.3.1.12. Danişment-Danişment Höyük (Pülür Tepe)	42
3.1.3.1.13. Danişment-Çoraktepe III	42
3.1.3.2. Demirözü İlçesi	43
3.1.3.2.1. Yukarıpınarlı-Gundulak Tepe Höyük.....	43
3.1.3.2.2. Çifttaş-Büyüktepe Höyük	43
3.1.3.2.3. Bayrampaşa-Karaçayır Mevkii	43
3.1.3.2.4. Bayrampaşa-İvecikler Tepesi.....	44
3.1.3.2.5. Aksaçlı- Aksaçlı (Haşiye) Höyük	44
3.1.3.2.6. Çimentepe-Çimentepe Höyük.....	44
3.1.3.2.7. Gökçedere Merkez- Gökçedere (Pulur) Höyük	44
3.1.3.2.8. Beşpınar-Kalecik Höyük.....	45
3.1.3.2.9. Beşpınar-Dedecik II Höyük	45
3.1.3.2.10. Eymür-Haburnu Tepe	45
3.1.3.3. Aydıntepe İlçesi.....	45
3.1.3.3.1. Taşkesen- Taşkesen Höyük	45
3.1.3.3.2. Taşkesen- Taşkesen Yerleşimi.....	45
3.1.3.3.3. Aydıntepe Merkez-Mezarlık Tepe Höyük	45
3.1.3.3.4. İncili-İncili Höyük (Kepçeli Höyük)	46
3.1.4. Gümüşhane Bölgesi Erken Tunç Çağı Yerleşimleri	46
3.1.4.1. Şiran İlçesi	46
3.1.4.1.1. Araköy-Könger Höyük	46
3.1.4.1.2. Alıç-Çeştepe Höyük.....	47
3.1.4.1.3. Alıç-Evliyatepe Höyük	47
3.1.4.1.4. Paşapınarı-Paşapınarı Höyük.....	47
3.1.4.1.5. Kavakpınar-Jandarman Ormanı (Taşlık) Höyük	47
3.1.4.1.6. Kavakpınarı-Taşlık II Höyük.....	47
3.1.4.1.7. Karaköy-Karaköy Höyük.....	48

3.1.4.1.8. Karaşeyh- Ortaköy Tepesi	48
3.1.4.1.9. Çakırkaya-Manastır Tepe.....	48
3.1.4.1.10. Evren-Veynasır Tepe	48
3.1.4.1.11. Telme-Telme Höyük.....	48
3.1.4.2. Kelkit İlçesi	48
3.1.4.2.1. Sadak-Satala Antik Kenti.....	48
3.1.4.2.2. Günbatur-Maltepe Höyük	49
3.1.4.2.3. Öğütlü-Kaletepe Höyük.....	49
3.1.4.2.4. Çevirme-Çengiler Tepesi.....	49
3.1.4.3. Köse İlçesi	49
3.1.4.3.1. Köse Merkez-Maltepe Höyük.....	49
3.1.4.3.2. Örenşar-Örenşar I-III-IV.....	50
3.1.5. Ordu Bölgesi Erken Tunç Çağı Yerleşimleri	50
3.1.5.1 Mesudiye İlçesi.....	50
3.1.5.1.1. Uzunyol-Bektaş Tepesi.....	50
3.1.5.1.2. Uzunyol-Esmahan Pınarı	50
3.1.5.1.3. Karabayır-Naltepesi	51
3.1.5.1.4. Karabayır-Ziyaret Tepesi.....	51
3.1.5.1.5. Çavdar-Yazıtarla	51
3.1.5.1.6. Çavdar Yaylası-Hohurdan Tepesi.....	51
3.1.5.1.7. Çavdar Yaylası-Çukurçayır	51
3.1.5.1.8. Çavdar Yaylası-Kuzuluk Boğazı	52
3.1.5.1.9. Arıcılar Yaylası-Harmanyeri Tepesi.....	52
3.1.5.1.10. Arıcılar-Nal Tepesi	52
3.1.5.1.11. Arıcılar-Çamaşluoğlu Tepesi.....	52
3.1.5.1.12. Bayır-Atyolu	52
3.1.5.1.13. Çaltepe-Azmikale	53
3.1.5.1.14. Yardere-Yardere Bahçeler	53
3.1.5.1.15. Yardere-Buzluk.....	53
3.1.5.1.16. Erik- Evliya Tepesi	53
3.1.5.1.17. Üçyol-Üçyol Yerleşimi.....	53
3.1.5.1.18. Üçyol-Kırıklar.....	54
3.1.5.1.19. Üçyol-Körüktepesi.....	54
3.1.5.1.20. Üçyol-Meydandüzü	54

3.1.5.1.21. Üçyol-Çamarası	54
3.1.5.1.21.1. Üçyol-Çamarası II	54
3.1.5.1.22. Üçyol-Güleyanı Tepesi	54
3.1.5.1.23. Üçyol-Çağlankaya	55
3.1.5.1.24. Üçyol- Sağanlı	55
3.1.5.1.24.1. Üçyol-Sağanlı II	55
3.1.5.1.25. Üçyol-Söğütlüdere Tepesi	55
3.1.5.1.26. Üçyol-Güngörmez Tepesi	55
3.1.5.1.27. Üçyol-Uzuntepeler Yamaç Yerleşimi	56
3.1.5.1.28. Çardaklı- Karga Tepesi	56
3.1.5.1.29. Çardaklı- Karapınar	56
3.1.5.1.29.1. Çardaklı- Karapınar II	56
3.1.5.1.30. Çardaklı- Söğütözü	56
3.1.5.1.31. Çardaklı- Maltepesi	57
3.1.5.1.32. Çardaklı- Tepetarla	57
3.1.5.1.33. Çardaklı- Kırantarla Höyük	57
3.1.5.1.34. Çardaklı- Yunak Tepe	57
3.1.5.1.35. Dayılı- Pilav Tepesi	57
3.1.5.1.36. Dayılı- İmamoğlu Gölütepesi	58
3.1.5.1.37. Dayılı- Çoban Kalesi	58
3.1.5.1.38. Dayılı Yaylası- Yayla Höyük	58
3.1.5.1.39. Anedar- Sayaca Tepesi	58
3.1.5.1.40. Türkköy- Ziraat Tepesi	58
3.1.5.1.41. Çiftlik sarıca- Çiftlik sarıca	58
3.1.5.1.42. Çiftlik sarıca-Şeyhoğlu Tepesi	59
3.1.5.1.43. Göçbey- Işılar	59
3.1.5.1.43.1. Göçbey- Işılar II	59
3.1.5.1.43.2. Göçbey- Işılar III	59
3.1.5.1.44. Abdili-Abdili Kurganı	59
3.1.5.1.45. Abdili-Fırıslık Höyük	60
3.1.5.1.46. Abdili-Dığılkaya	60
3.1.5.1.47. Kaleköy- Çöplük Bostanı	60
3.1.5.1.48. Konacık- Kıyan Yerleşimi	60
3.1.5.1.49. Beyseki Yaylası- Karababa Tepesi	60

3.1.5.1.50. Müslüm Sarıca- Küllüce Tepe	60
3.1.5.1.50.1. Müslüm Sarıca-Küllüce Tepe II.....	61
3.1.5.1.51. Müslüm Sarıca-Müslüm Sarıca Höyüğü.....	61
3.1.5.1.52. Sarıca- Sarıca Göllüyazı Höyüğü.....	61
3.1.5.1.53. Çaltepe- Harmancık	61
3.1.5.1.54. Güzle- Tepedibi	61
3.1.6. Rize Bölgesi Erken Tunç Çağı Yerleşimleri	62
3.1.7. Trabzon Bölgesi Erken Tunç Çağı Yerleşimleri	62
3.2. Doğu Karadeniz’e Sınır Bölgelerdeki Yerleşimler ve Arkeolojik Buluntular....	62
3.2.1. Erzincan-Refahiye İlçesi	63
3.2.1.1. Ekecek-Ekecek Höyük	63
3.2.1.2. Pınaryolu-Pınaryolu Kalesi	63
3.2.1.3. Akçiğdem-Doplaktepe Höyük.....	63
3.2.1.4. Çengerli-Çengerli Kalesi	63
3.2.1.5. Çengerli-Çamlıca Yerleşmesi.....	64
3.2.1.6. Yurtbaşı-Yurtbaşı Höyük	64
3.2.1.7. Çavuş-Toprakkale Höyük.....	64
3.2.1.8. Altköy-Altköy Kalesi	64
3.2.1.9. Bakacak-Bakacak Kalesi	64
3.2.2. Sivas-Akıncılar İlçesi	65
3.2.2.1. Çörengeç-Ötemahalle Höyüğü	65
3.2.2.2. Geyikpınarı-Geyikpınarı Höyüğü.....	65
3.2.2.3. Eskibağ-Eskibağ Höyüğü	65
3.2.2.4. Akıncılar Merkez-Akıncılar Yerleşmesi	65
3.2.2.5. Avşar-Çadirkaya Höyüğü.....	65
3.2.2.6. Abdurrahman-Değirmen Tarlası Yerleşimi.....	66
3.2.3. Sivas-Gölova İlçesi	66
3.2.3.1. Gölova Merkez-Vartanoluğu Höyüğü	66
3.2.3.2. Aşağıtepecik-Gökdere Höyüğü	66
3.2.3.2.1. Aşağıtepecik-Gökdere Höyüğü II.....	66
3.2.3.3. Karayakup-Çengi Höyüğü.....	66
3.2.3.4. Gözören-Gözören Höyüğü	67
3.2.3.5. Demirkonak-Demirkonak Höyüğü.....	67
3.2.3.6. Dikköy-Dikköy Höyüğü.....	67

3.2.4. Sivas-Koyulhisar İlçesi	67
3.2.4.1. Yeniaslan-Yeniaslan Höyük	67
3.2.4.1.1. Yeniaslan-Yeniaslan Höyük II	67
3.2.4.1.2. Yeniaslan-Yeniaslan Höyük III	68
3.2.4.2. Eğriçimen Yaylası-Eğriçimen Yayla Höyüğü	68
3.2.4.3. Eğriçimen Yaylası- Aşıklar Tepesi Yerleşimi	68
3.2.4.4. Dağönü- Kalacuk Yerleşmesi	68
3.2.4.4.1. Dağönü- Kalacuk Yerleşmesi II	68
3.2.4.4.2. Dağönü- Kalacuk Yerleşmesi III	68
3.2.4.5. Kuruseki- Kuruseki Höyüğü	69
3.2.4.6. Kızılelma- Eğlence Höyüğü	69
3.2.4.7. Bahçeköy- Kalecik Tepesi	69
3.2.5. Sivas-Suşehri İlçesi	69
3.2.5.1. Büyük Güzel-Siradur Höyüğü	69
3.2.5.2. Aşağı Akşar-Kale	69
3.2.5.3. Bostancık-Karut Höyük	69
3.2.5.4. Suşehri Merkez-Dipsizgöl Höyük	70
3.2.5.5. Yeşilyayla-Tilki Tepesi	70
3.2.5.6. Yeşilyayla-Kilisealtı Höyük	70
3.2.5.7. Erence- Erence Höyük	70
3.2.5.8. Balkara- Çataltepe Höyük	70
3.2.5.9. Küçükgüzel-Küçükgüzel Yerleşimi	70
3.2.5.10. Arpayazı-Kömüştün Yerleşmesi	71
3.2.6. Erzurum-İspir İlçesi	71
3.2.6.1. İyidere-İyidere Kalesi	71
3.2.6.2. Karahan-Karahan Kalesi	71
3.2.8. Erzurum-Tortum İlçesi	71
3.2.8.1. Serdarlı-Gugullar Höyük	71
3.2.8.1.1. Serdarlı-Gugullar Höyük II	72
3.2.8.1.2. Serdarlı-Gugullar Höyük III	72
3.2.8.2. Şenyurt-Şenyurt Yerleşmesi	72
3.2.8.3. Şenyurt-Şenyurt Kalesi	72
3.2.8.4. Şenyurt-Şenyurt Yayla Kalesi	72
3.2.8.5. Kapıkaya-Kapıkaya Kalesi II	72

3.2.9. Erzurum-Olur İlçesi	73
3.2.9.1. Ürünlü-Ürünlü Yerleşmesi	73
3.2.9.2. Beğendik-Aşağı Beğendik Kalesi.....	73
3.2.9.3. Ekinlik-Ekinlik Kalesi	73
3.2.9.3.1. Ekinlik- Ekinlik Kalesi II.....	73
3.2.9.4. Ilıkaynak- Ilıkaynak Kalesi	74
3.2.9.5. Ilıkaynak-Ilıkaynak Yayla Kalesi.....	74
3.2.9.6. Ilıkaynak-Pegleragzı Kalesi.....	74
3.2.9.7. Ilıkaynak-Şeytan Kalesi.....	74
3.2.9.8. Boğazgören-Odabaşı Kalesi	74
3.2.9.9. Uzunharman-Yedigözeler Kalesi	75
3.2.9.9.1. Uzunharman-Yedigözeler Kalesi II.....	75
3.3. Doğu Karadeniz Bölgesi Keramiklerinin Erken Tunç Çağı'ndaki Kültürel Gelişimi	75
SONUÇ	78
KAYNAKÇA.....	81
EKLER	94
ÖZ GEÇMİŞ	150

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

AHBV	: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DOKAP	: Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı
ed.	: editör
ETÇ	: Erken Tunç Çağı
GKÇ	: Geç Kalkolitik Çağ,
KAREN	: Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
KGM	: Kara Yolları Genel Müdürlüğü
MTA	: Maden Tetkik Arama
SEFAD	: Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
TTKong.	: Türk Tarih Kongresi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TÜBA-AR	: Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri

GİRİŞ

Türkiye'nin Doğu Karadeniz bölümü, binlerce yıldır birçok kültüre yaşam alanı olmuştur. Bölgede bulunan sıradağlar kıyıya paralel olarak doğu-batı yönünde uzanır, bu dağlık bölge doğal geçiş yolları ile Kafkasya ve Anadolu'yu birbirine bağlamaktadır. Doğu Karadeniz verimli meraları, su kaynaklarının bolluğu ve verimli toprakları olması sebebiyle çeşitli insan topluluklarına ev sahipliği yapmıştır. Ancak bölgenin dağlık bir alana sahip olması ulaşımı kısıtlamaktadır. Bu nedendir ki günümüzde Anadolu'nun birçok bölgesinde yüzey araştırmaları ve arkeolojik kazı çalışmaları hızlı bir şekilde devam ederken, Doğu Karadeniz bölümünde ulaşımın zorlu koşullar altında sağlanması, bölgenin yağış rejiminin yüksekliği ve buna bağlı olarak da bitki örtüsünün sıklığı göz önüne alınarak, Doğu Karadeniz'in araştırmacılar tarafından çok tercih edilmemiş bir bölge olduğunu söyleyebiliriz. Günümüzde teknolojinin gelişimi ile bölge üzerindeki çalışmalar artmış olsa da yine de istenilen verim alınamamaktadır.

Doğu Karadeniz bölümü üzerinde yapılan araştırmaları incelediğimizde bölgenin Tarihöncesi Çağları (Paleolitik, Mezolitik, Neolitik ve Kalkolitik Çağlar) ve Erken Tunç Çağı hakkında bilgilerin kısıtlı olduğu görülmektedir. Doğu Karadeniz Bölgesinde düzenlenen arkeolojik araştırmaları ve tarihsel çalışmaları incelediğimizde bölgenin bütünüyle ele alınmadığı, genellikle tatlı su havzaları ve sahil kesimi üzerinde çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bu sebeple araştırma konumuzu, Doğu Karadeniz Bölgesinin bütününde yapılan araştırmaların incelenmesi ve değerlendirilmesi üzerine yoğunlaştırmamızın doğru olacağı kanısına vardık. Erken Tunç Çağı'nda Doğu Karadeniz Bölgesinin Kültürel Gelişimi isimli çalışmamız, Giresun'da gerçekleştirilmiş olan yüzey araştırmalarını ve ortaya çıkarılan keramik buluntularını temel alarak, Artvin, Bayburt, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon ile Sivas, Erzincan ve Erzurum'un Doğu Karadeniz bölümünde kalan araştırmaları incelemektedir (**Harita 1.1**). Bahsi geçen iller üzerinde yapılan araştırmalar ve buluntular farklılık göstermektedir. Rize ilinde yapılan araştırmaların sınırlı olması ve bu çalışmalar için Rize müzesinden yeterli izinlerin alınamaması sebebiyle çalışmamızda kısa bir değerlendirmeye yer verilecektir.¹

¹ Rize ile ilgili: 25. Araştırma sonuçları Toplantısı 2. Cildinde K. Kobayashi ve A. Sagona'nın obsidyen kaynakları üzerine yapmış oldukları yüzey araştırmasına bakabilirsiniz. Bkz. K. Kobayashi, A. Sagona, "A Survey of Obsidian Sources in The Provinces of Erzurum, Erzincan, Rize and Bitlis", 25. *Araştırma*

Amaç ve Yöntem

Araştırmamız Prehistorik Çağlardan, Erken Tunç Çağı'nın sonuna kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu süreç içerisinde Doğu Karadeniz Bölgesinde yer alan keramik kültürleri incelenmektedir. Ayrıca kültürlerin daha rahat anlaşılabilmesi için Orta ve Geç Tunç çağlarında Doğu Karadeniz'in durumu hakkında bilgiler veren antik kaynaklara da çalışmamızda yer verilmiştir.

Çalışmamızdaki en önemli amaçlarımız;

1. Erken Tunç Çağı'nda, Doğu Karadeniz'e sınırı olan yerleşimlerin arkeolojik materyal ve yerleşim dokusu incelenmiştir.
2. Elimizdeki bilgiler ışığında Doğu Karadeniz'in Prehistorik ve Tunç Çağlarında sosyokültürel ve siyasi yapısı değerlendirilmiştir.
3. Çalışmamızda daha önce bölgede yürütülmüş olan tarihi ve arkeolojik çalışmalar incelenerek, yapmış olduğumuz kütüphane ve yüzey araştırması çalışmaları kapsamında elde edilen sonuçlar kullanılmıştır.
4. Araştırma konumuzu oluşturan Erken Tunç Çağı'nda Doğu Karadeniz Bölgesinin ve sınır bölgelerinin kültürel ilişkileri saptanmıştır.

Çalışmamız ile Doğu Karadeniz Bölgesinin ve sınır bölgelerinin Erken Tunç Çağı'ndaki durumu ve kültürel gelişimi incelenmeye çalışılmıştır.

Bölgenin coğrafi özelliklerini (iklim, bitki örtüsü, jeolojik yapı ve su havzaları) incelediğimiz bu çalışmamızda, antik yol güzergahlarının konumları ile günümüzdeki yol ağlarının bağlantılı olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Doğu Karadeniz Bölgesinin Erken Tunç Çağı'na yönelik çalışmaların sınırlı sayıda bulunması nedeniyle, konu bütünlüğünü sağlamak amacıyla arkeolojik malzeme, antik kaynaklar ve bölgede düzenlenen arkeolojik yüzey araştırmaları sonuçlarının ortak bir potada değerlendirilmesi yöntemimizi oluşturmaktadır. Bu doğrultuda ilk olarak Doğu Karadeniz Bölgesinin coğrafyası ve tarihi coğrafyası ile ilgili materyaller üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. İkinci olarak bölge coğrafyasının daha rahat anlaşılabilmesi amacıyla Giresun ilinde düzenlenen 2021-2022 yüzey araştırmalarında antik yerleşim

Sonuçları Toplantısı, ed. Fahriye Bayram, C.2, (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006), 185-192.

yerleri, bölge arazisi ve yol güzergahları üzerinde sistematik incelemeler gerçekleştirilmiştir. Yine bu çalışmalar sırasında tespit edilen küçük buluntu grubu üzerinde incelemeler yapılmış olup, Doğu Karadeniz Bölgesinde çeşitli illerde düzenlenen arkeolojik çalışmaların sonuç raporlarında yayınlanan küçük buluntu grupları ile birlikte değerlendirilmiştir. Erken Tunç Çağına tarihlenen buluntu gruplarının tespit edildiği 208 tarih öncesi merkez harita üzerine gösterilerek, Doğu Karadeniz kültürlerinin yerleşim özellikleri ve kültürlerin yayılım alanlarının görülmesi amaçlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞU KARADENİZ BÖLÜMÜNÜN COĞRAFI ÖZELLİKLERİ

Karadeniz 422,198 km² genişliğinde bir alanı kaplayan, yer yer 1197 m (ortalama derinlik) ile 2245 m (en derin nokta) derinliğe sahip bir iç denizdir.² Romalı yazar Gaius Plinius Secundus, *Naturalis Historia* (Doğa Tarihi) isimli eserinde, Fabianus’dan alıntı yaparak Karadeniz’in derinliği için; “*deniz tabanı bulunamayacak derecede derin*” sözcüğünü kullanmaktadır.³ Karadeniz’e dökülen akarsuların fazlalığı suda bulunan tuzluluk oranını azaltmaktadır.⁴ Karadeniz’e alüvyonlarını taşıyan Kızılırmak ve Çoruh gibi nehirler sebebiyle, deniz tabanında değişimler oluşmaktadır. Ancak Mezozoik Çağ’dan (251 milyon-66 milyon yıl) beri Karadeniz’i doldurmaya devam eden bu alüvyonlar deniz tabanında meydana gelen çöküntüler sebebiyle bölgenin derinliğini azaltmamaktadır. 2.588 milyon yıl ile günümüzü kapsayan Kuaterner Çağ’da Karadeniz’in tuzlu sudan tatlı suya dönüştüğü tespit edilmiştir (yaklaşık 25 bin yıl önce). Günümüzden 10.000 yıl ila 4000 yıl arası süreçte Akdeniz’in yükselen su seviyesi, Karadeniz ile karışarak yeniden tuzlu suya dönüşmesine sebep olmuştur (Karadeniz’in Mediteranizasyon evresi).⁵

Türkiye’nin Karadeniz kıyı şeridi Bulgaristan sınırından, Gürcistan sınırına kadar (İstanbul Boğazı hariç) 1634 km’dir.⁶ Karadeniz Bölgesi (**Harita 1.2**); Batı Karadeniz, Orta Karadeniz ve Doğu Karadeniz bölümü olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.⁷ Araştırma konumuz olan Doğu Karadeniz bölümü; Kıyı Yöresi, Kıyı Dağları Yöresi,

² İbrahim Atalay, *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği* (İzmir: Meta Basım, 2004), 77.

³ Gaius Plinius Secundus, *Doğa Tarihi*, Çev. İnanç Pastırmacı, (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 243.

⁴ Adem Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, (Ankara: TTK, 2001), 4.

⁵ Atalay, *Türkiye Coğrafyası*, 77-78.

⁶ Reşat İzbirak, *Öğretmen Kitapları Dizisi: Türkiye I*, (İstanbul: M.E.B, 2001), 25.

⁷ İbrahim Atalay, Kenan Mortan, *Türkiye Bölgesel Coğrafyası: (Resimli ve Haritalı)*, (İstanbul: İnkılap, 2007), 99.

Yukarı Kelkit-Çoruh Oluğu Yöresi ve İç Sıralar Yöresi olmak üzere dört bölümde incelenmektedir.⁸

1.1. Konumu

Doğu Karadeniz bölümü (Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon); batıda Ordu, doğuda ise Artvin-Gürcistan Bölgelerine uzanan, kuzeyde Karadeniz sahil kesimi ve güneyinde ise Bayburt'a kadar ilerleyen bir coğrafyayı kapsamaktadır.⁹ Doğu Karadeniz'in önemli su havzalarından biri olan Melet Irmağı, Ordu ilçesini iki parçaya bölmektedir. Melet'in batı kısmında bulunan ilçeler Orta Karadeniz bölümünün siyasi sınırları içerisinde kalırken, Melet'in doğusu (Altınordu, Gülyalı, Kabadüz, Mesudiye İlçelerinin bir bölümü) Doğu Karadeniz bölümü sınırları içinde kabul edilmektedir.¹⁰

Ordu ve Giresun'un güney sınırında bulunan, Sivas İlinin Akıncılar, Gölova, Koyulhisar ve Suşehri ilçeleri Doğu Karadeniz bölümünün Güneybatı sınırını oluşturmaktadır. Giresun'un güney sınırında bulunan Erzincan İlinin Refahiye İlçesi ve Bayburt'un doğusunda bulunan, Erzurum İlinin İspir Oltu, Olur, Pazaryolu, Tortum ve Uzungözü İlçeleri Doğu Karadeniz bölümünün güneyinde bulunan, ancak Doğu Karadeniz illerine bağlı olmayan sınır bölgeleridir (**Harita 1.3**).¹¹

1.1.1. Kıyı Yöresi

Doğu Karadeniz sahil kesimi; Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve Artvin illerinin, Karadeniz'e paralel ilerleyen kuzey bölümünden oluşmaktadır. Bölge her mevsim yağış almasından dolayı, yoğun bir bitki örtüsüne sahiptir.¹² Yer yer 3000 metreye uzanan Doğu Karadeniz dağlarının (Giresun, Rize, Karçal Dağları) kuzeyinde yer alan sahil yöresi, yazları sıcak, kışları ise ılıman bir iklim yapısına sahiptir. Bölge insan yerleşiminin en yoğun olduğu kesim olma özelliğini de taşımaktadır.¹³ Bölgenin iç kesimler ile bağlantısı günümüzde teknolojinin gelişimi ile kolaylaşmış olsa da Antik

⁸ Kenan Arınç, *Akdeniz ve Karadeniz Bölgeleri: Doğal, Beşerî, İktisadi ve Siyasal Yönleriyle*, (Erzurum: Biyosfer Araştırmaları Merkezi, 2014), 254.

⁹ Salih Kaymakçı, *Arkeolojik Yüzey Araştırmaları Işığında Giresun: (Giresun İli Dağlık Yerleşim Arkeolojisi/2015-2019) I* (Ankara: Bilgin Yayınları, 2020), 3.

¹⁰ Arınç, *Akdeniz ve Karadeniz Bölgeleri*, 254.

¹¹ Arınç, *Akdeniz ve Karadeniz Bölgeleri*, 178-180.

¹² Arınç, *Akdeniz ve Karadeniz Bölgeleri*, 254-256.

¹³ Atalay, *Türkiye Bölgesel Coğrafyası:(Resimli ve Haritalı)*, 99-104; Arınç, *Akdeniz ve Karadeniz Bölgeleri*, 256.

Çağlarda ulaşımın zorluğu göze çarpmaktadır. Tarihi kaynaklardan öğrendiğimiz üzere bölge ulaşımı, dağlık bölgelerde bulunan patika yollar ve su kaynaklarının oluşturduğu vadilerden sağlanmaktaydı.¹⁴

1.1.2. Kıyı Dağları Yöresi

Kıyı yöresinin güneyinde yer alan dağlık arazi; Giresun, Gümüşhane, Trabzon, Zigana, Rize (Kaçkar) ve Karçal Dağlarının bulunduğu alanı kapsamaktadır. Bölge dağlarının en yüksek noktası Kaçkar Dağları'nın, Kavrın zirvesidir (3932 m).¹⁵ Doğu Karadeniz bölümünün dağ kuşağına bakıldığında bu bölgenin insan yaşamına elverişli olmadığı görülmektedir. Yine de mevsimsel olarak dağlık alanlarda konar göçer bir yerleşim şekli gerçekleşmektedir. Günümüzde teknolojinin gelişmesi ile birlikte bölge üzerinde yollar ve tüneller açılmış, ulaşımın kolaylaşması sağlanmıştır. Her ne kadar hala dağlık kesimlerde yaşam alanı sınırlı olsa da geçmiş dönemlere nazaran daha elverişli bir hale getirilmiştir.¹⁶ Hayvancılık için uygun otlak alanları bulunan Doğu Karadeniz yarı göçebe insan toplulukları için elverişli bir noktadır.¹⁷ Kıyı dağlarının eteklerinde dere, nehir ve ırmakların yataklarına kurulan yaşam alanları, tarih boyunca seller ve taşkınlara maruz kalmış, sular altında kalan yerleşim yerleri can ve mal kayıplarına sebebiyet vermiştir.¹⁸

1.1.3. Yukarı Kelkit-Çoruh Oluğu Yöresi

Bölge isminden de anlaşıldığı üzere Kelkit, Harşit Çayları ve Çoruh Nehrinin oluşturduğu vadiler içerisinde bulunan alanı kapsamaktadır.¹⁹ Gümüşhane, Bayburt, Artvin, gibi Karadeniz İllerinin yanı sıra bölgeye sınırdaş olan Sivas, Erzincan ve Erzurum İllerinin sınır ilçeleri de Yukarı Kelkit-Çoruh Oluğu Yöresi içinde yer almaktadır. Doğu Karadeniz bölümünün kıyı dağlarının ardında, doğu ve batı doğrultusunda uzanan Yukarı Kelkit-Çoruh Oluğu Yöresi, Artvin'de bulunan Berta Çayı'nı ve oluşturduğu vadiyi de kapsamaktadır. Bu bölgelerin Doğu Karadeniz

¹⁴ Ünsal, *Doğu Karadeniz*, 135-137.

¹⁵ Arınç, *Akdeniz ve Karadeniz Bölgeleri*, 263-264.

¹⁶ Atalay, *Türkiye Bölgesel Coğrafyası: (Resimli ve Haritalı)*, 100-104.

¹⁷ Salih Kaymakçı, Derya Çığır Dikyol, "Antik Çağda Giresun İlinin Yayla ve Obalarındaki Göçebe -Yarı Göçebelerin Yaşam İzleri Üzerine Arkeolojik Bir Değerlendirme", İçinde *Prof. Dr. Jak Yakar'ın Danışmanlığı'nda Anadolu'da Etnoarkeoloji Araştırmaları (Prehistorik dönemlerden Günümüze Kadar)*, ed. İsmail Akkaş, Murat Karakoç, (İstanbul: Doruk Yayınları, 2021), 501.

¹⁸ Mine Çınaklı, "Doğu Karadeniz Bölümünde Meydana Gelen Taşkınlar" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 14-17.

¹⁹ Atalay, *Türkiye Bölgesel Coğrafyası: (Resimli ve Haritalı)*, 104.

Bölgesi'nin kuzey bölgelerine oranla daha az yağış aldığı gözlemlenmiştir. Bu iklim değişikliği bölgede bulunan bitki türlerinin, kuzey yörelerine kıyasla farklılık göstermelerine neden olmaktadır. Doğu Karadeniz bölümünün kuzey bölgelerinde sıklıkla karşılaştığımız, yoğun bitki örtülü görünümün aksine, bu yörede ormanlık alanlar yok denecek kadar az bulunmaktadır. Bölge insan yerleşimine olanak sağlasa da kuzey bölgelere nazaran kurak bir görüntü çizmektedir. Bu sebeple tarım alanları sulak bölgelere yakın konumlarda yer almaktadır. Tarım alanlarının sulama ihtiyacı göz önünde bulundurulduğunda, bölge üzerindeki yerleşim alanlarının kısıtlı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Step görünümünde olan Yukarı Kelkit-Çoruh Oluğu Yöresi hayvancılık bakımından elverişli bir bölgedir. Bu sebeple geçmiş çağlarda bölgenin konar göçer insan gruplarına ev sahipliği yapmış olduğunu öngörebiliriz.²⁰

1.1.4. İç Sıralar Yöresi

Yalnızçam Dağları, Erzurum'un İspir ilçesinin güneyinde bulunan Mescit Dağı, Bayburt bölgesindeki Kop Dağları, Kızıldağ ve Köse Dağ, İç Sıralar Yöresinin kapsam alanında bulunmaktadır. Bölgeye Kelkit-Çoruh Dağları Yöresi (Kızıldağ, Çimen, Tekeli, Köse, Kop, Yalnızçam ve Mescit) ismi de verilebilir. Bölge kurak bir görüntü sergilemektedir. Dağların sırtlarında geniş düzlükler bulunmaktadır. Doğu Karadeniz Bölgesinin genelinde görüldüğü gibi bu bölgenin de konar göçer hayata uygun bir saha olduğu gözlemlenmektedir.²¹

1.2. Jeomorfolojik Özellikleri ve Yeryüzü Şekilleri

Karadeniz Bölgesinin en engebeli alanlarından birine sahip olan Doğu Karadeniz bölümü, Kıyı Dağları Yöresinde başlayan sarp ve yüksek sıradağları ile bölgenin karakteristik özelliğini oluşturmaktadır.²² Yine Kıyı Dağları Yöresi gibi, İç Sıralar Yöresi dağlık alanları da benzer özelliktedir. Ancak bu iki bölge arasında iklimsel olarak farklılıklar göze çarpmaktadır.²³ Kıyı Dağları Yöresinde başlayan sıradağların en yüksek noktası olan Kavrın zirvesi 3932 m yükseklikte bulunmaktadır. Yer yer 3000 m ve

²⁰ Arınç, *Akdeniz ve Karadeniz Bölgeleri*, 267-277.

²¹ Arınç, *Akdeniz ve Karadeniz Bölgeleri*, 278; Mehmet Zaman, "Doğu Karadeniz Bölümü Sahil Yöresindeki Kırsal Yerleşmeler ve Özellikleri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 22-1 (2018): 324.

²² Harun Turak, "Helenistik ve Roma Dönemi Doğu Karadeniz Bölgesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 4.

²³ Arınç, *Akdeniz ve Karadeniz Bölgeleri*, 278.

üzerinde seyreden bu dağ silsilesinin bir bölümü, antik yazarların söz ettiği Paryadros (Rize, Soğanlı ve Kaçkar) sıradağları olduğu anlaşılmıştır.²⁴ İç Sıralar Yöresinin karakteristik özelliğini oluşturan Kelkit-Çoruh Dağlarının en yüksek zirvelerinden biri olan Erzurum ili sınırları içinde bulunan Mescit Dağı'dır. Mescit Dağı'nın zirvesi 3255 m yüksekliğindedir. İç Sıralar Yöresinin dağlık alanları, Kıyı Dağları Yöresine oranla bitki popülasyonu açısından çorak bir görüntü sergilemektedir.²⁵

Dağlık alanların dışında kalan ve su havzalarının yakınında olduğu görülen Kıyı Yöresi ve Yukarı Kelkit-Çoruh Oluğu Yörelere bakacak olursak, bu bölgelerin su havzalarına kurulu yerleşimlerden oluştuğunu söyleyebiliriz. Kıyı Yöresi yerleşimleri Karadeniz sahil kesiminde yer alırken, bölgeyi güney-kuzey yönünde bölen önemli tatlı su kaynakları bulunmaktadır. Melet Irmağı, Harşit Çayı, İkizdere Çayı (İyidere) ve Çoruh Nehri olarak adlandırılan bu kaynaklar güney-kuzey yönünde ilerleyerek Karadeniz'e dökülmektedir. Karadeniz'e dökülen bu akarsular Kıyı Dağları yöresinden geçerek bölgede vadiler oluşturmaktadır.²⁶ Yukarı Kelkit-Çoruh Oluğu Yöresinde ise Melet Irmağı, Kelkit Çayı, Harşit Çayı ve Çoruh Nehri gibi önemli tatlı su kaynaklarının açmış olduğu vadilerde yerleşim alanları kurulmuştur (**Harita 1.4**).²⁷

1.3. İklim ve Bitki Örtüsü

Karadeniz ikliminin yaşandığı Doğu Karadeniz bölümü için Karadeniz kıyı şeridinin en çok yağış alan bölümü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Her mevsim yağışlı olan Doğu Karadeniz bölümünün Kıyı dağları yöresinde yer alan yamaçların batıya bakan kısımları, doğu yamaçlarına oranla daha fazla yağış almaktadır.²⁸ Yukarı Kelkit-Çoruh Oluğu Yöresi ile İç sıralar yöresine bakacak olursak bu bölgelerde Karadeniz ardı iklim türü görülmektedir. Karadeniz iklimi ile İç Anadolu İkliminin geçiş noktası olan bu yörelerde, İlkbahar aylarında en yüksek yağış oranları görülürken, yazları kurak geçmektedir.²⁹

²⁴ Efser Safiye Dilek Duyğal, "Erken Demir Çağı'ndan Yunan Kolonizasyon Çağı Sonuna Kadar Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Ticaret", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021), 5-6.

²⁵ Arınç, *Akdeniz ve Karadeniz Bölgeleri*, 278.

²⁶ Zaman, *Doğu Karadeniz*, 324.

²⁷ Salih Kaymakçı, *Kelkit Havzası'nın Eskiçağ Tarihi ve Arkeolojisi (Lykos)*, (Konya: Kömen Yayınları, 2017), 7-8.

²⁸ İzbirak, *Türkiye I*, 326.

²⁹ Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 8; İzbirak, *Türkiye I*, 326.

Doğu Karadeniz bölümü bitki topluluklarına bakacak olursak; bölgeye özgü kolşik flora (Doğu Kayını, Doğu Gökmarı ve Doğu Ladini vb. endemik türleri kapsamaktadır.) ismi verilen bitki toplulukları gözlemlenmektedir. Bu bitki topluluğu Kıyı Yöresinden deniz seviyesinin 600 m üstüne kadar yer almaktadır. Günümüzde kıyı ve kıyı dağları yöresinde çay bitkisinin yetiştiği görülmektedir. Bu bölgeler dünya fındık üretiminin büyük bir kısmını karşılamaktadır.³⁰ Yine Giresun ilinin antik ismi olan Kerasous'un kirazdan geldiği yönünde teoriler bulunmaktadır. Bölgenin antik çağlarda kiraz üretimi açısından önemli bir nokta olduğu tahmin edilmektedir.³¹ Sık ve gür bitki örtüsüne sahip olan Karadeniz Sahil Yöresi ve sık ormanlarla örülü Karadeniz Kıyı dağları yöresinden, Kelkit-Çoruh Oluğu Yöresi ile İç Sıralar Yöresine bakacak olursak bölgenin kurak görüntüsü dikkat çekmektedir. Sık ormanlar yerlerini seyrek makiliklere ve seyrek kızılçam ormanlarına bırakmaya başlar. Bu durum bölgeye step görüntüsü vermektedir.³²

1.4. Hidrografya

Doğu Karadeniz, Karadeniz kıyı şeridinin en çok yağış alan bölümlerinden olması dolayısıyla en çok akarsu ağına sahip olan yöredir. Doğu Karadeniz dağlarının kuzey bölümlerinde daha fazla görülen akarsu ağları denize doğru ilerleyen vadiler oluşturmaktadır. Bu vadilerde sel oluşumları görülmektedir. Harşit Çayı bu vadi tipine örnek olarak gösterilebilir. Melet Irmağı'nda olduğu gibi iç yörelerde kaynakları bulunan ve kuzeye ilerleyerek dağlarda enine vadiler açıp denize ulaşan akarsu türleri de Doğu Karadeniz'de mevcuttur. İlkbahar aylarında dağlarda biriken karların erimesi ve yağış miktarının artışıyla bölgede sellerin ve taşkınların olduğu görülmektedir.³³

Doğu Karadeniz bölümünün önemli akarsu kaynaklarına bakacak olursak; Yeşil İrmak'ın (İris) önemli kollarından Kelkit (Lykos), Köse Dağı, Giresun Dağları ve Bayburt

³⁰ İzbirak, *Türkiye I*, 336-339.

³¹ P. Minas Bıjškyan, *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası 1817-1819*, çev. Hrand D. Andreasyan, (İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1969), 37; Ariannus, Arrianus'un *Karadeniz Seyahati (Arriani Periplus Ponti Euxini)*, çev. Murat Arslan, (İstanbul: Odin Yayıncılık, 2005), 127-128; ³¹ P. Minas Bıjškyan, *Pontus Tarihi (Tarihin Horona Durduğu Yer Karadeniz)*, çev. Hrand D. Andreasyan, (İstanbul: Çiviyazıları Yayınları, 1998), 78; Bilge Umar, *Karadeniz Kappadokia'sı (Pontos)*, (Ankara: İnkılap Yayınları, 2000), 102-103.

³² Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 8-9; Atalay, *Türkiye Coğrafyası*, 158.

³³ Arınç, *Akdeniz ve Karadeniz Bölgeleri*, 200-206; Arif Hikmet Çakoğlu, "Doğu Karadeniz Bölgesinin Yağış-Akış Karakteristiklerinin İncelenmesi" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2003), 38.

eşiginden beslenmektedir. Çoruh Nehri (Akampsis) ise dünyanın en derin akarsularındandır. Mescit, Soğanlı ve Otlukbeli Dağlarından beslenen Çoruh Nehri Artvin'den geçerek, Batum'dan (Gürcistan) Karadeniz'e dökülür önemli kollarından olan Masat Çayı ise Bayburt İlinden geçerek kollara ayrılır. Ayrıca Ordudan Karadeniz'e dökülen Melet Irmağı (Melanthios), Gümüşhane'den doğup, Giresun Tirebolu'dan Karadeniz dökülen Harşit Çayı (Philabonites) bölgenin önemli akarsularındandır (**Harita 1.4**). Doğu Karadeniz bölümünden Karadeniz'e dökülen akarsulardan bazıları şunlardır; Baltacı Deresi (Psykhros), Fırtına Deresi (Prytanis), Hemşindere (Zagatis), Istala Deresi (Ophis), İyidere (Kalos), Karadere (Hyssos), Pazarsuyu (Pharmatenos), Rize Deresi (Rhizios) ve Taşlı Dereleridir (Askouros).³⁴

1.5. Madenler

Doğu Karadeniz bölümünde Bakır Madeni yatakları bulunan Artvin-Murgul, Gümüşhane-Karadağ Tepesi ve Giresun ilinde antik çağlarda kullanıldığı belirlenen bakır madenleri bulunmaktadır. Gümüş Madeni yataklarına bakacak olursak Rize-Latum ve Derebaşı'nda gümüş madeni kullanımı tespit edilmiştir.³⁵ Türkiye'nin en önemli bakır madenlerinden biri olan Murgul'un MÖ 3. Bin yıl dolaylarında kullanılmaya başlandığı yönünde görüşler bulunmaktadır.

Murgul Madeni'nde MÖ 1. Bine tarihlenen bir adet madenci küreği ele geçmiştir. Bu durum madenin Antik Çağlarda da kullanıldığını bizlere göstermektedir. Ancak madenin kullanılmaya başlandığı tarih tespit edilememiştir.³⁶ 2022 Giresun yüzey araştırmaları sırasında, Bulancak Merkeze bağlı Tek Mezar köyünde, "Körüktepe" denilen mevki de cüruf sahası tespit edilmiştir. Maden işleme/döküm alanı olduğu düşünülen alanın hemen altında bir adet maden galerisi saptanmıştır. Girişi balçıkla kaplı olan galerinin derinliği 13 m uzunluğa kadar takip edilebilmektedir. Hamurlaşmış tahta

³⁴ Nezih Başgelen, *Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası: Akarsular*, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2010), 64; Arınç, *Akdeniz ve Karadeniz Bölgeleri*, 203-206.

³⁵ Erkan Fidan, "Tarih Öncesi Dönemlerde Anadolu'da Kullanılmış Olan Maden Yatakları", *Yer Altı Kaynakları Dergisi*, 5/9 (2016), 51-53.

³⁶ Ergun Kaptan, "Murgul Madenindeki Anayatak Kökenli Eski Devirlere Ait Bir Buluntu", *Maden Tetkik Arama Enstitüsü Dergisi*, 89/89, (1977), 90-93; Fidan, *Tarih Öncesi Maden Yatakları*, 56; Mustafa Kemal Revan, Doğu Karadeniz Bölgesi Volkanojenik Masif Sülfid Yataklarının Tip Özelliklerinin Belirlenmesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2010), 1; Menekşe Zerener, Doğu Karadeniz Bölgesi Metalojenik Kuşağında Bulunan Murgul Masif Sülfid Yatağının Hidrotermal Çözeltileri ve Gelişimi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2005), 3.

destekleri bulunan galerinin gerçek uzunluğu, çöküntü sebebiyle tespit edilememiştir. Yine Körüktepe'ye 3 km uzaklıkta bulunan Kışla köyünde iki adet maden galerisi tespit edilmiştir. Körüktepe maden galerisine benzer bir yapıda olan galerilerden ilki yol yapım çalışmaları sırasında tahribata uğramıştır. İkinci galerinin uzunluğu ise 15 metreye kadar takip edilebilmektedir. Araştırma sırasında yol güzergahı üzerinde bulunan Doğantepe ilçesine bağlı Kozköy köyünde bir adet maden galerisi saptanmıştır. Galeri içerisinde üç oda bulunmaktadır. Galerinin uzunluğu 18 metreye kadar takip edilebilmektedir. Galerinin en uzun odası sol cepte bulunmaktadır. Bu oda içerisinde; galerinin içlerine giden altı basamak tespit edilmiş olup, galerinin devamına su dolması nedeniyle gerçek uzunluğu tespit edilememiştir. Tespit edilen cüruf sahası ve galerilerden incelenmek üzere örnekler alınmıştır.³⁷

Antik kaynaklarda Doğu Karadeniz'in madenleri hakkında çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Strabon'un *Geographika* eserinde Khaldai (Khalybe) ülkesini tanımlarken bölgede madenlerin yüzeyde bulunduğu, daha eski çağlarda gümüşün de bölgede bulunduğu bilgisi dikkat çekmektedir.³⁸ Homeros, *İlyada* eserinde Truva savaşına katılan halklardan biri olarak Alizonlar'dan bahsetmektedir. Bu halkın yaşadığı yer için “*gümüşün yurdu Alybe*” sözcüğünü kullanmaktadır.³⁹ Strabon'un “*Geographika*” eserinde, Homeros'un söylediği “*gümüşün çıktığı Alybe'den çok uzaklara götürülmüşlerdir.*” Sözüne ithafen, Alybe'nin zamanla Khalybe (Demir İşleyen) olduğunu, daha sonraları da zamanla bölge hakkında Khaldai denilmiş olabileceği konusundan söz etmektedir.⁴⁰ Gezgin Texier, “*Küçük Asya*” isimli eserinde, Harşit Çayı'nda gümüş alaşımlı kurşun madeninin bulunduğu ve bu madenin ana kaynağının Gümüşhane ili olduğundan söz eder. Yine Giresun ilinde “*Argyria*” isimli antik bir gümüş madeninin varlığından bahsetmektedir.⁴¹ Anadolu'da Pers egemenliğinin ardından Karadeniz'de kurulan Pontos Krallığı'nın en ünlü kralı olan VI. Mithridates Eupator (MÖ 111-63) Dönemi'nde “*Madenler Ülkesi*” ismiyle anılan bölge (Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Bayburt, İspir) Pontos Krallığı'na bağlı bölgelerden

³⁷ Salih Kaymakçı, “Giresun İli ve İlçeleri ile Giresun Adası Yüzey Araştırması Sonuç Raporu 2022”, *Salih Kaymakçı Arşivi*, 1-3.

³⁸ Strabon, *Geographika*, çev. Adnan Pekman, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2018), 29.

³⁹ Homeros, *İlyada*, çev. Azra Erhat, A. Kadir, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 51.

⁴⁰ Strabon, *Geographika*, 30; Kaymakçı, Kelkit (Lykos),

⁴¹ Charles Texier, *Küçük Asya: Coğrafya, Tarihi ve Arkeolojisi III*, çev. Ali Suat, (Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002), 205.

biridir.⁴² Gezgin Hamilton'un "Küçük Asya" isimli eserinde Bayburt'a çıktığı yolculukta, Çoruh Nehri Vadisinde, Erzurum-İspir yakınlarında bir bakır madeninden ve Gümüşhane yakınlarında bir gümüş madeninin varlığından söz etmektedir. Tarihi kaynaklar ve güncel araştırmalar, bölgenin maden yatakları açısından önemli bir bölge olduğunu bizlere göstermektedir (**Harita 1.5**).⁴³

1.6. Yollar

Doğu Karadeniz bölümü, denize paralel dağları ve büyük akarsuların oluşturduğu vadileriyle yaşamı zor bir coğrafyadır. Dağlık alanlar, İç ve Doğu Anadolu'ya olan ulaşımı zorlaştırmaktadır. Antik Çağlarda ulaşım patika yollar ve su yataklarının etrafından sağlanmaktaydı. Günümüzde de kullanılan yolların büyük çoğunluğu bu antik yolların üzerine kurulmaktadır. Yine de günümüz teknolojisi ile Karadeniz sahil yolunda olduğu gibi deniz doldurularak inşa edilen yollar ve dağlara açılan tüneller ulaşımı kolaylaştırmaktadır. Yine de söz ettiğimiz antik yolların kullanımı günümüz ulaşımında önemli bir yer tutmaktadır.⁴⁴

Antik dönemdeki Doğu Karadeniz'in sosyokültürel yapısını anlamamızı sağlayan önemli eserlerden biri olan Ksenophon'un "Anabasis" (On Binlerin Dönüşü) isimli eserinde, Karadeniz'in Antik yolları ve halkları açısından değerli bilgiler yer almaktadır. Ksenophon eserinde; Hellen ordusunun, Taokhlar'ın ülkesinden geçmek istediklerini ve bu bölgeden geçecekleri sırada Taokhlar'ın dağ geçidini kapattıklarını aktarır. Taokhlarla savaşan Hellenler geçidi geçerek Khalybeler'in ülkesine ilerler.⁴⁵ Araştırmacılar, "Taokh Ülkesi" olarak adlandırılan bölgenin; Erzurum-Oltu, Tortum ve Artvin-Yusufeli bölgesi olduğunu ön görmektedir.⁴⁶ Ksenophone; Khalybe ülkesinden geçen ordu, Skythinos topraklarından ilerleyerek, "Gymnias" isimli büyük bir şehre geldiklerini, burada kılavuz bularak Thekhes (Madur) Dağı'na çıktıklarını anlatmaktadır. Dağa çıktıklarında

⁴² Ahmet Hikmet Köse, "Tarihsel ve Mitolojik Verilerin Işığında, Doğu ve Orta Karadeniz Bölgesi Uygarlıklarının Madencilik Faaliyetleri", *Jeoloji Mühendisliği Dergisi*, 39, (Ankara: 1991), 75-76.

⁴³ W. J. Hamilton, *Küçük Asya*, çev. Kasım Toraman, (Ankara: Midas Kitap, 2013), 178.

⁴⁴ Arıncı, *Akdeniz ve Karadeniz Bölgeleri*, 182; Kaymakçı, *Göçebe ve Yarı Göçebe*, 498-512.

⁴⁵ Ksenophon, *Anabasis On Binlerin Dönüşü*, çev. Ari Çokona, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 127-128.

⁴⁶ Veli Ünsal, "Doğu Karadeniz'in Tarihi Coğrafyası", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8/2 (2010): 134.

gördükleri Karadeniz (Pontos Euxeinos⁴⁷) manzarası Hellen askerlerinde büyük bir sevinç yaratmıştır. Daha sonra Makronlar'ın ülkesine doğru ilerlemişlerdir.⁴⁸ Gymnias hakkında Erzurum-İspir, Gümüşhane dolaylarında olduğu yönünde çeşitli görüşler bulunsa da Bayburt bölgesinde olduğu yönündeki fikirler ağır basmaktadır.⁴⁹ Hellen Ordusu'nun Karadeniz'i gördüğü dağın Trabzon Madur tepesi olduğu görüşü hakimdir. Ordunun Makron ülkesine gitmek için kullandığı yolun da Zigana Dağı Geçidi olduğu tahmin edilmektedir.⁵⁰ Günümüzde de kullanılan yollardan biri olan Erzurum-Trabzon yolu; Erzurum-Aşkale'den, Bayburt-Kop Dağı Geçidi'ne ilerler oradan da Vavuk Dağı Geçidi'ne ilerleyen yol, Gümüşhane Zigana Geçidi'nden geçerek Trabzon'a ulaşmaktadır. Hellen Ordusu'nun da benzer bir yol güzergahı izlediği ön görülebilir.⁵¹

Ksenophon, eserinde; Makron Ülkesi'nden hoş karşılanarak geçtiklerini ve Kolkhis Ülkesi'ne vardıklarını aktarmaktadır. Burada Kolkhislilerle çatıştıklarını ve Kolkhislileri bölgeden kaçırdıklarını aktarmaktadır. Kolkhislileri yenen Hellen Ordusu, bölgede bulunan köylerde konaklamıştır. Köylülerin bıraktığı deli baldan zehirlenen askerlerin ancak dört günün sonunda Hellen şehri Trapezos'a (Trabzon) doğru yola çıkabildiğinden söz eden Ksenophon, ordunun burada otuz gün konakladığını belirtmektedir. Daha sonra da burada orduya yetecek sayıda gemileri bulunmadığı için hasta, yaşlı, kadın ve çocuklara öncelik verilerek gemilere bindirildiğini ve ordunun geri kalanıyla başka bir Hellen şehri olan Kerasos'a (Giresun) sahilden yürüdüklerini aktarır. On gün Kerasos'da kaldıklarından söz eden Ksenophone, buradan Mossynoikosların ülkesinden geçerek Tibarenosların ülkesine ulaştıklarını, oradan da yine bir Hellen şehri olan Kotyora'ya (Ordu) vardıklarını belirtir. Ancak Kotyora şehri Hellen ordusunu hoş karşılamaz. Anlatıda görüldüğü üzere Karadeniz Sahili'ne inen Hellen Ordusu günümüzde de kullanılan sahil şeridinden Trabzon, Giresun ve Ordu şehirlerine yayan

⁴⁷ Önceleri İonlar tarafından Pontos Aexeinos (Konuk Sevmeyen Deniz) olarak adlandırılan Karadeniz, Hellen Kolonizasyonu sonrasında Pontos Euxenios (Konuk Seven Deniz) ismini almıştır; Işık, *Antik Kaynaklarda*, 1-2; Umar, *Karadeniz Kappadokia'sı*, 1; Herodotos, *Tarih*, Çev. Müntekim Ökmen, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 8,41,44,63;

⁴⁸ Ksenophon, *Anabasis*,130-131.

⁴⁹ Ünsal, *Doğu Karadeniz*, 133; Ksenophon, *Anabasis*,130; A. Mican Zehiroğlu, *Antik Çağlarda Doğu Karadeniz*, (İstanbul: Çiviyazıları Yayınevi, 2000), 27-28, Mehmet Bilgin, *Doğu Karadeniz: Tarih-Kültür İnsan*, (İstanbul: Ötüken, 2010), 26.

⁵⁰ Zehiroğlu, *Antik Çağlar*, 28.

⁵¹ Ünsal, *Doğu Karadeniz*,137.

olarak ulaşmışlardır. Bu durum, antik yolların günümüzde de kullanıldığı teorisini kanıtlar niteliktedir (**Harita 1.6, Harita 1.7**).⁵²

⁵² Ksenophon, *Anabasis*, 133-155

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞU KARADENİZ’İN TARİHİ COĞRAFYASI (MÖ 2.500.000-1200)

Tarihi Coğrafya, araştırılan bölgenin toplum özelliklerini (kültürünü), yaşam koşullarını, habitatını (bitki türlerini) ve faunasını (hayvan türlerini) geçmişten günümüze tarihsel süreç içerisinde gözler önüne seren disiplinler arası bir bilim dalıdır. Çalışılan bölge hakkında coğrafi, arkeolojik ve tarihsel özellikleri bulunan yazılı ve görsel kaynaklardan yararlanan Tarihi Coğrafya, insan topluluklarının coğrafyayı kullanım biçimlerini ve buna bağlı olarak ortaya çıkan yaşayış farklılıklarını (yerleşik yaşam ve göçebe yaşam vb.) incelemektedir.⁵³ Tarihi Coğrafya özellikleri bulunan ancak Jeoloji’nin alt dallarından biri olarak kabul edilen Paleocoğrafya, insan öncesi ve ilk insanların yaşamış oldukları dönemleri kapsamaktadır.⁵⁴ Paleocoğrafya’ya göre; Jeolojik Devirlerin günümüzü de kapsayan kısmı olarak kabul edilen Kuvaterner Çağ, gezegenimizin son 2,6 milyon yılını kapsamaktadır. Kuvaterner Çağ, Pleistosen (Buzul Çağı) ve Holosen Dönemler olmak üzere iki bölümde incelenmektedir. Doğu Karadeniz bölümünün Kuvaterner Çağ dönemine bakacak olursak; Doğu Karadeniz’in dağlık bölgelerinde bulunan ormanlık alanları, Pleistosen Dönem’in Son Buzul Çağı’nda (günümüzden 19 bin yıl önce) buzulların yayılım alanları sebebiyle 1400 m seviyelerinde bulunurken, buzulların eridiği Holosen Dönem ile birlikte günümüzde 2200 m’lere kadar yükseldiği görülmektedir.⁵⁵ Tarihsel açıdan Pleistosen Çağ ile Paleolitik Çağ (MÖ 2.500.000-10.000) dönemlerinin çağdaş olduğu görülmektedir.

⁵³ Osman Gümüşçü, *Tarihi Coğrafya*, (İstanbul: Yeditepe, 2006), 136-146.

⁵⁴ Gümüşçü, *Tarihi Coğrafya*, 61-66.

⁵⁵ Meral Avcı, “*Paleocoğrafya, Tarihi Coğrafya Resimli Türkiye Coğrafyası C. I*”, ed. Adil Güner, Tuna Ekim, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), 63-64.

2.1. Prehistorik (Tarihöncesi) Çağlarda Doğu Karadeniz

Türkiye’de yapılan tarihi ve arkeolojik araştırmalara bakıldığında Doğu Karadeniz’e ait buluntuların azlığı dikkat çekmektedir. Bu sebeple yapacağımız değerlendirmede Dünya’da kullanılan Eskiçağ tarihlendirmeleri temel alınarak, Doğu Karadeniz’de ortaya çıkarılan buluntular değerlendirilecektir. Tarihöncesi Dönem özelinde yapılan çalışmalarda taştan yapılma aletlerin kullanılmaya başlandığı dönemlere Taş Çağı adı verilmiştir. C. J. Thomsen’in 1817 yılında buluntuların sınıflandırılması amacıyla geliştirdiği üç çağ sisteminde Prehistorik Çağlar; Taş, Tunç ve Demir Çağları olarak sınıflandırılmıştır. 1851 yılında J. J. Worsae tarafından Eski Taş ile Yeni Taş Çağları ayrımı getirilmiştir. H. Westrabb ise bu ayrıma Orta Taş Çağını eklemiştir. Buna göre; başlangıcı Afrika’daki en erken buluntulara dayanan MÖ 2.500.000 ila 5500 yılları arasına tarihlendirilen Taş Çağı üç döneme ayrılarak incelenmektedir. Paleolitik Çağ (Eski Taş Çağı) MÖ 2.500.000-12.000, Mezolitik Çağ (Orta Taş Çağı) MÖ 12.000-10.000 ile Neolitik Çağ (Yeni Taş Çağı) MÖ 10.000-5500 aralıklarına tarihlendirilen, Taş Çağı dönemlerinden sonra Bakır madeninin ekipman yapımında kullanıldığı gözlemlenmiştir. Araştırmacılar tarafından bu döneme Kalkolitik Çağ (Bakırtaş Çağı) adı verilmiş ve MÖ 5500 ile 3000 zaman aralığına tarihlendirilmiştir. Yine önce arsenik ile bakırın daha sonra da kalay ile bakırın birleşiminden oluşan tuncun alet yapımında kullanımının yaygınlaştığı dönem olan ve MÖ 3000-1200 yılları arasındaki zaman aralığına tarihlendirilen döneme, Tunç Çağı adı verilmiştir. Tunç Çağı; Erken Tunç Çağı (MÖ 3000-2000), Orta Tunç Çağı (MÖ 2000-1500) ve Geç Tunç Çağı (MÖ 1500-1200) olmak üzere üç döneme ayrılarak incelenmektedir.⁵⁶

2.1.1. Paleolitik Çağ MÖ 2.500.000-12.000

Paleolitik Çağ en geniş zaman aralığına sahip tarihöncesi çağdır. Bu sebeple araştırmacılar buluntu sınıflandırması yapabilmek için Paleolitik Çağı üç bölüme ayırmıştır. Alt Paleolitik MÖ 2.500.000-200.000, Orta Paleolitik MÖ 200.000-40.000 ve

⁵⁶ Mehmet Özdoğan, *50 Soruda Arkeoloji*, (İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı, 2014), 33-35; Arif Müfid Mansel, Cavid Baysun, Enver Ziya Karal, *İlk Çağ Tarihi*, (İstanbul: Maarif Matbaası, 1942), 1-7; Füzûzan Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998), 8-58; Ekrem Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, (Ankara: TÜBİTAK, 2000), 2-11; Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, (Ankara, Phoenix Yayınevi, 2020) 21-27; Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, (İstanbul: Der Yayınları, 2016), 7-8, 14-15, 18-21, 78-79, 116-117; Ekrem Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, (Bursa: Ekin Yayınları, 2020), 9-17; Ekrem Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, (Bursa: Ekin Yayınları, 2009), 9-12; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 23-24.

Üst Paleolitik 40.000 ila 12.000'e tarihlendirilmektedir. Karadeniz'de Paleolitik Çağın başlangıcı olarak MÖ 1.000.000 tarihi söylenebilir.⁵⁷

2.1.1.1. Alt Paleolitik

MÖ 2.500.000-200.000 zaman aralığına sınırlandırılmaktadır. Bu süreçte Homo Habilis (Becerikli İnsan), Homo Ergaster (Çalışan İnsan), Homo Erectus (Dik Durabilen İnsan) ve Homo Heidelbergensis (Heidelberg İnsanı) türlerine ait taş aletler ve türlere ait iskelet parçaları Alt Paleolitiğin buluntu gurubunu oluşturmaktadır. Alt Paleolitiğin Doğu Karadeniz'de tespit edilen en değerli buluntusu Gürcistan Dmanisi'de bulunan Homo Ergaster kemikleridir. Homo Erectus'un atası sayılabilecek olan Homo Ergaster insanının Gürcistan'da bulunan türünde beyin büyüklüğünün 150 cm civarı olabileceği tespit edilmiştir. Afrikada bulunan Homo Erectus örneklerinde ise bu oran 600-800 cm civarlarındadır.⁵⁸

İ. K. Kökten Orta Karadeniz sınırları içerisinde bulunan Ordunun Ünye ilçesinde, Yüceler köyü sınırlarında, Ceviz Deresi sahilindeki Taraçalar'da (Sekiler) yapmış oldu araştırmalar sonucunda Alt Paleolitik Çağa tarihlendirilen Achellen tipi, çakmak taşından yapılmış el baltası tespit etmiştir.⁵⁹ Doğu Karadeniz'in, Paleolitik çağı ile ilgili dikkat çeken çalışmalardan bir diğeri 1980-1981 yıllarında Gündüzalp tarafından düzenlenen yüzey araştırmalarıdır. Çoruh Irmağının, Bayburt sınırları içerisinde kalan, Gez Deresi yakınlarında düzenlenen yüzey araştırmaları sırasında Achellen tipi el baltası (124x76x39 mm (**Fotoğraf 2.1, Çizim 2.1.**), obsidyen lam ve Bazalt yongalar gün yüzüne çıkartılmıştır. Aletlerde kullanılan kayaların bölgeye ait olmaması dikkat çekmektedir.⁶⁰

⁵⁷ Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, 7-8; Ali Dinçol, "Hititler Öncesinde Anadolu", İçinde *Anadolu Uygarlıkları: Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, ed. Vefa Ülkü, C. 1, (İstanbul: Görsel Yayınları, 1982), 12; Mehmet Özdoğan, "Paleolitik Çağ İlk Adımlar" *Arkeo Atlas*, 1, (2011), 30-37; Osman Emir, *Prehistorik Dönemden Roma Dönemine Kadar Trabzon ve Çevresi*, (Trabzon: Serander, 2011), 31-33; Kaymakçı, *Giresun I*, 16; Fitnat Şimşek, "Paleolitik Dönemde İnsan Türleri" *Uluslararası Amisos Dergisi*, 2/3, (2017), 72-79; Detlef Berghorn, "İnsanın Ortaya Çıkışı" İçinde *Dünya Tarihi*, Çev. Aysun Yavuz, ed. Derya Tulga, (İstanbul: NTV Yayınları, 2014), 16-17.

⁵⁸ Robert. J. Braidwood, *Tarih Öncesi İnsan*, Çev. Bilgi Altınok, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1995), 28-35; Christoph P.E. Zollikofer, vd. "Postcranial Evidence From Early Homo From Dmanisi, Georgia" *Nature*, 9/20, (2007), 1-4; Şimşek, *İnsan Türleri*, 72-76; Özdoğan, *İlk Adımlar*, 30-34; Berghorn, *İnsanın Ortaya Çıkışı*, 16-17.

⁵⁹ İ. Kılıç Kökten, "Anadolu Ünye'de Eskitaş Devrine (Paleolitik) Ait Yeni Buluntular", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, 20/3-4, (1962), 275-276; Emir, *Trabzon ve Çevresi*, 32-33; Şimşek, *İnsan Türleri*, 75-76.

⁶⁰ Nural Gündüzalp, "İçdoğu Karadeniz Bölgesinde Prehistorik Buluntular", İçinde *IX. Türk Tarih Kongresi C.I*, (Ankara: TTK, 1981), 49-54.; Veli Ünsal, "Eskiçağda Çoruh Havzası", (Yayınlanmamış Doktora Tezi,

2.1.1.2. Orta Paleolitik

MÖ 200.000-40.000 aralığına tarihlendirilen Orta Paleolitik dönemde genel olarak Homo Neanderthalensis ve Homo Sapiens (Bilge İnsan) türlerinin ürettikleri taş aletlerin ve fosillerinin incelendiği görülür. Neandartellerin üretimi olarak tespit edilen büyük boyutlu Levalloisien-Mousterien yonga alet (141x88x31 mm) ve küçük boyutlu Levalloisien-Mousterien tipi, üçgen biçimli yonga aletler (67x48x13 mm), Doğu Karadeniz Bölgesinde Bayburt Gez Deresi çalışmaları sırasında tespit edilmiştir (Fotoğraf 2.2, Fotoğraf 2.3, Çizim 2.2, Çizim 2.3).⁶¹

Sagona 1990 yılında gerçekleştirdiği Bayburt Yüzey araştırmasında, Bayburt Merkeze bağlı Tepetarla köyünün güneybatısında, 1 km mesafede yer alan Tepetarla Höyük üzerinde, güneybatı ile kuzeydoğu yönlerinde duvar kalıntıları tespit etmiş ve höyükte tespit edilen arkeolojik buluntuları tahmini olarak MÖ 40.000'lere tarihlendirmektedir.⁶²

2.1.1.3. Üst Paleolitik

MÖ 12.000-10.000'lere tarihlendirilen Üst Paleolitik Dönem'de Homo Sapiens Sapiens'in gelişimi ve yayılımı gözlemlenmektedir. Bu dönemde Homo Sapiens Sapienslerin fosilleri ve ürettikleri aletler araştırmacılar tarafından incelenmektedir. Doğu Karadeniz'in Üst Paleolitik dönemi ile alakalı bilgilerimiz kısıtlıdır. Ancak Ordu Ünye'nin Tozkoparan bölgesinde Kökten tarafından yapılan sondajda Üst Paleolitik Dönem'e tarihlendirilen buluntuların ele geçtiği aktarılmaktadır.⁶³

2.1.2. Mezolitik Çağ MÖ 12.000-11.000/10.000

Mezolitik Çağ MÖ 12.000 ila 11.000/10.000 zaman aralığına tarihlendirilmektedir. Homo Sapiens Sapiens'in el becerisinin ve bilişsel özelliklerinin arttığı gözlemlenen bu dönem de mikrolit aletlerin üretildiği ve köpeğin evcilleştirilmiş

Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 42-44; Emir, *Trabzon ve Çevresi*, 33; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 16.

⁶¹ Şimşek, *İnsan Türleri*, 78-79; Gündüzalp, *İçdoğu Karadeniz*, 51-52; Emir, *Trabzon ve Çevresi*, 33; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 16; Özdoğan, *İlk Adımlar*, 34-37; Braidwood, *Tarih Öncesi İnsan*, 37-39; Berghorn, *İnsanın Ortaya Çıkışı*, 17.

⁶² Antonio Sagona, "Bayburt Survey 1990", İçinde IX Araştırma Sonuçları Toplantısı, (Çanakkale: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1991), 398-399; Ünsal, *Eskiçağda Çoruh*, 171.

⁶³ Özdoğan, *İlk Adımlar*, 37-41; Şimşek, *İnsan Türleri*, 79-81; Emir, *Trabzon ve Çevresi*, 33; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 16; Kaymakçı, *Giresun I*, 10.

olduğu ön görülmektedir. Doğu Karadeniz'in Mezolitik Çağı hakkında yeterli sayıda buluntu elimizde bulunmamaktadır. Yine de Bayburt Merkeze bağlı Erenli köyünde yapılan araştırmada, köyün 1 km kuzeydoğusunda yer alan Killiğin tepesinin güney yamacında yer alan, Killiğin Mağarasında bazalttan üretilmiş mikrolit aletler tespit edilmiştir. Tespit edilen derinliği 8 m olan mağaranın içerisinde ortaya çıkarılan buluntular Mezolitik Çağ'a tarihlendirilmektedir (**Fotoğraf 2.4, Çizim 2.4**).⁶⁴

2.1.3. Neolitik Çağ MÖ 11.000/10.000-5500

İnsanlık devrimi olarak kabul edilen Neolitik Çağ MÖ 11.000/10.000-5500 aralığına tarihlendirilmektedir. Prehistorik Çağlarda teknolojik gelişimlerin en rahat gözlemlendiği dönemdir. Tarım alanlarının iskân edilmesi, buna bağlı olarak yerleşim alanlarının kurulması, yabani hayvanların evcilleştirilmesiyle hayvancılığın başlaması ve Çanak-Çömleğin üretimi Neolitik Çağ kültürlerinin en önemli özelliklerindendir. Neolitik Çağ, Çanak-Çömleksiz MÖ 11.000/10.000-7000 ve Çanak-Çömlekli MÖ 7000-5500 olmak üzere iki evreye ayrılır. Ancak Doğu Karadeniz Neolitik Çağı, topografya sebebiyle Anadolu'daki özellikleri göstermemektedir. Bölgenin Neolitik Çağ kültürleri hakkında sınırlı bilgiye sahibiz. Bölgedeki önemli buluntular arasında; Trabzon'un Düzköy İlçesi Çayırbağ beldesinde 2019 yılı yüzey araştırmalarında, Koskarlı Mağarasında tespit edilen; yeşil, kahverengi, bej ve kırmızı renklerde çakmaktaşı ile obsidyenden üretilmiş dilgiler, yongalar, çekirdek ve atık parçaları bulunmaktadır. Araştırmacılar buluntuları tipolojik açıdan Gürcistan ve Ermenistan'da tespit edilen buluntular ile karşılaştırarak, buluntuların Geç Mezolitik Çağ ve Çanak-Çömleksiz Neolitik Çağ aralığına tarihlendirilebileceği yönünde fikir beyan etmişlerdir (**Fotoğraf 2.5**).⁶⁵ Yine doğal sınırlar doğrultusunda Doğu Karadeniz sınırları içerisinde yer alan Erzurum Oltu ilçesinin, Yolbolu (Dölgah) köyünde bir anıtsal dikilitaş tespit edilmiştir.

⁶⁴ Dinçol, *Hititler Öncesinde*, 12; Akurgal, *Anadolu Kültür*, 3-8; Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, 21; Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, 18-21, 48-54; Mehmet Özdoğan "Adım Adım Yerleşik Yaşam", *Arkeo Atlas*, 1, (2011), 49-51; Kemal Taşcı, "İspir ve Çevresinin Ortaçağ Tarihi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 43; Ünsal, *Eskiçağda Çoruh*, 45-47.

⁶⁵ Dinçol, *Hititler Öncesinde*, 12-13; Akurgal, *Anadolu Kültür*, 3; Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, 21-22; Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, 14-15; Mehmet Özdoğan, "Neolitik: Çanak Çömleksiz", *Arkeo Atlas*, 1, (2011), 56-61; Taşcı, *İspir*, 44-45; Emir, *Trabzon ve Çevresi*, 33-36; Hülya Çalışkan Akgül, vd. "2019 Yılı Trabzon İli Yüzey Araştırması Maçka ve Düzköy İlçeleri" *2019-2020 Yılı Yüzey Araştırmaları*, ed. Candaş Keskin, C.2, (Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2022), 113-114; Hülya Çalışkan Akgül "Trapezous'tan Önce" *Aktüel Arkeoloji*, 73, (2020), 81; Hülya Çalışkan Akgül, vd. "Trabzon İli Prohistorik Dönem Yüzey Araştırmaları-2019", *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler*, 45, (2019-2020), 72.

Dikdörtgen planlı ve tahmini olarak 5 ton ağırlığında bulunan dikilitaş, 5,10 m uzunluğa ve 100 cm genişliğinde bir çapa sahiptir. Yapılan incelemelerde Çanak-Çömleksiz Neolitik çağa tarihlendirilen (MÖ 11,000) Şanlıurfa Nevali Çori kutsal alanında bulunan T biçimli sütunlar ile benzerlik gösterdiği öngörülmüştür (**Fotoğraf 2.6**).⁶⁶ Doğu Karadeniz bölümünde Çanak Çömlekli Neolitik Döneme tarihlendirilen buluntu grubu henüz tespit edilememiştir.

2.1.4. Kalkolitik Çağ MÖ 5500-3000

MÖ 5500-3000 tarih aralığına konumlandırılan Kalkolitik Çağ, Bakırın yoğun oranda kullanılmaya başlandığı dönemdir. Taş araç gereçler bu devirde de kullanılmaya devam etmektedir. Kalkolitik Çağ'ın önemli olayları arasında Geç Kalkolitik Çağa tarihlenen Mısır ve Mezopotamya'da yazının ortaya çıkışı bulunmaktadır. Neolitik Çağ köy yerleşimleri bu devirde şehirleşmeye başlamıştır. Ancak Doğu Karadeniz için bu şehirlerden söz edemeyiz. Bölgenin engebeli yapısı konar-göçer yaşam için daha uygun durumdadır. Bu sebeple bölgede geçici veya zamanla höyük oluşturmayacak malzemeler kullanılarak inşa edilen yerleşim yerleri bulunması kuvvetle muhtemeldir. Erken (MÖ 5500-5000), Orta (5000-4000) ve Geç Kalkolitik (MÖ 4000-3000) olarak üç evrede incelenen Kalkolitik Çağın Doğu Karadeniz için en önemli evresinin Geç Kalkolitik Çağ olduğunu söyleyebiliriz. Bu devirle beraber Kafkasya kökenli Erken Transkafkasya Kültürü etkisi altına girmeye başlayan Doğu Karadeniz Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesi zamanla doğuda İran ve güneyde Filistin'e kadar yayılacak konar-göçer bir kültürün yayılım alanı içerisinde kalmıştır.⁶⁷

2.1.4.1. Erken Transkafkasya kültürü (Karaz)

MÖ 3100 ila 2100 aralığına tarihlenen Erken Transkafkasya Kültürü (Karaz) Geç Kalkolitik Çağ ile Erken Tunç Çağı aralığında görülen Transkafkasya kökenli bir keramik kültürüdür. MÖ 3. Bin yılda Anadolu'da olduklarını Akad Kralı Naram-sin'in Şartamhari metinlerinden bildiğimiz Hurri halkının, yayılım alanı içerisinde Erken Transkafkasya

⁶⁶ Sefa Yıldırım, "Okçular/Berta Havzası ve Çevresinde Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), 242-244.

⁶⁷ Dinçol, *Hititler Öncesinde*, 13-15; Akurgal, *Anadolu Kültür*, 8-10; Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, 24-26; Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, 78-79, 101-102; Mehmet Özdoğan, "Kalkolitik Çağ: Köyden Kente", *Arkeo Atlas*, 1, (2011), 102-119; Taşcı, *İspir*, 45-46; Emir, *Trabzon ve Çevresi*, 36-37; Kaymakçı, *Giresun I*, 10; Veli Ünsal, "Karaz Kültürünün Kuzey Sınırı" *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 16, (2006), 127-128; Veli Ünsal, "MÖ III. Binde Kuzey Doğu Anadolu", *The Journal Of International Social Research*, 1/3 (2008), 397.

kültürü keramiklerinin görülmesi araştırmacılar tarafından bu kültüre Erken Hurri Kültürü denilmesine olanak sağlamıştır. Doğu Anadolu Bakırçağı, Kura Aras, Transkafkasya Enolitik Kültürü, Karaz, Khirbet Kerak ve Yanık Kültürü isimleriyle de anılan kültürün en belirgin özelliği çark kullanılmadan el yapımı ve tek renkli (Siyah ya da Kırmızı) olarak üretilmiş çanak-çömlekler olmalarıdır. Astar ve açkısı tek renkli olan keramiğin süslemeleri ise kabartma ve yiv teknikleriyle üretilmiş, boynuzu andıran spiral biçimli ya da kesişen çizgilerden oluşan bezemelerdir. Erken Transkafkasya Kültürünün, Anadolu'daki merkezinin Erzurum'da bulunan Karaz Höyüğü olduğu görüşü hakimdir. Bu sebeple çalışmamızın üçüncü bölümünde Erken Transkafkasya Kültürü'ne, çalıştığımız bölge ve çevresinde araştırmacıların genel olarak kullandıkları “Karaz Kültürü” terimiyle devam edilecektir.⁶⁸

2.1.5. Tunç Çağı MÖ 3000-1200

Tunç Çağı, araştırmacılar tarafından üç evrede incelenmektedir. Erken Tunç MÖ 3000-2000 aralığına tarihlendirilirken, bu devirde Karaz Kültürü'nün Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinde iskân gördüğü anlaşılmaktadır.⁶⁹ Geç Kalkolitik Çağ'da Mısır ve Mezopotamya'da ortaya çıkan yazı ancak MÖ 2. Binyılda Anadolu'ya ulaşmıştır. Anadolu'ya yazıyı getiren medeniyet olan Asurlular hassas bir maden olan bakırın sertleştirilmesi için gerekli olan ancak Anadolu'da az miktarda bulunan arsenik ve kalayı Anadolu'da kurdukları ticaret kolonisi sistemiyle “Karum” ve “Wabartum” isimli pazar alanlarıyla Anadolu halkına satmışlardır. Bu durum Anadolu halkının tunca daha rahat ulaşmasını sağlamıştır. Fakat Asurlular, Anadolu'ya arsenik, kalay ve yazıyı getirmiş olsalar da geliştirdikleri ilkel bankacılık faaliyetleri ile Anadolu halkının

⁶⁸ Tamaz Kiguradze, Antonio Sagona “On The Origins Of The Kura-Araxes Cultural Complex”, İçinde *Archaeology in The Borderlands: Investigations in Caucasia and Beyond*, ed. T. Simit and Karen S. Robinson, (Los Angeles: Cotsen Institute of Archaeology , 2003), 38-39 ; Ünsal, *Karaz Kuzey Sınırı*, 127-131, Memiş, *Eskiçağ Türkiye*, 21-22, 38-39; Kınal, *Eski Anadolu*, 29-30; Ünsal, *MÖ III. Binde*, 400-403; Mehmet Işıklı, “Karaz Kültürünün Ortaya Çıkış Hikayesi”, *Şehr-i Kadim Aziziye*, 4, (2015), 48-52; Salih Kaymakçı, “Doğu Karadeniz Bölgesinde Karaz-Erken Transkafkasya Kültürü'ne Ait Yeni Bir Yerleşim: Alucra-Gavur Kalesi, Giresun” *TÜBA-AR*, 21/2 (2017), 27-28; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 27-29; Rıdvan Torun, “Çayırılı İlçesinin ve Çevresinin Eskiçağ Tarihi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021), 29-33.

⁶⁹ Kiguradze, *Kura-Araxes*, 39-40; Mehmet Işıklı “The Development Of The Kura Araxes Culture In Eastern Anatolia: Problems, Determinations And Suggestions” İçinde *International Symposium on East Anotolia- South Caucasus Culture*, ed. Mehmet Işıklı, Birol Can, (Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2015), 241-244; Ünsal, *MÖ III. Binde*, 399-401; Ünsal, *Karaz Kuzey Sınırı*, 128-129; Işıklı, *Karaz Çıkış Hikayesi*, 51-52; Memiş, *Eskiçağ Türkiye*, 39-42; Mahfi Eğilmez, *Hitit Ekonomisi*, (İstanbul: Ege Yayınları, 2005), 1; Kaymakçı, *Alucra-Gavur Kalesi*, 27-32; Kaymakçı, *Giresun I*, 73; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 27-29; Torun, *Çayırılı Eskiçağ Tarihi*, 29-31.

fakirleşmesine sebebiyet vermişlerdir. Orta Tunç Çağına (MÖ 2000-1500) tarihlendirilen bu süreç Asur Ticaret Kolonileri Çağı olarak adlandırılmaktadır (MÖ 1950-1730).⁷⁰ Yine Anadolu Eskiçağ Tarihi için en önemli krallıklardan biri olan Hitit Krallığı Orta Tunç Çağı'nda kurulurken (MÖ 16. yüzyıl), İmparatorluğa (MÖ 1380-1200) geçiş süreci Geç Tunç Çağı'nda (MÖ 1500-1200) gerçekleşmiştir. Karadeniz ile ilgili bildiğimiz ilk yazılı kaynaklara Asurlu tüccarların tutmuş oldukları kayıtlardan ulaşıyor olsak bile, bölgenin sosyokültürel durumunu Hititler'in, Azzi-Hayaşa ve Kaşkalar hakkında tuttıkları kayıtlardan öğrenmekteyiz.⁷¹

2.1.5.1. Erken Tunç Çağı MÖ 3000-2000

MÖ 3000-2000 yıllarına tarihlenen Erken Tunç Çağı dönemi hakkında bilgilerimiz arkeolojik araştırmalarla sınırlıdır. Anadolu'ya yazı Orta Tunç Çağı'nda gelmiş olsa da konar-göçer bir yaşam biçimi yaşadığı anlaşılan Doğu Karadeniz halklarının, yazıyı bu çağlarda kullanmadıkları ön görülebilir. Karadeniz Bölgesi'yle ilgili ilk bilgilere (T/Durhumit, Zalpa, Tupiya vb.) Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Asurlu tüccarların kayıt altına aldıkları çivi yazılı tabletlerden ulaşıyor olsak da Doğu Karadeniz Bölge halklarıyla ilgili ilk bilgileri Hitit tabletlerinden öğrenmekteyiz.⁷² Erken Tunç Çağı yerleşimleri ve keramik kültürleri hakkında detaylı bilgiye çalışmamızın üçüncü bölümünde yer verilmiştir.

⁷⁰ Ali Dinçol, "Hititler", içinde *Anadolu Uygarlıkları: Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, ed. Vefa Ülkü, C. 1, (İstanbul: Görsel Yayınları, 1982), 20-23; Akurgal, *Anadolu Kültür*, 40-41; Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, 45-47; Kınal, *Eski Anadolu*, 61-66; Memiş, *Eskiçağ Türkiye*, 73-90; Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri*, 115-118; Hatice Gül Küçükbezci, "Asur Ticaret Kolonileri Çağında Asurlu Tüccarlar ile Anadolu Halkı Arasında İlişkiler" *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 26, (2011), 26-31; Tahsin Özgüç, "Asur Ticaret Kolonileri", *Arkeo Atlas*, 1, (2011), 245-247.

⁷¹ Mahmut Pehlivan, *Hayaşa (İÖ XV-XIII Yüzyıllarda Kuzey-Doğu Anadolu)*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1991), 15-19; Harun Turak, Emine Kılıç "Tarihi Çağlarda Karadeniz Bölgesinde Azzi-Hayaşa Krallığı ve Kaşkalar", içinde 2. *Uluslararası Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu*, ed. Aslı Erciyeş Tosun, Gaye Tuğ Levent, Kemal Temizer, (Erzincan: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2022), 187-193; Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri*, 118-124.

⁷² Kaymakçı, *Göçebe ve Yarı Göçebe*, 497-498; Özgüç, *Asur*, 246-247; Cahit Günbattı, "Anadolu'nun Politik Manzarası", *Arkeo Atlas*, 1, (2011), 252-253; Mehtap Dinçer, "Asur Ticaret Kolonileri Devrinde (M.Ö. 1975-1725) Durhumit Krallığı", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), 14-24; Özlem Sir Gavaz, "Çankırı-Çorum-Amasya Hattı Üzerindeki Hitit Yerleşimlerinin Lokalizasyon Sorunlarıyla İlgili Genel Bir Değerlendirme", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11/2, (2018), 1252-1260; Esmâ Öz, "Çivi Yazılı Belgelere Göre Eski Anadolu Mutfağında Bir Besin Maddesi Tuz", *History Studies*, 3/3, (2011), 314.

2.1.5.2. Orta Tunç Çağı MÖ 2000-1500

MÖ 2000-1500 yıllarına tarihlenen Orta Tunç Çağı'nın Anadolu Eskiçağ tarihi için özel bir dönem olduğu aşıkardır. Asurlu tüccarlar, Mezopotamya ve Anadolu arasında kurdukları ticaret ağı sayesinde yazının Anadolu halkları tarafından kullanılmasına öncülük etmişlerdir. Asurlu tüccarlar şehir devletlerinin dışına yerleştirilen “Karum” adı verilen büyük pazar alanları ve “Wabartum” ismiyle anılan küçük pazar alanlarıyla Anadolu Krallıklarının hammadde ihtiyaçlarını sağlamışlardır. Ayrıca ticaret sırasında oluşacak olumsuzlukları karşılamaları için Anadolu Krallıklarına kendi hukuk sistemlerini kabul ettirmiş olan Asurlu tüccarlar, Asurlular arasında oluşacak ve cezai yaptırım gerektirecek durumlarda kendi yasalarına göre yargılanma haklarına sahiptirler. Araştırmacılar, Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nı bitiren olayların başında, kolonistlerin merkezi kabul edilen Kayseri Kültepe'de bulunan Kanış Karumu'nun, Kuşarra Kralı Anitta tarafından ele geçirilmesi olduğunu kabul etmektedirler. Yine bu süreç içerisinde Asur Kralı I. Şamsi-Adad'ın (1813-1781) ölümü ve Hammurabi (1793-1750) yönetimindeki Babil Krallığı'nın Mezopotamya'da söz sahibi olması önemli etkenler arasında gösterilebilir. Bu dönemde birçok Anadolu şehir devletinin Anadolu'da merkezi bir otorite kurmak isteyen Kuşarra Krallığı tarafından yakılıp-yıkıldığı gözlemlenmektedir. Bu durum bölge ticaretinin ağır darbe aldığını bizlere göstermektedir.⁷³ Asur Ticaret Kolonileri Çağının bitimiyle Anadolu'da Kuşarra Krallığı'nın hakimiyeti başlamıştır. Ancak Anitta'dan sonra Anadolu, yeni bir gücün hakimiyeti altına girmeye hazırlanmaktadır. Labarna (Labranda) Hititlerin ilk yöneticisi olarak kabul edilse de hakkında bilgilerimiz sınırlıdır. Bu nedenle araştırmacılar tarafından I. Hattuşili Eski Hitit Krallığının kurucusu olarak kabul edilmektedir. Eski Hitit Krallığı Dönemi MÖ 1650-1510 yılları arasına tarihlendirilmektedir.⁷⁴

⁷³Kınal, *Eski Anadolu*, 59-68; Amelie Kurth, *Eski Çağ'da Yakınoğu*, C.I, (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2017), 110-144; Memiş, *Eskiçağ Türkiye*, 73-90; Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri*, 115-117; Ali Dinçol, *Hititler*, 20-23; Ekrem Memiş, *Eskiçağda Mezopotamya*, (Bursa: Ekin Yayınları, 2012), 203-205; Seton Lloyd, *Türkiye'nin Tarihi*, (Ankara: TÜBİTAK, 2003), 28-31; Sedat Alp, *Hitit Çağında Anadolu*, (Ankara: TÜBİTAK, 2002), 5-6; Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, 151-158; Küçükbezci, *Asurlu Tüccarlar*, 27-28.

⁷⁴Ali Dinçol, “Hititler” *Arkeo Atlas*, 1;(2011), 261-262; Ali Dinçol, *Hititler*, 26-32; Kınal, *Eski Anadolu*, 83-91; Akurgal, *Anadolu Kültür*, 55-71; Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, 52-64, Ekrem Akurgal, *Hatti ve Hitit Uygarlıkları*, (İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, 1995), 24-38; Memiş, *Eskiçağ Türkiye*, 90-102; Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri*, 118-119; Alp, *Hitit Çağında Anadolu*, 57-71; Kurth, *Eski Çağ*, 312-315; Ahmet Ünal, *Hititler-Etiler ve Anadolu Uygarlıkları*, (Ankara: Etibank Yayınları, 1999), 33-35; Nurhan Atasoy, vd. *The Anatolian Civilations I*, (İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1983), 31, Kaymakçı, *Kelkit*

2.1.5.3. Geç Tunç Çağı MÖ 1500-1200

Hititler'in Orta Krallık Dönemi MÖ 1510-1380 tarih aralığına kabul edilmektedir. Alluvanna'nın iktidara gelmesiyle (1510-1500) başlayan dönem, I. Šuppiluliuma'nın iktidara gelmesiyle (MÖ 1380-1345) İmparatorluğa evrilmiştir. Hitit İmparatorluk dönemi MÖ 1380-1200 tarih aralığında yer almaktadır. Anadolu'nun bilinen ilk imparatorluğu olan Hititler, Anadolu medeniyetleri ile yaptıkları savaşları, barış ve ticaret antlaşmalarını kayıt altında tutmuşlardır. Bu nedenle Doğu Karadeniz'le ilgili elimizde bulunan ilk yazılı bilgilere Hitit kaynaklarından ulaşmaktayız.⁷⁵ II. Murşili Dönemi'nde yazılmış olan tabletler, III. Tuthalya (MÖ 1400-1380) ve I. Šuppiluliuma (MÖ 1380-1345) dönemlerinde Doğu Karadeniz ve Kuzeydoğu Anadolu bölgelerinde hakimiyet kurmuş olan Azzi-Hayaşa Krallığı ile Hititlerin yaşadıkları mücadelelerle ilgilidir (**Harita 2.1**).⁷⁶

Azzi-Hayaşa ya da Hayaşa Krallığı isimleriyle anılan krallık iki ayrı krallıktan mı, yoksa tek bir krallıktan mı oluştuğu kesin olarak saptanamamıştır. III. Tuthalya'nın iktidarı döneminde, Šuppiluliuma komutasındaki Hitit Ordusu ile savaşa giren Kaşka ve Hayaşa orduları, savaş sonucunda yenilerek geri çekilmek zorunda kalmışlardır. III. Tuthalya, oğlu Šuppiluliuma ile birlikte Aşağı Hitit Ülkesi'ni korumak amacıyla Masa ve Kammala üzerine sefere çıkınca, Karanni komutasındaki Hayaşa ordusu Kaşkalarla beraber Yukarı Ülkeyi yağmalamaya başlamıştır. Seferden geri dönen Hitit Ordusu Kaşkaları yenerek, Şamuha Şehri'ni kuşatan Hayaşalılar'ın üzerine yürümüş, Kummuha Bölgesi'nde Hitit ve Hayaşa orduları karşı karşıya gelmişlerdir. Savaş sonucunda Karanni'nin ölümü ile Hayaşalıların başına Mariyaş geçirilmiştir. Araştırmacılar, Mariyaş'ın Hititler tarafından Hayaşalıların başına geçirilmiş bir bey olabileceği yönünde görüşler bildirmektedirler. Mariyaş, Hitit yasalarına karşı harekette bulunması sebebiyle III. Tuthalya tarafından idam ettirilmiştir. III. Tuthalya' kısa bir süre sonra ölünce iç

(Lykos), 31-32; Marc Van de Mieroop, *Eski Yakındoğu Tarihi*, Çev. Sinem Gül, (İstanbul: Homer Kitabevi, 2018), 106-111; Esma Reyhan, Tülin B. Cengiz, *Eski Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 65-66.

⁷⁵ Ali Dinçol, *Hititler 2011*, 262-265; Ali Dinçol, *Hititler*, 32-33; Kınal, *Eski Anadolu*, 91-98 Memiş, *Eskiçağ Türkiye*, 102-106; Akurgal, *Anadolu Kültür*, 71-79; Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, 62-72; Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri*, 119-123; Alp, *Hitit Çağında Anadolu*, 72-90 Pehlivan, *Hayaşa*, 14-15; Kurth, *Eski Çağ*, 324-331; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 32-46; Kaymakçı, *Giresun I*, 23-24; Reyhan, *Eski Çağ*, 70-72; Torun, *Çayırılı Eskiçağ Tarihi*, 36; Turak, *Azzi-Hayaşa Krallığı*, 187.

⁷⁶ Pehlivan, *Hayaşa*, 15-39; Ali Dinçol, *Hititler*, 36; Memiş, *Eskiçağ Türkiye*, 110; Alp, *Hitit Çağında Anadolu*, 99-100; Kurth, *Eski Çağ*, 330-333; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 42; Kaymakçı, *Giresun I*, 28; Torun, *Çayırılı Eskiçağ Tarihi*, 36-37; Turak, *Azzi-Hayaşa Krallığı*, 189.

karışıklık meydana gelmiş ve I. Šuppiluliuma (MÖ 1380-1345) yönetimi ele geçirmiştir.⁷⁷

Hayaşa ordusu I. Šuppiluliuma'nın tahta geçmesini fırsat bilerek Hitit sınırını yağmalamış ve Šamuha Şehri'ni ele geçirmiştir. I. Šuppiluliuma zaman içerisinde, saldırıları püskürterek Hayaşa ülkesi üzerine sefer düzenlemiştir. Hayaşalı Hukanna'nın barış çalışmaları üzerine Hitit ve Hayaşa arasında antlaşma imzalanmıştır. Antlaşma neticesinde Hayaşa Kralı Hukanna, I. Šuppiluliuma'nın kız kardeşi ile evlenerek kan bağı ile Hitit devletinin müttefiki konumuna gelmiştir. Böylece Hitit ve Hayaşa arasında Barış dönemi başlamıştır. I. Šuppiluliuma'nın ve II. Arnuvanda'nın ölümleri üzerine tahta geçen II. Muşşili döneminde (MÖ 1343-1310), Hayaşa tahtını ele geçiren Anniyaş, Tibya'da (Ordu) bulunan Kaşka Kralı Pihhuniya ile birlikte Hititlere isyan etmiştir. Suriye üzerine sefere çıkmış olan II. Muşşili ordusuyla birlikte Yukarı Memlekete ilerleyerek Pihhuniya'yı yenilgiye uğratmıştır. II. Muşşili'nin "Yedinci Yıl Annelleri" olarak bilinen çivi yazılı belgelerde, II. Muşşili'nin Hayaşa üzerine sefere çıktığı aktarılmıştır. Yine Muşşili'nin onuncu ve on birinci iktidar yıllarında Hayaşa üzerine seferler düzenlemiş olduğu bilinmektedir. Ancak, II. Muşşili Hayaşa şehirlerini ele geçirmiş olsa da Hayaşa krallığını tamamen ortadan kaldıramamıştır. MÖ 1250-1220 yıllarına tarihlenen IV. Tuthalya Dönemi kayıtlarında Azzi-Hayaşa ve Kaşka hakkında bilgi bulunmaktadır.⁷⁸

⁷⁷Pehlivan, *Hayaşa*, 22-52; Kınal, *Eski Anadolu*, 98-101; Ali Dinçol, *Hititler*, 36-38; Memiş, *Eskiçağ Türkiye*, 110; Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, 72; Kurth, *Eski Çağ*, 330; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 42-45; Emir, *Trabzon ve Çevresi*, 53-57; Reyhan, *Eski Çağ*, 72; Torun, *Çayırli Eskiçağ Tarihi*, 37-41; Turak, *Azzi-Hayaşa Krallığı*, 187-190.

⁷⁸ Pehlivan, *Hayaşa*, 51-67; Ali Dinçol, *Hititler*, 38-41; Kınal, *Eski Anadolu*, 101-109; Memiş, *Eskiçağ Türkiye*, 110-119; Kurth, *Eski Çağ*, 333; Alp, *Hitit Çağında Anadolu*, 99-100; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 45-46; Kaymakçı, *Giresun I*, 28-29; Emir, *Trabzon ve Çevresi*, 57-59; Reyhan, *Eski Çağ*, 75; Server Tanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*, C. I, (İstanbul: İş Bankası KültürYayımları, 2020), 114; Torun, *Çayırli Eskiçağ Tarihi*, 41-44; Turak, *Azzi-Hayaşa Krallığı*, 190-191.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERKEN TUNÇ ÇAĞI (MÖ 3000-2000) DOĞU KARADENİZ YERLEŞİMLERİ VE ARKEOLOJİK BULUNTULAR

3.1. Doğu Karadeniz Bölümü Yerleşimleri ve Arkeolojik Buluntuları

Doğu Karadeniz bölümünü; Giresun, Artvin, Bayburt, Ordu, Rize ve Trabzon illeri oluşturmaktadır. Bölgede düzenlenmiş arkeolojik çalışmalarda elde edilen bulgular bölümümüzde incelenmektedir (**Harita 3.1**).

3.1.1. Giresun Bölgesi Erken Tunç Çağı Yerleşimleri

Doğu Karadeniz'in önemli yerleşimlerinden biri olan Giresun İli günümüzde on beş ilçeden oluşan bir vilayettir (**Harita 3.2**). 40° 07' -41°08' kuzey enlemleri ile 37°50' -39°12' doğu boylamlarına konumlandırılan Giresun, Topografyası ve iklimi nedeniyle arkeolojik kazı çalışmaları açısından göz ardı edilmiş bölgelerden biridir. Yine de bölgede 2009 yılından bu yana düzenli bir şekilde arkeolojik yüzey araştırmaları yapılmaktadır (**Tablo 3.1**). Ayrıca Giresun müzesi önderliğinde Giresun Adası (Aretias) kazı ve yüzey temizliği çalışmaları yapılmaktadır. Ancak bitki örtüsünün gür olması ve hava koşullarının ulaşımı engellemesi gibi durumlar neticesinde kazı çalışmalarında süreklilik sağlanamamaktadır. Yağıldere İlçesi, Çanakçı İlçesi, Dereli İlçesi, Espiye İlçesi, Tirebolu İlçesi, Giresun Merkez ve Giresun Merkeze bağlı Giresun Adasında (Aretias) gür bitki topluluklarının kültür varlıklarının tespitini zorlaştırması dolayısıyla çalışmalar yetersiz kalmıştır. Bölgede düzenlenen çalışmalar esnasında ETÇ'ye tarihlenen buluntular tespit edilememiştir.⁷⁹

⁷⁹ Ünal Bekdemir, Mehmet Fatsa, *Giresun*, (Giresun: Giresun İl Özel İdaresi, 2015), 11; Ertekin M. Doksanaltı, Erdoğan Aslan, İ. Mete Mimiroğlu, "Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları: 2009", İçinde, 28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ed. A. Naci Toy, C.2, (İstanbul: T.C

3.1.1.1. Alucra İlçesi

3.1.1.1.1. Tepeköy- Gavur Kalesi

Alucra Tepeköy köyünde bulunan Gavur Kalesi yerleşimi, köyün 8 km kuzeyinde yer alan bir tepenin üzerinde bulunmaktadır. Bölgede yapılan incelemeler sırasında kaçak kazı çukurunda Geç Kalkolitik Çağ ve Erken Tunç Çağı'na tarihlenen keramikler ele geçirilmiştir. Keramikler arasında Karaz Kültürü'ne ait olduğu düşünülen parlak siyah renkte el yapımı keramik parçaları bulunmaktadır. (**Fotoğraf 3.1, Fotoğraf 3.2, Çizim 3.3**) Yine bölgede bir kaya altı sığınağı tespit edilmiştir. Yerleşimin Kalkolitik Çağ'dan itibaren iskân gördüğü anlaşılmıştır.⁸⁰

3.1.1.1.2. Tepeköy-Salıncak Kaya Yerleşimi

Tepeköy köyü, Salıncak Kaya Mevkii, gölet yolunun batısında, Tepeköy köyü yaylasının ise 1 km doğusunda bir tepede bulunan Salıncak Kaya yerleşiminde yapılan

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2010), 143-162;⁷⁹ Ertekin M. Doksanaltı, Erdoğan Aslan, İ. Mete Mimiroğlu, "Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları: 2010", içinde, 29. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ed. Adil Özme, C.2, (Malatya: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2011), 117-146; Ertekin M. Doksanaltı, İlker M. Mimiroğlu, "Giresun/Aretias - Khalkeritis Island", *ANODOS Studies of The Ancient World*, 10, (Trnava: 2011), 85-102; Ertekin M. Doksanaltı, İbrahim Karaoğlu, L. Ufuk Erdoğan, "Giresun-Aretias/Khalkeritis Adası 2011-2012 Kazıları Ön Raporu", içinde K. Levent Zoroğlu'na Armağan, ed. Mehmet Tekocak, (Antalya: Suna – İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2013), 175-190; Ertekin M. Doksanaltı, İlker M. Mimiroğlu, Hulusi Güleç, "Giresun (Aretias-Khalkeritis) Adası Kazısı Ön Rapor: 2011", içinde *Anadolu ve Çevresinde Ortaçağ 5*, ed. Mine Kadiroğlu, (Ankara: AKVAD, 2011), 163-184; Ertekin M. Doksanaltı, İ. Mete Mimiroğlu, İbrahim Karaoğlu, Ufuk Erdoğan, "Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları:2011", içinde, 30. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ed. Adil Özme, C.2, (Çorum: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2012), 197-212; Ertekin M. Doksanaltı, Erdoğan Aslan, "Karadeniz'de Antik Bir Ada Yerleşimi: Aretias-Khalkeritis Adası", içinde Stratonikeia'dan Lagina'ya: Ahmet Adil Tırpan Armağanı, ed. Bilal Söğüt, (İstanbul: Ege Yayınları, 2012), 219-240; Ertekin M. Doksanaltı, İbrahim Karaoğlu, L. Ufuk Erdoğan, "Preliminary report on Giresun (Aretias/Khalkeritis) Island excavation: Burial practices on Elousa Sebaste Monastery on Giresun Island", *ANODOS Studies of The Ancient World*, 11, (Trnava: 2014), 77-90; Ertekin M. Doksanaltı, Makbule Ekici, "Giresun-Aretias/Khalkeritis Adası Kazıları Seramik Buluntuları" *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, (2017), 389-403; Gazanfer İltar, Akın Temür, "Doğu Karadeniz'de Antik Bir Yerleşim: Aretias/Khalkeritis Adası (Giresun Adası)" *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 24, (2018) 11-30.

⁸⁰ Kaymakçı, *Giresun I*, 47; Salih Kaymakçı, "Güncel Arkeolojik Bulgular Işığında Giresun İlinin Dağlık Kesiminin Prehistoryası" *KAREN*, 3/4 (2017) 21; Salih Kaymakçı, "Giresun İli ve İlçeleri Giresun Adası 2015 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması" içinde, 34. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ed. Candaş Keskin, C.2, (Edirne: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2017), 75-76; Kaymakçı, *Alucra-Gavur Kalesi*, 25-32; Salih Kaymakçı, Giresun İli Alucra İlçesi 2016-2017 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması" 36. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C.3, ed. Candaş Keskin, (Çanakkale: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2018), 317-318; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 101.

araştırmada az sayıda ETÇ keramiği ele geçirilmiştir. Bölgenin ETÇ’de iskân edildiği anlaşılmaktadır.⁸¹

3.1.1.1.3. Alucra Merkez-Han Tepesi

Alucra Merkez ve Şiran yolu geçiş güzergahında yer alan bir tepede bulunan, Han Tepesi Höyükte yapılan incelemelerde ETÇ keramikleri, üçgen bezemeli çatı kiremitti parçaları, taş mimari parçaları, öğütme taşları, çentik bezemeli pithos ağızları ve atölye cüruflarına rastlanmıştır. Tepe üzerinde günümüzde tarım faaliyetleri sürdürülmektedir (Çizim 3.1).⁸²

3.1.1.1.4. Elmacık-Kalecik Yerleşkesi

Elmacık köyünün 1 km güneydoğusunda bulunan bir tepe üzerine kurulu olan kale yerleşimi, Uzun Çayır Deresi’nin ve Elmacık köyü yolunun 300 m doğusunda yer almaktadır. Bölge çevresinde yapılan incelemelerde ETÇ’ye tarihlenen keramik parçalar ele geçirilmiştir (Çizim 3.1, Çizim 3.4).⁸³

3.1.1.1.5. Elmacık-Topalaksağ

Elmacık köyünün 1 km kuzey yönünde, Giresun-Gümüşhane sınırında bulunan bir Tepeüstü yerleşmesidir. Keramik buluntularına bakacak olursak ETÇ’de iskân edildiği anlaşılan bu yerleşim alanında az sayıda Karaz Keramiği tespit edilmiştir (Fotoğraf 3.3, Fotoğraf 3.4, Çizim 3.4).⁸⁴

3.1.1.1.6. Fevzi Çakmak-Kalebaşı Mevkii

Fevzi Çakmak köyüne giden yolun 400 m kuzeybatısında ve Alucra-Şiran yolunun 300 m kuzeyinde bulunan Kalebaşı Mevkii, girişi güney yönün olan üç odası tespit edilebilen bir kaya mezarı olarak dikkat çekmektedir. Tahribata uğramış olan kaya mezarın, giriş bölümünün üst kısmında hasar görmüş Semerdam⁸⁵ saptanmıştır. Araştırmalar sonucunda mevkiin ETÇ’de iskân gördüğü tespit edilmiştir.⁸⁶

⁸¹ Kaymakçı, *Giresun I*, 41; Kaymakçı, *Dağlık Kesimin Prehistoryası*, 20; Kaymakçı, *Giresun 2015*, 75; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 101.

⁸² Kaymakçı, *Giresun I*, 41; Kaymakçı, *Dağlık Kesimin Prehistoryası*, 20; Kaymakçı, *Giresun 2015*, 74; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 100.

⁸³ Kaymakçı, *Giresun I*, 48; Kaymakçı, *Alucra İlçesi 2016-2017*, 322-323; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 102.

⁸⁴ Kaymakçı, *Giresun I*, 48; Kaymakçı, *Alucra İlçesi 2016-2017*, 323; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 102.

⁸⁵ Semerdam: Beşik çatı, Tamay Tekçam, *Arkeoloji Sözlüğü*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2011), 197.

⁸⁶ Kaymakçı, *Giresun I*, 45-46; Kaymakçı, *Alucra İlçesi 2016-2017*, 316-317; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 104-105.

3.1.1.1.6.1. Fevzi Çakmak-Kalebaşı Mevkii II

Kalebaşı Mevkiinin güney kısmında bulunan, giriş alanının açıklığını oluşturan bölüm Kalebaşı Mevkii II olarak isimlendirilmiştir. Bölgede adaklar için kullanılan nişler, girişi kapatan kapıya ait bir söve ve Kalebaşı Mevkiinin kuzeybatı yönünden 1x1m boyutlarında açılmış, güneybatıda bulunan Kalebaşı Mevkii II'ye ilerleyen bir yolun kalıntıları gözlemlenmiştir. Giriş odası 2x2.50 m boyutlarında olan yapının, giriş bölümü 60x1.20 m ebadındadır. Odanın içerisinde doğu-batı yönlerinde karşılıklı basamaklar görülmüş olup, odanın doğusunda bulunan basamaklar hasar görmüştür. Odanın güney doğusunda sonradan açılmış olduğu tespit edilen 1x1m boyutlarında giriş tespit edilmiştir. Ayrıca Kalebaşı Mevkii'nin 150 m güneyinde bulunan düzlük alanda on bir adet 1x1.5 m ebatlarında su sarnıçları tespit edilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda bölgenin ETÇ'de iskân gördüğü anlaşılmıştır.⁸⁷

3.1.1.1.7. Aktepe-Aktepe Yerleşmesi

Aktepe köyü içerisinde yer alan ve ovaya hâkim bir tepe yerleşimi konumunda bulunan Aktepe Yerleşmesi, Alucra-Şebinkarahisar yolunun batı bölümünde yer almaktadır. Yapılan incelemeler sonucunda ETÇ keramiklerine rastlanılmıştır.⁸⁸

3.1.1.1.8. Aktepe-Paşapınarı Yerleşmesi

Aktepe köyünün kuzeydoğu yönünde yer alan Paşapınarı Yerleşmesi, Alucra taş ocağının 300 m kuzeyinde bulunmaktadır. İncelemeler sonucunda ETÇ dönemi keramik parçaları ele geçirilmiştir.⁸⁹

3.1.1.1.9. Koman-Tepe Tarla Yerleşimi

Koman Köyü'ne bağlı Tepe Tarla yerleşimi Alucra-Yağlıdere yolunun 200 m doğusunda bulunan bir tepenin yamacında bulunmaktadır. ETÇ Keramiklerinin tespit edildiği yerleşimin doğusunda Koman Deresi yer almaktadır.⁹⁰

⁸⁷ Kaymakçı, *Giresun I*, 45-46; Kaymakçı, *Alucra İlçesi 2016-2017*,316-317; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*,104-105.

⁸⁸ Kaymakçı, *Giresun I*, 40; Kaymakçı, *Alucra İlçesi 2016-2017*,323-324; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*,100.

⁸⁹ Kaymakçı, *Giresun I*, 40; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*,100.

⁹⁰ Kaymakçı, *Giresun I*, 47; Kaymakçı, *Alucra İlçesi 2016-2017*,321-322; Kaymakçı, *Dağlık Kesimin Prehistoryası*,22; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*,101.

3.1.1.1.10. Hacıhasan-Fındıklıbel Yerleşimi

Hacıhasan köyü Fındıklıbel yerleşimi, Alucra-Şiran karayolunun 500 m güneyinde yer alan bir tepe üstüne kuruludur. Yerleşim alanında çay taşlarından yapılmış taş duvar kalıntısı gözlemlenmiştir. Araştırma sırasında ETÇ'ye tarihlenen keramik parçaları tespit edilmiştir.⁹¹

3.1.1.1.11. Çalgan-Çalgan Şelale Mevkii

Çalgan köyü şelalesinde yapılan incelemelerde, şelalenin kuzeyinde on iki adet su sarnıcına rastlanılmıştır. Çalgan Şelale Mevkii, Fındıklıbel yerleşiminin 3 km kuzeybatısında bulunması sebebiyle, Fındıklıbel yerleşimini kuran halk tarafından da kullanılmış olabileceği düşüncesi hakimdir. Bölge üzerinde yürütülen araştırmada ETÇ keramikleri tespit edilmiştir.⁹²

3.1.1.1.12. Köklüce-Hönker Kalesi

Köklüce köyüne bağlı bir tepe üzerine kurulu olan Hönker Kalesi, köyün 4 km kuzeydoğusunda yer almaktadır. Araştırma sırasında gözlemlenen sur duvarı kalıntıları kalenin etrafını çevrelemektedir. Sur duvarlarının içinde yapılan incelemelerde mimari kalıntılara rastlanılmıştır. Tepenin yamaç kısımlarında bulunan taş parçaları incelendiğinde, mimari yapıların yamaç kısımlarında da devam ettiği anlaşılmıştır. Kalenin tepe kısmında 3x2 m boyutlarında ve horasan harcıyla yapılmış, taş duvarlı bir adet sarnıç tespit edilmiştir. Araştırmalar sonucunda ETÇ'ye ait keramikler ele geçmiştir.⁹³

3.1.1.1.13. Suyurdu-Almoğun Yerleşmesi

Suyurdu köyünün güneydoğusunda bulunan Almoğun yamaç yerleşimi, Moran Deresi'nin kuzeydoğusunda yer almaktadır. Yerleşimde ETÇ'ye tarihlenen keramik parçaları tespit edilmiştir.⁹⁴

⁹¹ Kaymakçı, *Giresun I*, 40; Kaymakçı, *Giresun 2015*, 72; Kaymakçı, *Dağlık Kesimin Prehistoryası*, 16-17; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 100.

⁹² Kaymakçı, *Giresun I*, 40; Kaymakçı, *Giresun 2015*, 72; Kaymakçı, *Dağlık Kesimin Prehistoryası*, 27; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 100.

⁹³ Kaymakçı, *Giresun I*, 48-49; Kaymakçı, *Giresun 2015*, 76; Kaymakçı, *Dağlık Kesimin Prehistoryası*, 24-26; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 102-103.

⁹⁴ Kaymakçı, *Giresun I*, 47-48; Kaymakçı, *Alucra İlçesi 2016-2017*, 327; Kaymakçı, *Dağlık Kesimin Prehistoryası*, 22; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 101-102.

3.1.1.1.14. Çakrak-Çıkırık Kapı Kalesi

Çakrak köyüne 3 km mesafede yer alan Çıkırık Kapı Kalesi köy merkezinin güneybatısında yer almaktadır. Kale kaçak kazılar nedeniyle büyük oranda tahrip olmuş durumdadır. İş makinesi ile kalenin kuzeydoğusu, güney duvarı ve tepe noktası kazılmıştır. Kuzey ve güney duvarlar horasan harcı ve kırma taşlar kullanılarak inşa edilmiştir. Kuzeybatı ve güneybatı yönündeki duvarlar, büyük kayalar kullanılarak harç kullanılmadan oluşturulmuştur. Kale üzerinde ETÇ'ye tarihlenen keramikler tespit edilmiştir (**Çizim 3.2**).⁹⁵

3.1.1.2. Bulancak İlçesi

3.1.1.2.1. Derecik Alanı-Kaleboynu Kalesi

Bulancak İlçesine bağlı, Bektaş Yaylası'nda bulunan Kaleboynu Kalesi, Aydındere Beldesine 6,5 km mesafede Derecik alan mahallesine bağlı bir yerleşim alanıdır. Yerleşim alanında gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırmaları sırasında, ETÇ'ye tarihlenen çanak-çömlek parçaları tespit edilmiştir. Buluntular arasında Karaz keramiklerinde görülen spiral desene benzeyen ve koç boynuzu bezemeli üç adet keramik parçası tespit edilmiştir. Bölgede bulunan çanak-çömleklerin özenle hazırlanmış olması, kayalıkların üzerindeki kaya çanakları ve yapı üzerindeki dikili taşlar göz önüne alındığında yapının kale yapısından ziyade bir kült alanı olması ihtimalini arttırmaktadır (**Fotoğraf 3.5, Fotoğraf 3.6, Fotoğraf 3.7, Çizim 3.2**).⁹⁶

3.1.1.3. Çamoluk İlçesi

3.1.1.3.1. Karadikmen-Karadikmen Kalesi

Karadikmen köyünün kuzeyinde 3 kilometrelik mesafede yer alan Karadikmen Kalesi vadiyi kontrol eden hâkim bir tepe üzerinde kuruludur. Şiran-Alucra-Çamoluk yol güzergahının görülebildiği tepe üzerinde ETÇ'ye tarihlenen keramik parçaları tespit

⁹⁵ Salih Kaymakçı, "Giresun İli ve İlçeleri ile Giresun Adası Yüzey Araştırması Sonuç Raporu 2020", *Kaymakçı Arşivi*, 2.

⁹⁶ Kaymakçı, *2020 Raporu*, 2; Salih Kaymakçı, "Giresun İli ve İlçeleri ile Giresun Adası Yüzey Araştırması Sonuç Raporu 2021", *Salih Kaymakçı Arşivi*, 1-2.

edilmiştir. Araştırmalar sonucunda kalede basit kırma taşlardan yapılmış horasan harçlı bir duvar yapısı saptanmıştır (**Çizim 3.1, Çizim 3.3**).⁹⁷

3.1.1.3.2. Hacıahmetoğlu-Asarıntaş Yerleşimi

Kelkit Çayına 1,5 km, Hacıahmetoğlu Kalesi'ne 100 m mesafede bulunan bir tepe üstü yerleşimidir. Vadiye hâkim bir konumda bulunan alanda, ETÇ'ye tarihlenen keramikler tespit edilmiştir.⁹⁸

3.1.1.3.3. Hacıahmetoğlu-Avarak Kalesi

Hacıahmetoğlu köyüne bağlı Avarak Kalesi, Kelkit havzasını kontrol eden doğal bir tepe üzerine kurulmuş önemli bir kale yerleşimi olarak göze çarpmaktadır. Kaley çevreleyen güneyde 80x3 m ebatlarında bulunan kale duvarı yer yer tahribata uğrayıp temel seviyesinde görülmektedir. Duvar yapısı dere taşları ve düzleştirilmiş kırma taşlar kullanılarak horasan harcıyla oluşturulmuştur. Bölge üzerinde ETÇ'ye tarihlenen keramik parçaları ele geçirilmiştir.⁹⁹

3.1.1.3.4. Kaledere-Kaledere Kalesi

Kaledere köyüne 2 km ve Kaledere Deresi'nin 200 m batı yönünde bulunan Kaledere Kalesi hâkim bir tepe üzerinde kuruludur. Kalenin batı yönünden başlayan ve kırk iki basamağı bulunan bir tünel sistemi göze çarpmaktadır. Basamaklar 30x25 cm ebatlarında, 45 derece eğimle kayaya oygu tekniğiyle inşa edilmiştir. Tünelin girişten yüksekliği 3 metredir. Kale içerisinde batıda başlayan kesme taşlar kullanılarak, horasan harcıyla oluşturulmuş bir duvar yapısı bulunmaktadır. Bununla beraber kalenin sur duvarları basit kırmataşlar kullanılarak horasan harcıyla inşa edilmiştir. Kaledere Kalesinin Refahiye yolu ile Kelkit Irmağı'nın doğal yol güzergahını gözetlemek ve savunmak amacıyla inşa edilmiş olabileceği düşüncesi hakimdir. Araştırmalar sırasında ETÇ'ye tarihlenen keramikler tespit edilmiştir (**Fotoğraf 3.8, Fotoğraf 3.9, Çizim 3.1, Çizim 3.3, Çizim 3.4**).¹⁰⁰

⁹⁷ Kaymakçı, *Giresun I*, 36; Salih Kaymakçı "Giresun İli Çamoluk İlçesi 2017 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması" 37. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C.3, ed. Candaş Keskin, (Diyarbakır: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2019), 288.

⁹⁸ Kaymakçı, *Giresun I*, 37; Kaymakçı, *Çamoluk 2017*, 288-289.

⁹⁹ Kaymakçı, *Giresun I*, 37; Kaymakçı, *Çamoluk 2017*, 289.

¹⁰⁰ Kaymakçı, *Giresun I*, 34; Kaymakçı, *Çamoluk 2017*, 286-287; Salih Kaymakçı, "Doğu Pontos Bölgesi Kaleleri ve Basamaklı Tünellerine Bir Örnek: Kaledere Kalesi- Yeni Bulgular Işığında Arkeolojik Bir Değerlendirme", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 28, (2020), 569-586.

3.1.1.3.5. Merkez-Kalesivrisi (Köroğlu) Kalesi

Doğal yol güzergahı Kelkit havzasını kontrol eden bir tepe üstü yerleşimi olan Kalesivrisi Kalesi, Çamoluk merkeze 1,5 km uzaklıkta yer almaktadır. Kalenin içerisinde horasan harcı kullanılarak inşa edilmiş duvar yapıları saptanmıştır. Alan üzerinde ETÇ'ye tarihlenen keramik parçaları ve taş sapan taneleri tespit edilmiştir.¹⁰¹

3.1.1.4. Piraziz İlçesi

3.1.1.4.1. Kaleyanı-Kaleyanı Kalesi

Kaleyanı Mahallesi yolunun kuzeydoğusunda yer alan kale, mahalle merkezine 500 m uzaklıkta yer almaktadır. Aydere Deresi havzasına hâkim bir konumda bulunan kale, sahil ile dağlık kesimi birbirine bağlayan yol üzerinde bulunmaktadır. Kale üzerinde belediyenin turizm faaliyetleri neticesinde tahribat meydana gelmiştir. Kalenin kuzey yamacında açılan yol, Kalenin tepe noktasına yakın bir konuma ulaşmaktadır. Yolun bitiminde zemine beton dökülerek bir bayrak direği yerleştirilmiştir. Yine kalenin taşları kullanılarak, alana merdiven yapılmıştır. Kalenin kuzeybatı yamacında bulunan akıntı toprakta kaleye ait taştan bir kapı sövesi tespit edilmiştir. İnşaatın atık toprağında ETÇ'ye tarihlenen keramik parçaları tespit edilmiştir (**Fotoğraf 3.10, Fotoğraf 3.11, Fotoğraf 3.12**).¹⁰²

3.1.1.5. Şebinkarahisar İlçesi

3.1.1.5.1. Gökçetaş-Koçun Başı (Kuşçu) Yerleşimi

Gökçetaş köyünün 3 km doğusundaki ormanlık alanın içerisinde yer alan Koçun Başı Yerleşimi, yamaç üzerine kuruludur. Bölgenin 1,5 km güneydoğusunda Kozanlar Deresi yer almaktadır. Yapılan araştırmalar neticesinde yerleşimin ETÇ'de iskân gördüğü anlaşılmıştır.¹⁰³

¹⁰¹ Kaymakçı, *Giresun I*, 39; Kaymakçı, *Çamoluk 2017*, 291.

¹⁰² Kaymakçı, *Sonuç Raporu 2021*, 5.

¹⁰³ Kaymakçı, *Giresun I*, 49; Salih Kaymakçı, "Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", İçinde, *2019-2020 Yılı Yüzey Araştırmaları*, ed. Candaş Keskin, C.3, (Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2022), 116.

3.1.1.5.2. Balcana-Kısık Yerleşimi

Kısık Yerleşimi, Balcana köyünün 1,5 km güneyinde yer alan bir Tepeüstü yerleşimdir. Yerleşim alanının kuzeyinde Balcana Çayı bulunmaktadır. Araştırma sonucunda bölgede ETÇ keramikleri tespit edilmiştir.¹⁰⁴

3.1.1.5.3. Şebinkarahisar Merkez-Şebinkarahisar Kalesi

İlçenin merkezinde yer alan ve ilçeye ismini veren Şebinkarahisar kalesi, ilçe merkezinin güneydoğusunda anakaya üzerine kurulmuştur. Kaleye, tespit edilebilen kırk adet kayaya oygu basamak kullanılarak çıkılmaktadır. Kalenin yapımında kesme taşlar, basit kırma taşlar semerdamlı yapılar ve horasan harcıyla örülmüş taş duvarlar tespit edilmiştir. Ayrıca kale çevresinde çok sayıda 2x2 m boyutlarında sarnıçlar saptanmıştır. H. Von Gall'in söz ettiği dokuz basamaklı tünellerden bir tanesi günümüze ulaşmıştır. Bu tünellerin su depolama amacıyla kullanıldığı anlaşılmıştır. Araştırmalar sonucunda alanda ETÇ'ye tarihlenen keramik parçaları tespit edilmiştir (**Fotoğraf 3.13, Fotoğraf 3.14**).¹⁰⁵

3.1.1.5.4. Güneygören-İsola Tepesi

Alucra-Şebinkarahisar yolunun net bir şekilde görüldüğü hâkim bir tepe olan İsola Tepesi, Güneygören köyünün kuzeydoğusunda yer almaktadır. Balcana Çayını da gören tepenin kuzey zirvesinde, araştırma sırasında ETÇ'ye tarihlenen çok sayıda keramik parçası saptanmıştır.¹⁰⁶

3.1.1.5.5. Taşçılı-Kurbantepe Yerleşmesi

Taşçılı köyüne 2 km uzaklıkta bulunan bir tepe yerleşimi olan Kurbantepe Yerleşimi köyün kuzeydoğusunda yer almaktadır. 2018 yılında Giresun Müzesinin izniyle yapılan kontrollü define kazısı sırasında tepe üzerinde 6 m seviye kazılmıştır. Define kazısı sonucunda az sayıda ETÇ'ye tarihlenen keramik tespit edilmiştir.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Kaymakçı, *Giresun I*, 50; Kaymakçı, *Giresun 2019*, 116.

¹⁰⁵ Kaymakçı, *Giresun I*, 52-53; H. Von Gall, "Zu Den Kleinasiatichen Treppentunneln", *Archäologischer Anzeiger*, C. 4, (Berlin: 1967), 507, <https://doi.org/10.1515/9783112320280-003>; Kaymakçı, *Kaledere Kalesi*, 573-574; Kaymakçı, *Giresun 2019*, 119-120; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 106.

¹⁰⁶ Kaymakçı, *Giresun I*, 53-54; Kaymakçı, *Giresun 2019*, 120; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 106.

¹⁰⁷ Kaymakçı, *Giresun I*, 54; Kaymakçı, *Giresun 2019*, 120.

3.1.1.5.6. Taşçılı-Kilisetaş Yerleşmesi

Kilisetaş Kutsal Alanı, Taşçılı köyüne 3,5 km uzaklıkta bir tepe üstü yerleşimidir. Tepenin zirve noktasında 2x1 m/h 60 cm boyutlarında kayaya oygu bir yapı keşfedilmiştir. Bu yapının kuzeyinde benzer bir yapının kalıntıları görülmektedir. Ayrıca kutsal alanda kayaya oyularak oluşturulan oluk sistemi dikkat çekmektedir. Oluk sistemi iki yapıyı birbirine bağlamaktadır. Araştırma sırasında kutsal alan ile tepenin doğu yamacı arasında üç adet basamak tespit edilmiştir. Basamaklar 2x65 cm/h 5 cm ebatlarında olup basamakların bitiminde 2x1m/h 150 cm bir kaçak kazı çukuru görülmüştür. Basamakların indiği alan üzerinde yapılan incelemelerde bölgenin bir yerleşim alanı olduğu tespit edilmiştir. Araştırmalar neticesinde yerleşmenin kutsal alan ile bağlantılı olduğu saptanmıştır. Yerleşim alanı üzerinde yapılan incelemeler sonucunda bölgenin ETÇ’de iskân gördüğü tespit edilmiştir (**Çizim 3.2**).¹⁰⁸

3.1.1.5.7. Taşçılı-Kilisetaş Yerleşmesi

Taşçılı köyüne 2 km uzaklıkta bulunan Kilisetaş yerleşmesi, günümüzde tarım alanı olarak kullanılan bir arazidir. Arazi üzerinde yapılan araştırmalarda ETÇ’ye tarihlenen Keramik parçaları bulunmuştur.¹⁰⁹

3.1.1.5.8. Aslanşah-Kiliseburnu Mezarlık Alanı

Kiliseburnu, Roma Dönemi’nden kalma bir nekropol alanı olarak göze çarpmaktadır. Aslanşah köyünün 30 m kuzeyinde bir tepe üzerinde bulunan mezarlık alanından toprak çekilmiş olup, Roma dönemine tarihlenen kiremit mezarların tahrip edildiği tespit edilmiştir. Bölgede ETÇ’ye tarihlenen keramik parçaları tespit edilmiştir.¹¹⁰

3.1.1.5.9. Aslanşah-Aslanşah Nekropolü

Aslanşah köyünün güneydoğusunda bulunan mezarlık alanı üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda mezar küpleri tespit edilmiştir. Bulunan küp ve çömlek parçaları üzerinde yapılan incelemeler sonucunda, parçaların tamamının aynı mal grubuna ait

¹⁰⁸ Kaymakçı, *Giresun I*, 54-55; Kaymakçı, *Giresun 2019*, 121.

¹⁰⁹ Kaymakçı, *Giresun I*, 58; Kaymakçı, *Giresun 2019*, 124.

¹¹⁰ Kaymakçı, *Giresun I*, 55; Kaymakçı, *Giresun 2019*, 122.

keramikler oldukları ve bölgenin nekropol alanı olarak kullanıldığı saptanmıştır. Alanda ETÇ'ye tarihlenen keramik parçaları tespit edilmiştir.¹¹¹

3.1.1.5.10. Tepeltepe-Kilisebeleni Yerleşmesi

Tepeltepe köyüne 1,5 km uzaklıkta bulunan, bir tepede kurulmuş yerleşim alanıdır. Çat Deresi'ne 900 m uzaklıkta bulunan Kilisebeleni yerleşim alanında ETÇ'ye tarihlenen az sayıda keramik parçası tespit edilmiştir.¹¹²

3.1.1.5.11. Tepeltepe-Gölcük Yamaç Yerleşmesi

Tepeltepe köyüne 300 m mesafede yer alan bir yamaç yerleşmesi olan Gölcük Yamaç Yerleşimi, günümüzde tarım alanı olarak kullanılmaktadır. Bölge üzerinde yapılan araştırmada ETÇ'ye tarihlenen keramik parçaları ile korozyonlu bir adet sikke, deniz kabukları ve cam parçaları tespit edilmiştir.¹¹³

3.1.1.5.12. Yumurcaktaş-Yumurcaktaş Kale Yerleşmesi

Yumurcaktaş köyü merkezine 50 m mesafede yer alan Yumurcaktaş Kale Yerleşimi bir tepe üstü yerleşimidir. Kalenin kuzey yönünden Kelkit Irmağı görülmektedir. Kalenin tepe noktasında basit kırma taşlardan oluşturulmuş horasan harçlı bir duvar yapısı tespit edilmiştir. Kalenin kuzey yamacında 1,5 x 1,5 m/h 3 m boyutlarında bir adet sarnıç tespit edilmiştir. Kalenin doğu yamacında bir mağara tespit edilmiştir. Mağaranın 7,7 m genişliğinde olduğu saptanmıştır. Kalenin bulunduğu tepe üzerinde günümüzde tarım yapılmaktadır. Alanda ETÇ'ye tarihlenen keramikler tespit edilmiştir (Çizim 3.2).¹¹⁴

3.1.1.5.13. Ahurcuk-Ahurcuk Kalesi

Ahurcuk köyünün 1 km batısında yer alan Ahurcuk Kalesi Suşehri-Şebinkarahisar yolunu gözetleyen önemli bir tepe üzerinde yer almaktadır. Antik dönemde kalenin yol güzergahını kontrol amacıyla inşa edildiği tahmin edilmektedir. Kale üzerinde ETÇ'ye tarihlenen az miktarda keramik buluntuları saptanmıştır.¹¹⁵

¹¹¹ Kaymakçı, *Giresun I*, 56; Kaymakçı, *Giresun 2019*, 122.

¹¹² Kaymakçı, *Giresun I*, 56; Kaymakçı, *Giresun 2019*, 122.

¹¹³ Kaymakçı, *Giresun I*, 56-57; Kaymakçı, *Giresun 2019*, 122-123.

¹¹⁴ Kaymakçı, *Giresun I*, 57; Kaymakçı, *Giresun 2019*, 123.

¹¹⁵ Kaymakçı, *Giresun I*, 58; Kaymakçı, *Giresun 2019*, 124.

3.1.1.5.14. Yeşilyayla-Kavaklıgıntaş Yerleşmesi

Kavaklıgıntaş Yerleşimi, Yeşilyayla köyüne 4 km ve Tombuloğlu Deresine 2 km uzaklıkta yer alan bir tepe üstü yerleşimidir. Yerleşim alanının etrafında kuru duvar tekniği ile yapılmış sur duvarlarıyla bulunmaktadır. Araştırma sonucunda ETÇ'ye tarihlenen keramik parçalarına ulaşılmıştır.¹¹⁶

3.1.2. Artvin Bölgesi Erken Tunç Çağı Yerleşimleri

Türkiye'nin Doğu Karadeniz bölümünün Kuzeydoğusunda, Gürcistan sınırında bulunan bir ilimizdir. Koordinatları; 40°35 ile 41°32 kuzey enlemleri ve 41°07 ile 42°00 doğu boylamlarında bulunmaktadır (**Harita 3.3**).¹¹⁷ 1995, 1996 ve 1997 yıllarında Kemalettin Köroğlu başkanlığında Artvin bölgesinde düzenlenen yüzey araştırmaları sonucunda, ETÇ'ye tarihlenen herhangi bir yerleşim alanı tespit edilememiştir.¹¹⁸ Osman Aytekin başkanlığında yürütülen Artvin ili yüzey araştırmalarında ve 2007 yılında başlanan Şavşat Kalesi Kazı Çalışmaları Raporlarında ETÇ'ye tarihlenen bir buluntuya rastlanılmamaktadır.¹¹⁹ Yine de bölgede ETÇ'ye tarihlendirilebileceği ön görülen yerleşim alanları bulunmaktadır (**Tablo 3.2**).

¹¹⁶ Kaymakçı, *Giresun 2019*, 119; Kaymakçı, *Giresun I*, 52.

¹¹⁷ İmdat Demir vd. *Karadeniz'de Hayatın İzleri: Artvin-Bayburt-Gümüşhane*, (İstanbul: DOKAP, 2019), 17.

¹¹⁸ Kemalettin Köroğlu, “1995 Yılı Artvin-Ardahan İlleri Yüzey Araştırması”, İçinde, XIV. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ed. İsmail Eroğlu, C.1, (Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1996), 369-396; Kemalettin Köroğlu, “1996 Yılı Artvin-Ardahan İlleri Yüzey Araştırması”, İçinde, XV. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ed. Koray Olşen, C.1, (Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1998), 127-156; Kemalettin Köroğlu, “1997 Yılı Artvin-Ardahan İlleri Yüzey Araştırması”, İçinde, XVI. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ed. Koray Olşen, C.1, (Tarsus: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1998), 143-160.

¹¹⁹ Osman Aytekin, “Artvin İli-Çoruh Vadisindeki Tarihi Yollar ve Kültür Varlıkları Yüzey Araştırması, 2001”, İçinde, 20. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ed. Koray Olşen, C.1, (Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2002), 1-16; Osman Aytekin, “Artvin İli-Çoruh Vadisi'ndeki Tarihi Yollar ve Kültür Varlıkları Yüzey Araştırması, 2002””, İçinde, 21. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ed. Koray Olşen, C.1, (Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2003), 235-250; Osman Aytekin, “Artvin İli-Çoruh Vadisi'ndeki Tarihi Yollar ve Kültür Varlıkları Yüzey Araştırması, 2003””, İçinde, 22. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ed. Koray Olşen, C.1, (Konya: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2004), 227-240; Osman Aytekin, “Artvin İli-Çoruh Vadisi'ndeki Tarihi Yollar ve Kültür Varlıkları Yüzey Araştırması, 2004””, İçinde, 23. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ed. Koray Olşen, C.2, (Antalya: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2005), 309-322; Osman Aytekin, “Artvin ve Erzurum İlleri Çoruh Vadisi'ndeki Tarihi Yollar ve Kültür Varlıkları Yüzey Araştırması, 2005”, İçinde, 24. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ed. Fahriye Bayram, C.2, (Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2006), 363-382; Osman Aytekin, “Artvin ve Erzurum İlleri Çoruh Vadisi'ndeki Tarihi Yollar ve Kültür Varlıkları Yüzey Araştırması, 2006”, İçinde, 25. *Araştırma Sonuçları*

3.1.2.1. Arhavi İlçesi

3.1.2.1.1. Arılı (Demirkapı)-Namazgah Kaya Resimleri

Arılı Yaylasının 6,5 km güneybatı yönünde yer alan Namazgah mevkiinde on bir adet kaya resmi tespit edilmiştir. Araştırmacılar biçimsel olarak inceledikleri kaya resimlerini analogi tekniğiyle Erken Tunç Çağına tarihlendirmektedirler (**Fotoğraf 3.15**).¹²⁰

Toplantısı, ed. Fahriye Bayram, C.3, (Kocaeli: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2007), 411-428; Osman Aytekin, “Artvin ve Erzurum İlleri Çoruh Vadisi'ndeki Tarihi Yollar ve Kültür Varlıkları Yüze Araştırması, 2007”, İçinde, 26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ed. Fahriye Bayram, C.2, (Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2008), 427-436; Osman Aytekin, “Artvin ve Erzurum İlleri Çoruh Vadisi'ndeki Tarihi Yollar ve Kültür Varlıkları Yüze Araştırması, 2008”, İçinde, 27. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ed. Haydar Dönmez, C.3, (Denizli: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2009), 435-446; Osman Aytekin, “Artvin ve Erzurum İlleri Çoruh Vadisi'ndeki Tarihi Yollar ve Kültür Varlıkları Yüze Araştırması, 2009”, İçinde, 28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ed. A. Naci Toy, C.3, (İstanbul: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2010), 429-448; Osman Aytekin, “Artvin İli ve İlçeleri Çoruh Vadisindeki Tarihi Yollar ve Kültür Varlıkları Yüze Araştırması, 2010”, İçinde, 29. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ed. Adil Özmen, C.1, (Malatya: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2011), 285-302; Osman Aytekin, “Şavşat (Satlel) Kalesi 2007 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışması”, İçinde, 30. Kazı Sonuçları Toplantısı, ed. Haydar Dönmez, C.2, (Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2008), 61-70; Osman Aytekin, “Şavşat (Satlel) Kalesi 2008 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışması”, İçinde, 31. Kazı Sonuçları Toplantısı, ed. Haydar Dönmez, C.4, (Denizli: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2009), 247-262; Fethi Ahmet Yüksel, Osman Aytekin, “Artvin-Şavşat Kalesi 2009 Dönemi Arkeojeofizik Araştırmaları”, İçinde, 28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ed. A. Naci Toy, C.3, (İstanbul: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2010), 1-12; Osman Aytekin, “Şavşat (Satlel) Kalesi 2009 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışması”, İçinde, 32. Kazı Sonuçları Toplantısı, ed. A. Naci Toy, C.4, (İstanbul: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2010), 382-393; Osman Aytekin, “Şavşat (Satlel) Kalesi 2010 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışması”, İçinde, 33. Kazı Sonuçları Toplantısı, ed. Haydar Dönmez, C.2, (Malatya: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2011), 57-72; Osman Aytekin, “Şavşat (Satlel) Kalesi 2012 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışması”, İçinde, 35. Kazı Sonuçları Toplantısı, ed. Haydar Dönmez, C.1, (Muğla: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2013), 270-280; Osman Aytekin, “Şavşat (Satlel) Kalesi 2013 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışması”, İçinde, 36. Kazı Sonuçları Toplantısı, ed. Haydar Dönmez, C.1, (Gaziantep: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2014), 59-72; Osman Aytekin, “Şavşat (Satlel) Kalesi 2014 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışması”, İçinde, 37. Kazı Sonuçları Toplantısı, ed. Adil Özme, C.1, (Erzurum: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2015), 291-304; Osman Aytekin, “2019 Yılı Artvin İli ve İlçeleri Yüze Araştırması”, *AHBV Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2020), 75-92.

¹²⁰ Oktay Özgül, Alpaslan Ceylan, Beyazıt Söylemez, “2019 Yılı Artvin ve İlçeleri Eski Çağ Tarihi Araştırmaları”, *SEFAD*, 48 (2022), 147-148, 160; Oktay Özgül, “Artvin Arılı (Demirkapı) Yaylası Kaya Resimleri” *Belleten*, 85/304, (2021), 781-818.

3.1.2.2. Şavşat İlçesi

3.1.2.2.1. Balıklı-Sazazkale Ormanı Tunç Baltaları

Balıklı köyü, Sazazkale Orman alanında 1932 yılında bir mağara içerisinde altı adet Tunç buluntu tespit edilmiştir. Dört adet balta, bir adet çapa ve bir adet tunç külçeden oluşan buluntu grubunu inceleyen araştırmacılar, buluntuların Tunç Çağına tarihlendirilebileceğini ön görmüşlerdir. Buluntuların ETÇ’de kullanıldığına dair bir bilgiye ulaşılamamaktadır (Fotoğraf 3.16, Fotoğraf 3.17, Fotoğraf 3.18, Fotoğraf 3.19, Fotoğraf 3.20).¹²¹

3.1.3. Bayburt Bölgesi Erken Tunç Çağı Yerleşimleri

Bayburt İli 39°52’-40° 37’kuzey enlemleri ile 39° 37-40° 45’-doğu boylamlarında yer almaktadır (Harita 3.4).¹²² Doğu Karadeniz Bölgesi’nin en çok çalışılan illerinden biri olan Bayburt İli, bitki örtüsünün azlığı sebebiyle araştırmacıların çalışmasını kolaylaştırmaktadır (Tablo 3.3).¹²³

3.1.3.1. Bayburt Merkez

3.1.3.1.1. Bayburt Merkez-Bayburt Kalesi

Bayburt Merkezi tepeden gören, hâkim bir alanda bulunan Bayburt Kalesi’nde Erken Tunç Çağına tarihlenen buluntular tespit edilmiştir. Günümüzde sağlam olan kale, dikdörtgen planlı bir yapıda inşa edilmiştir. Kalenin etrafını çeviren surlar altıgen kenarlı ve 3 km uzunluğundadır.¹²⁴

3.1.3.1.2. Söğütlü-Söğütlü (Hindi) Höyük

Bayburt Merkeze 20 km uzaklıkta bulunan, Söğütlü köyü sınırları içerisinde yer alan Söğütlü Höyük, tarım alanlarına yakınlığı ve kaçak kazıların fazlalığı neticesinde

¹²¹ Kurt Bittel, “Artvinde Bulunan Tunçtan Mamul Asarı Atika”, *Türk Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, I, (1933), 150-156; Yıldırım, *Okçular/Berta*, 239-240.

¹²² Bayburt Valiliği, “Coğrafi Yapı”, <https://bayburt.csb.gov.tr/cografi-yapisi-i-2616>

¹²³ Demir, *Karadeniz’de Hayatın İzleri*, 18.

¹²⁴ Antonio Sagona, “An Archaeological Survey Of The Bayburt and Kelkit Regions, North- Eastern Anatolia: The Pre- Classical Period”, içinde *Vii. Araştırma sonuçları Toplantısı*, (Antalya: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1989), 426; Ünsal, *Eskiçağda Çoruh*, 151-152; Süleyman Çiğdem, vd. “2013 Bayburt Yüzey Araştırması”, 32. Araştırma Sonuçları Toplantısı, ed. Adil Özme, C. I, (Gaziantep: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2014), 72-73; Süleyman Çiğdem, Osman Emir, “Bayburt Kalesi’nin Prehistoriası ve Eski Çağı Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, İçinde *Kaleli Kentler ve Bayburt Kalesi Kongresi*, ed. Akın Bayrak, (Bayburt: Bayburt Belediyesi, 2016), 25.

tahribata uğramıştır. Kökten, Bayburt bölgesindeki çalışmaları sırasında höyüğün tarih öncesi çağlarda iskân gördüğünü belirtmektedir. Ancak höyüğün hangi döneme tarihlendirildiği belirtilmemektedir.¹²⁵ DOKAP kültür envanterinde höyük üzerinde Karaz Kültürüne ait buluntuların olduğu belirtilmektedir (**Fotoğraf 3.22**).¹²⁶

3.1.3.1.3. Oruçbeyli-Tepecik (Siptoros) Höyük

Oruçbeyli köyünün güneydoğusunda bulunan Tepecik Höyük, köye 2 km uzaklıkta yer almaktadır. Höyük, Kökten tarafından prehistorik yerleşme olarak tanımlanmaktadır.¹²⁷

3.1.3.1.4. Kitre-Kitre Kalesi

Kitre köyüne bağlı olan kale, köye 2 km mesafede yer almaktadır. Hâkim bir tepe üzerinde yer alan Kitre kalesinin kuru duvar tekniği ile yapılmış olan doğu ve batı duvarları sağlam durumda bulunmasına karşın, kalenin büyük bir kısmı tahrip olmuş durumdadır. Ünsal'a göre; kalenin özellikleri Erken Tunç Çağı kaleleriyle benzerlik göstermektedir. Ancak kaleye ait keramiklerin dönemi hakkında bilgi verilmemektedir.¹²⁸

3.1.3.1.5. Akşar-Akşar Höyük

Akşar beldesi sınırları içerisinde yer alan, Akşar Höyüğün yol çalışmaları sırasında tahribata uğradığı saptanmıştır. Oluşan bu tahrip sonucunda yapı katmanları, pithoslar ve kemik parçaları açığa çıkmıştır. Yapılan incelemelerde GKÇ ile ETÇ'ye tarihlenen Keramik parçaları tespit edilmiştir.¹²⁹

¹²⁵ İ. Kılıç Kökten, "Kuzey-Doğu Anadolu Prehistoryasında Bayburt Çevresinin Yeri", DTCFD, 3/5, (1944) 480; İ. Kılıç Kökten, "Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu'da Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları", *Belleten*, 8/32, (1944), 674; Ünsal, *Eskiçağda Çoruh*, 76.

¹²⁶ Süleyman Çiğdem, vd. "Bayburt İli 2019 Yüzey Araştırması", İçinde *2019-2020 Yüzey Araştırmaları*, ed. Candaş Keskin, C. 3, (Ankara, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2022), 267; DOKAP, "Söğütlü Höyük", (Erişim Tarihi: 07.01.2023), <https://karadeniz.gov.tr/sogutlu-hoyuk/>

¹²⁷ Kökten, *Bayburt Çevresinin Yeri*, 480; Kökten, *Orta, Doğu ve Kuzey*, 674; Ünsal, *Eskiçağda Çoruh*, 78.

¹²⁸ Ünsal, *Eskiçağda Çoruh*, 152-153; Çiğdem, *2013 Bayburt*, 71.

¹²⁹ Süleyman Çiğdem, Hüseyin Yurttaş, Haldun Özkan, "2009 Yılı Bayburt Yüzey Araştırması", İçinde *28. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ed. A. Naci Toy, C. 1, (İstanbul, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2010), 155.

3.1.3.1.6. Çayır yolu-Çayır yolutepe Höyük

Baltakaya Mevkiinde yer alan Çayır yolu Höyük, Çayır yolu köy merkezine 2 km mesafede yer almaktadır. Köy yolunun batısında kalan höyüğün üzerinde yapılan araştırmalar sırasında Erken Tunç Çağı'na tarihlenen keramik parçaları tespit edilmiştir.¹³⁰

3.1.3.1.6.1. Çayır yolutepe ile karşılıklı konumda bulunan Çayır yolutepe II

Çayır yolutepe ile karşılıklı konumda bulunan Çayır yolutepe II, köye giden yolun doğu bölümünde yer almaktadır. Höyük üzerinde Erken Tunç Çağı keramikleri tespit edilmiştir.¹³¹

3.1.3.1.6.2. Çayır yolutepe III

Çayır yolutepe'nin, güneydoğu yönünde yer alan Çayır yolutepe III, höyüğe 640 m uzaklıktadır. Yapılan incelemelerde Erken Tunç Çağı'na tarihlenen Keramik parçaları saptanmıştır.¹³²

3.1.3.1.6.3. Çayır yolu-Çayır yolutepe IV

Çayır yolu köyüne 3 km mesafede yer alan Çayır yolutepe IV, köy merkezinin batısında yer almaktadır. Höyükte yapılan incelemelerde Karaz Keramikleri tespit edilmiştir.¹³³

3.1.3.1.7. Çayır yolu-Baltakaya Höyük

Çayır yolu köyünün güneyinde yer alan Baltakaya I, köye 2,4 km uzaklıkta yer almaktadır. Yapılan araştırmalarda alan üzerinde Erken Tunç Çağına tarihlenen keramik parçaları tespit edilmiştir.¹³⁴

¹³⁰ Antonio Sagona, "Bayburt Survey 1993", İçinde XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, ed. İsmail Eroğlu, (Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1994), 307; Ünsal, *Eskiçağda Çoruh*, 170; Çiğdem, *2013 Bayburt*, 71.

¹³¹ Çiğdem, *2013 Bayburt*, 71.

¹³² Çiğdem, *2013 Bayburt*, 71.

¹³³ Çiğdem, *2013 Bayburt*, 71.

¹³⁴ Çiğdem, *2013 Bayburt*, 71.

3.1.3.1.8. Değirmencik-Değirmencik Höyük

Değirmencik köyünün batısında yer alan Değirmencik Höyük, köy merkezine 600 m uzaklıkta yer almaktadır. Höyükte yapılan incelemelerde Karaz keramikleri tespit edilmiştir.¹³⁵

3.1.3.1.9. Çiğdemtepe-Çiğdemtepe Höyük

Çiğdemtepe Höyük, Çiğdemtepe köy merkezine 200 m uzaklıkta yer almaktadır. İş makinesi ile kaçak kazı çukuru açılan höyük büyük oranda tahrip edilmiştir. Höyük, Sagona tarafından Erken Tunç Çağına tarihlendirilmektedir.¹³⁶

3.1.3.1.10. Sancaktepe-Sancaktepe Höyük

Sancaktepe köyüne 1,5 km uzaklıkta yer alan Sancaktepe Höyükte yapılan incelemelerde Erken Tunç Çağına tarihlenen keramik parçaları tespit edilmiştir.¹³⁷

3.1.3.1.11. Sırakayalar-Sırakayalar Höyük I

Sırakayalar Höyük, Sırakayalar köyüne 400 m mesafede yer almaktadır. Tarım alanlarının ortasında kalan höyük tahribata uğramıştır. Höyüğün batısında yapılan incelemelerde Erken Tunç Çağına tarihlenen keramik parçaları tespit edilmiştir.¹³⁸

3.1.3.1.12. Danişment-Danişment Höyük (Pülür Tepe)

Danişment köyü ile arasındaki mesafe 1 km olan Danişment Höyük, kaçak kazılar ve tarım alanlarının yayılım alanı içerisinde kalması sebebiyle tahribata uğramıştır. Höyükte yapılan incelemelerde Karaz Kültürü ve ETÇ keramik parçaları saptanmıştır.¹³⁹

3.1.3.1.13. Danişment-Çoraktepe III

Danişment köyünün güneybatısında yer alan Çoraktepe III Höyük, köy merkezine 750 m uzaklıkta yer almaktadır. Höyük üzerinde ETÇ'ye tarihlenen keramik parçaları tespit edilmiştir.¹⁴⁰

¹³⁵ Ünsal, *Eskiçağda Çoruh*, 172.

¹³⁶ Ünsal, *Eskiçağda Çoruh*, 172.

¹³⁷ Ünsal, *Eskiçağda Çoruh*, 173.

¹³⁸ Sagona, *Bayburt Survey 1990*, 397-398; Ünsal, *Eskiçağda Çoruh*, 173.

¹³⁹ Ünsal, *Eskiçağda Çoruh*, 169; Çiğdem, *2013 Bayburt*, 72.

¹⁴⁰ Çiğdem, *2013 Bayburt*, 72.

3.1.3.2. Demirözü İlçesi

3.1.3.2.1. Yukarıpınarlı-Gundulak Tepe Höyük

Yukarıpınarlı köyüne bağlı Gundulak Tepe Höyüğü'nde GKÇ ve ETÇ'ye tarihlenen Karaz Kültürü'ne ait buluntular tespit edilmiştir. Keramik buluntuların haricinde bölgede yapılan incelemelerde obsidyen parçalarına rastlanılmaktadır.¹⁴¹

3.1.3.2.2. Çiftetaş-Büyüktepe Höyük

Çiftetaş köyünün 1 km kuzeyinde yer alan Büyüktepe Höyük, kuzey-güney doğrultusunda iki tepeden oluşmaktadır. Höyük üzerinde tarım faaliyetlerinden ve kaçak kazılardan dolayı tahribat meydana gelmiştir. Höyük üzerinde yapılan arkeolojik çalışmalarda Geç Kalkolitik Çağ ve Erken Tunç Çağlarına tarihlenen yerleşim buluntuları açığa çıkarılmış ve Geç Kalkolitik Çağ ve Erken Tunç Çağlarına tarihlenen keramik parçaları tespit edilmiştir. Tespit edilen buluntular içerisinde Karaz Kültürü'ne ait keramik parçaları dikkat çekmektedir. Anthony Sagona, bölgenin konar-göçerler tarafında kullanılan geçici bir yerleşim alanı olduğunu öne sürmektedir.¹⁴²

3.1.3.2.3. Bayrampaşa-Karaçayır Mevkii

Bayrampaşa köyü sınırları içerisinde yer alan Karaçayır Mevkii, Karaçayır Kalesinin yer aldığı, tepenin yamacında tespit edilen bir yerleşim alanıdır. Alan üzerinde iki adet duvar kalıntısı (2,90 m ve 1,80 m boyutlarında) tespit edilmiştir. Bölgede sulama amacıyla açılan bir adet çukur saptanmıştır. Çukurun etrafa saçılan atık toprağında ve

¹⁴¹ Sagona, *Bayburt and Kelkit*, 426-427; Sagona, *Bayburt Survey 1993*, 307; Savaş Harmankaya, Oğuz Tanındı, Mihriban Özbaşaran, *TAY: 3 Kalkolitik*, (İstanbul: Ege Yayınları, 1998), 98. Süleyman Çiğdem, Hüseyin Yurttaş, Haldun Özkan “2012 Bayburt Yüzey Araştırması”, İçinde *31. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ed. Adil Özme, C.2, (Muğla: .C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2014), 19.

¹⁴² Antonio Sagona, “Büyüktepe Höyük Excavation 1990”, İçinde *XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.I, (Çanakkale: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1991), 305-312; Antonio Sagona, “Büyüktepe Höyük Excavation 1991”, İçinde *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.I, (Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1992), 193-198; Antonio Sagona, “Büyüktepe Höyük, 1992”, İçinde *XV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, ed. Handan Eren, C.I, (Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1993), 229-234; Sagona, *Bayburt Survey 1993*, 306-307; Antonio Sagona, Elizabeth Pemberton, Ian Mcphee, Claudia Sagona “Büyüktepe Höyük 1993 Activities”, İçinde *XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı*, ed. İsmail Eroğlu, C.I, (Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1994), 161-164; Ünsal, *Eskiçağda Çoruh*, 63-64; Çiğdem, *2012 Bayburt*, 21.

içerisinde yapılan incelemelerde GKÇ ve ETÇ'ye tarihlenen Karaz Kültürü keramikleri tespit edilmiştir (**Çizim 3.5**).¹⁴³

3.1.3.2.4. Bayrampaşa-İvecikler Tepesi

Bayrampaşa köyünün güneyinde bulunan İvecikler Tepesi, köy merkezine 1,5 km uzaklıkta yer almaktadır. Tarım alanlarının içerisinde bulunan höyük yok olma tehlikesi içerisinde yer almaktadır. Höyük üzerinde yapılan araştırmalarda, GKÇ ve ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları tespit edilmiştir. Araştırmacılar, İvecikler Tepesini konumu nedeniyle MÖ 3000-2600 dolaylarına tarihlendirmektedirler.¹⁴⁴

3.1.3.2.5. Aksaçlı- Aksaçlı (Haşiye) Höyük

Aksaçlı köyü sınırları içerisinde yer alan Aksaçlı Höyük, köy merkezinin 500 m kuzeyinde yer almaktadır. Tarım alanlarının içerisinde kalan höyükte tahribat meydana gelmiştir. Yapılan incelemelerde Tunç Çağına tarihlenen keramik parçaları tespit edilmiştir.¹⁴⁵

3.1.3.2.6. Çimentepe-Çimentepe Höyük

Çimentepe köyünün kuzeyinde bulunan Çimentepe Höyük, köy merkezine 500 m mesafede bulunan bir tepe üzerinde yer almaktadır. Bölge üzerinde yapılan incelemelerde Karaz Kültürüne ve ETÇ'ye ait keramik parçaları tespit edilmiştir.¹⁴⁶

3.1.3.2.7. Gökçedere Merkez- Gökçedere (Pulur) Höyük

Gökçedere belde merkezinde yer alan Gökçedere Höyük, üzerinde yerleşim alanlarının kurulu olması sebebiyle yok olma tehlikesi geçirmektedir. Bölgede yapılan incelemelerde Karaz ve ETÇ'ye tarihlenen Keramik parçaları saptanmıştır. Ayrıca yapılan incelemelerde bölgede nadir görülen bir adet damga mühür tespit edilmiştir (**Çizim 3.5**).¹⁴⁷

¹⁴³ Antonio Sagona, "Bayburt Survey 1991", İçinde X. Araştırma Sonuçları Toplantısı, (Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1992), 261-262; Ünsal, *Eskiçağda Çoruh*, 66.

¹⁴⁴ Kökten, *Bayburt Çevresinin Yeri*, 480; Kökten, *Orta, Doğu ve Kuzey*, 674; Ünsal, *Eskiçağda Çoruh*, 79; Çiğdem, *2012 Bayburt*, 22.

¹⁴⁵ Kökten, *Orta, Doğu ve Kuzey*, 674; Ünsal, *Eskiçağda Çoruh*, 77.

¹⁴⁶ Sagona, *Bayburt Survey 1991*, 262; Ünsal, *Eskiçağda Çoruh*, 65; Çiğdem, *2012 Bayburt*, 23.

¹⁴⁷ Kökten, *Bayburt Çevresinin Yeri*, 480-482; Kökten, *Orta, Doğu ve Kuzey*, 676; Ünsal, *Eskiçağda Çoruh*, 75; Çiğdem, *2012 Bayburt*, 22.

3.1.3.2.8. Beşpınar-Kalecik Höyük

Beşpınar belde merkezinde yer alan Kalecik Höyükte yapılan arkeolojik çalışmalarda Erken Tunç Çağı'na tarihlenen keramik parçaları tespit edilmiştir.¹⁴⁸

3.1.3.2.9. Beşpınar-Dedecik II Höyük

Beşpınar beldesine 2 km uzaklıkta yer alan Dedecik II Höyük, belde merkezinin kuzeydoğusunda yer almaktadır. Araştırmalar sonucunda alanda Erken Tunç Çağına tarihlenen keramik parçaları tespit edilmiştir.¹⁴⁹

3.1.3.2.10. Eymür-Haburnu Tepe

Haburnu Tepe, Eymür köy merkezinin doğusunda bulunmaktadır. Yapılan incelemelerde höyük üzerinde Erken Tunç Çağına tarihlenen keramik buluntuları tespit edilmiştir.¹⁵⁰

3.1.3.3. Aydın-tepe İlçesi

3.1.3.3.1. Taşkesen- Taşkesen Höyük

Hıdırlaz mevkiinde yer alan Taşkesen Höyük, Taşkesen köyünün 1 km güneyinde yer almaktadır. Tarım faaliyetleri ve kaçak kazılar ile tahrip edilmiş olan höyük, Çayırıolu Deresi'nin kuzeyinde bulunmaktadır. Höyükte yapılan incelemelerde Karaz ve Erken Tunç Çağı'na tarihlenen keramikler tespit edilmiştir (**Çizim 3.6**).¹⁵¹

3.1.3.3.2. Taşkesen- Taşkesen Yerleşimi

Taşkesen köyüne 1 km mesafede bulunan yerleşim alanı, köy merkezinin güneybatısında yer almaktadır. Taşkesen Höyük ile arasındaki mesafe 500 m olan yerleşimin buluntuları benzerlik göstermektedir. Yerleşim alanı ETÇ'ye tarihlendirilmektedir (**Çizim 3.7**).¹⁵²

3.1.3.3.3. Aydın-tepe Merkez-Mezarlık Tepe Höyük

İlçe merkezinin kuzeybatısında yer alan Mezarlık Tepe Höyük, mezarlık alanı olarak kullanılması ve kaçak kazılar sebebiyle tahrip edilmektedir. Araştırmalar sırasında

¹⁴⁸ Ünsal, *Eskiçağda Çoruh*, 173.

¹⁴⁹ Sagona, *Bayburt Survey*, 306.

¹⁵⁰ Çiğdem, *2012 Bayburt*, 20.

¹⁵¹ Ünsal, *Eskiçağda Çoruh*, 168; Çiğdem, *2019 Bayburt*, 155.

¹⁵² Ünsal, *Eskiçağda Çoruh*, 176.

ele geçirilen keramik buluntuları höyüğün Erken Tunç Çağında iskân edilmiş olduğunu göstermektedir.¹⁵³

3.1.3.3.4. İncili-İncili Höyük (Kepçeli Höyük)

İncili köyüne 1 km mesafede yer alan İncili Höyük, köy merkezinin doğusunda yer almaktadır. Tarım alanlarıyla çevrili höyüğün doğusunda bulunan tarım alanında insan kemikleri tespit edilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda höyükte ETÇ'ye tarihlenen keramikler saptanmıştır.¹⁵⁴

3.1.4. Gümüşhane Bölgesi Erken Tunç Çağı Yerleşimleri

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin, Doğu Anadolu sınırında bulunan Gümüşhane, 39°45 ile 40°50 kuzey enlemleri ve 38°45 ile 40°12 doğu boylamlarında kurulmuş bir ilimizdir (**Harita 3.5**).¹⁵⁵ Gümüşhane ilinin %59,6'sı doğu-batı uzantılı dağlık alanlardan oluşmaktadır. Yanbolu, Karadere, Harşit ve Kelkit Irmağı gibi önemli tatlı su kaynakları Gümüşhane'den doğmaktadır. Bölgenin karakteristik özelliğini de oluşturan bu tatlı su kaynakları, yerleşim alanlarının kurulması için elzemdir.¹⁵⁶ İlçede GKÇ, Karaz ve ETÇ keramikleri tespit edilmiştir (**Tablo 3.4**).

3.1.4.1. Şiran İlçesi

3.1.4.1.1. Araköy-Könger Höyük

Araköy sınırları içerisinde yer alan Könger Höyük üzerinde yapılan araştırmalarda, obsidyen parçaları, obsidyen alet, cüruf, mat siyah ve parlak siyah Karaz Kültürü Keramikleri tespit edilmiştir (**Fotoğraf 3.23, Çizim 3.8**).¹⁵⁷

¹⁵³ Ünsal, *Eskiçağda Çoruh*, 171; Süleyman Çiğdem, "Bayburt/Aydıntepe Yüzey Araştırması Işığında Bölgenin Eskiçağ Tarihinin Değerlendirilmesi" Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 30, (2013), 67-68.

¹⁵⁴ Çiğdem, *Bayburt/Aydıntepe*, 68-67

¹⁵⁵ İmdat Demir, *Karadeniz'de Hayatın İzleri*, 293.

¹⁵⁶ Süleyman Çiğdem, Osman Emir, "Gümüşhane İli'nin Prehistoriası ve İlkçağı Üzerine Genel Bir Değerlendirme", İçinde *Gümüşhane Tarihi*, ed. Bayram Nazır, Kemal Saylan, (Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2016), 11.

¹⁵⁷ Süleyman Çiğdem, Haldun Özkan, Hüseyin Yurttaş, "2003 Yılı Gümüşhane Yüzey Araştırması", İçinde *22. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ed. Koray Olşen, C.I, (Konya: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2004), 294; Betül Şenbak, "Şiran ve Çevresi Höyük ve Kaya Mezarları", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 39; Çiğdem, *Gümüşhane Prehistoriası*, 14; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 92.

3.1.4.1.2. Alıç-Çeştepe Höyük

Alıç köyüne 2 km mesafede yer alan Çeştepe Höyük, köy merkezinin güneydoğu yönünde yer almaktadır. Höyük üzerinde koyu mat gri, devetüyü, krem ve kiremit renklerinde buluntu topluluğu tespit edilmiştir. ETÇ'ye tarihlendirilebilecek keramik parçaları mevcuttur (**Çizim 3.8**).¹⁵⁸

3.1.4.1.3. Alıç-Evliyatepe Höyük

Alıç köyünün kuzey sınırları içerisinde yer alan Evliyatepe Höyük, köye 1 km mesafede yer almaktadır. Alanda koyu ve açık kiremit parçaları saptanmıştır. Yapılan incelemelerde buluntu topluluğunda dört adet el yapımı keramik parçası tespit edilmiş olup, buluntular arasında ETÇ'ye tarihlenen keramikler ele geçmiştir (**Çizim 3.8**).¹⁵⁹

3.1.4.1.4. Paşapınarı-Paşapınarı Höyük

Paşapınarı Höyük, Paşapınarı köyüne giden yolun üzerinde, köy girişinde yer almaktadır. İki yükseltiden oluşan höyükte kiremit ve kahverengi renklerinde keramik buluntuları ele geçirilmiştir. Buluntular içerisinde ETÇ'ye tarihlendirilebilen keramik parçaları yer almaktadır.¹⁶⁰

3.1.4.1.5. Kavakpınar-Jandarma Ormanı (Taşlık) Höyük

Kavakpınar köyü sınırları içerisinde yer alan, Firdevs Hatun Türbesinin Kuzey yönünde bulunan, Jandarma Ormanı Höyükte yapılan incelemelerde ETÇ'ye tarihlenen keramik parçaları tespit edilmiştir. Buluntular arasında gri, siyah, kiremit, açık kiremit, devetüyü ve kahverengi keramik buluntuları mevcuttur (**Fotoğraf 3.24, Fotoğraf 3.25, Çizim 3.9**).¹⁶¹

3.1.4.1.6. Kavakpınarı-Taşlık II Höyük

Kavakpınarı köyünün sınırları içerisinde bulunan Taşlık II Höyük, türbenin batısında yer almaktadır. Tarım alanı olarak kullanılan höyük üzerinde, taş objeler ve ETÇ'ye tarihlenen keramik parçaları tespit edilmiştir.¹⁶²

¹⁵⁸ Şenbak, *Şiran ve çevresi*, 39-40; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 92, 234.

¹⁵⁹ Şenbak, *Şiran ve çevresi*, 40; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 92, 234.

¹⁶⁰ Şenbak, *Şiran ve çevresi*, 40; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 92-93, 234.

¹⁶¹ Antonio Sagona, Claudia Sagona, *Archaeology at the North-East Anatolian Frontier, I: An Historical Geography and a Field Survey of the Bayburt Province*, (Paris: Peeters Publishers, 2004), 160; Şenbak, *Şiran ve çevresi*, 40-41; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 93, 234

¹⁶² Sagona, *Historical Geography*, 160; Şenbak, *Şiran ve çevresi*, 41; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 93, 234.

3.1.4.1.7. Karaköy-Karaköy Höyük

Karaköy köyünün sınırları içerisinde yer alan Karaköy Höyük, Şiran yoluna 500 m mesafede yer almaktadır. Alan üzerinde Erken Tunç Çağına tarihlenen çok sayıda keramik parçaları ele geçmiştir.¹⁶³

3.1.4.1.8. Karaşeyh- Ortaköy Tepesi

Karaşeyh köyü sınırları içerisinde yer alan Ortaköy Tepesi, Kelkit yolunun kuzey yönünde bulunmaktadır. Alanda yapılan araştırmalar sırasında Karaz keramikleri tespit edilmiştir.¹⁶⁴

3.1.4.1.9. Çakırkaya-Manastır Tepe

Çakırkaya köyüne bağlı Manastır Tepe, üzerinde yapılan incelemelerde çok sayıda Karaz keramiği parçaları saptanmıştır.¹⁶⁵

3.1.4.1.10. Evren-Veynasır Tepe

Veynasır Tepe, Evren köyü içerisinde bulunan bir höyüktür. Alanda yapılan araştırma sırasında Karaz keramikleri tespit edilmiştir.¹⁶⁶

3.1.4.1.11. Telme-Telme Höyük

Telme köyüne 2 km mesafede bulunan Telme höyük, köyün batısında olan Çayır mevkiinde yer almaktadır. Alanda Karaz keramikleri tespit edilmiştir.¹⁶⁷

3.1.4.2. Kelkit İlçesi

3.1.4.2.1. Sadak-Satala Antik Kenti

Gümüşhane ve Doğu Karadeniz'in önemli antik kentlerinden biri olan Satala Antik Kenti, Sadak köyünde bulunmaktadır. Romanın XV. Apollinaris Lejyonuna ev

¹⁶³ Sagona, *Bayburt Survey 1990*, 397-398; Süleyman Çiğdem, vd. "2005 Gümüşhane Yüzey Araştırması", İçinde 24. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ed. Fahriye Bayram, C.1, (Çanakkale: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2006),503; Şenbak, *Şiran ve çevresi*, 41; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 93, 234.

¹⁶⁴ Süleyman Çiğdem, vd. "2004 Gümüşhane Yüzey Araştırması", İçinde 23. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ed. Koray Olşen, C.2, (Antalya: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2005), 57; Süleyman Çiğdem, *Eski Çağ'dan Orta Çağ'a Gümüşhane*, (Gümüşhane: Gümüşhane Valiliği, 2012), 51; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 93, 234.

¹⁶⁵ Çiğdem, *Eski Çağ'dan Orta Çağ'a*, 53; *Kelkit (Lykos)*, 93-94, 234.

¹⁶⁶ Çiğdem, *2005 Gümüşhane*, 503; Çiğdem, *Eski Çağ'dan Orta Çağ'a*, 59; *Kelkit (Lykos)*, 94, 234.

¹⁶⁷ Kökten, *Orta, Doğu ve Kuzey*, 679; Çiğdem, *2005 Gümüşhane*, 503; Çiğdem, *Eski Çağ'dan Orta Çağ'a*, 60; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 94, 234.

sahipliği yapmış olan kale ve çevresinde yapılan incelemelerde Erken Tunç Çağına Tarihlenen keramik parçaları tespit edilmiştir (**Fotoğraf 3.26**).¹⁶⁸

3.1.4.2.2. Günbatur-Maltepe Höyük

Günbatur köyüne 500 m mesafede yer alan Maltepe Höyük, köy merkezinin güneyinde yer almaktadır. Araştırma sırasında Erken Tunç Çağına tarihlenen keramik parçaları tespit edilmiştir.¹⁶⁹

3.1.4.2.3. Öğütlü-Kaletepe Höyük

Kaletepe Höyük, Öğütlü köyüne giden yolun üzerinde köy girişinde yer almaktadır. Höyüğün kuzeyinde duvar kalıntısı izleri gözlemlenmiştir. Alanda Karaz keramiği tespit edilmiştir.¹⁷⁰

3.1.4.2.4. Çevirme-Çengiler Tepesi

Çengiler Tepesi, Çengiler köyünün güneyinde, köye 1 km uzaklıkta bulunmaktadır. Höyük üzerinde GKÇ, Karaz ve ETÇ keramikleri tespit edilmiştir.¹⁷¹

3.1.4.3. Köse İlçesi

3.1.4.3.1. Köse Merkez-Maltepe Höyük

Köse İlçe merkezine 3 km mesafede bulunan Maltepe Höyük, eski Bayburt yolunun kuzeyinde yer almaktadır. Höyükte yapılan araştırmada Karaz keramikleri saptanmıştır.¹⁷²

¹⁶⁸ Christopher S. Lightfoot, “Satala Yüzey Araştırması, 1990” içinde *IX Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (Çanakkale: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1991), 291; Çiğdem, *2004 Gümüşhane*, 58; Şahin Yıldırım, “Satala 2017 Yılı Kazı ve Araştırma Çalışmaları, 40. Kazı Sonuçları Toplantısı”, ed. Adil Özme, C.3, (Çanakkale: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2018), 429-436; Şahin Yıldırım, “Satala 2018 Yılı Kazı ve Araştırma Çalışmaları, 41. Kazı Sonuçları Toplantısı”, ed. Adil Özme, C.4, (Diyarbakır: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2019), 231-242; Şahin Yıldırım, “Satala 2019 ve 2020 Yılları Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, 2019-2020 Yıllı Kazı Çalışmaları”, ed. Adil Özme, C.4, (Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2022), 265-282.

¹⁶⁹ Çiğdem, *2005 Gümüşhane*, 506; Çiğdem, *Eski Çağ’dan Orta Çağ’a*, 63; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 94, 235.

¹⁷⁰ Çiğdem, *Eski Çağ’dan Orta Çağ’a*, 65; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 94-95, 235.

¹⁷¹ Sagona, *Bayburt and Kelkit*, 426; Sagona, *Historical Geography*, 158-159; Çiğdem, *2005 Gümüşhane*, 505; Çiğdem, *Eski Çağ’dan Orta Çağ’a*, 62; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 94, 234.

¹⁷² Süleyman Çiğdem, Hüseyin Yurttaş, Haldun Özkan, “2007 Gümüşhane Yüzey Araştırması”, içinde 26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ed. Fahriye Bayram, C.1, (Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2008), 172; Çiğdem, *Eski Çağ’dan Orta Çağ’a*, 67; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 95, 235; Hüseyin Yurttaş, “Gümüşhane/Köse’deki Kültür varlıkları, *Sanat Dergisi*, 13, (2010), 74.

3.1.4.3.2. Örenşar-Örenşar I-III-IV

Örenşar köyüne 1 km mesafede yer alan yerleşim alanında Örenşar I, III ve IV tepelerinde ETÇ'ye tarihlenen keramik parçaları tespit edilmiştir.¹⁷³

3.1.5. Ordu Bölgesi Erken Tunç Çağı Yerleşimleri

Ordu, Melet Irmağı ile iki parçaya bölünmüş bir ilimizdir. Melet Irmağı'nın Batı kesimi Orta Karadeniz bölümü sınırları içerisinde bulunurken, Melet Irmağı'nın Doğu kesimi ise Doğu Karadeniz bölümü içerisinde yer almaktadır. Ordu İli, 40°18 ile 41°08 kuzey enlemleri ve 36°52 ile 38°12 doğu boylamlarına konumlandırılmaktadır (**Harita 3.6**). Çalışma alanımız doğrultusunda Melet Irmağı'nın doğu kesiminde bulunan ilçelerde (Mesudiye) düzenlenen araştırmalar derlenecektir. Yine söz ettiğimiz ilçelerin meletin batı yakasında bulunan yerleşim yerleri de ilçe sınırları içerisinde bulunmaları sebebiyle çalışmamızda yer verilmektedir (**Tablo 3.5**).¹⁷⁴

3.1.5.1 Mesudiye İlçesi

3.1.5.1.1. Uzunyol-Bektaş Tepesi

Bektaş Tepesi, Uzunyol'un sınırları içerisinde Sağanlı Suyu'nun kuzeyinde bulunmaktadır. Höyük üzerinde Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı'na tarihlenen keramik buluntuları tespit edilmiştir.¹⁷⁵

3.1.5.1.2. Uzunyol-Esmahan Pınarı

Uzunyolun kuzeybatısında bulunan Esmahan Pınarı yerleşimi üzerinde GKÇ ve ETÇ'ye tarihlenen keramik parçaları saptanmıştır.¹⁷⁶

¹⁷³ Sagona, *Historical Geography*, 153-154; Çiğdem, 2007 *Gümüşhane*, 173; Çiğdem, *Eski Çağ'dan Orta Çağ'a*, 68; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 95, 235; Yurttaş, *Gümüşhane/Köse*, 75.

¹⁷⁴ İmdat Demir vd. *Karadeniz'de Hayatın İzleri: Giresun, Ordu, Samsun*, (İstanbul: DOKAP, 2019), 151.

¹⁷⁵ Mehmet Özsait, "1990 Yılında Ordu-Mesudiye Çevresinde Yapılan Yüzey Araştırmaları" İçinde, *IX Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (Çanakkale: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1991), 361; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 129, 243; Atakan Akçay, vd. "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları" İçinde *37. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ed. Candaş Keskin, C. 1, (Diyarbakır: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2019), 182.

¹⁷⁶ Özsait, 1990 *Ordu-Mesudiye*, 361; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 130, 243.

3.1.5.1.3. Karabayır-Naltepesi

Karabayır köyünün kuzeybatısında yer alan Naltepesi, köy merkezine 2 km mesafede bulunmaktadır. Yerleşme üzerinde Geç Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı'na tarihlenen keramik buluntuları ele geçmiştir.¹⁷⁷

3.1.5.1.4. Karabayır-Ziyaret Tepesi

Karabayır köyüne 1 km uzaklıkta yer alan Ziyaret Tepesi üzerinde az miktarda ETÇ keramiği tespit edilmiştir.¹⁷⁸

3.1.5.1.5. Çavdar-Yazıtarla

Çavdar köyüne 2 km uzaklıkta yer alan Yazıtarla Yerleşimi, köy merkezinin güneybatısında bulunan bir tepe üstü yerleşimidir. Alan üzerinde Kalkolitik ve Erken Tunç Çağına tarihlenen keramik buluntuları tespit edilmiştir (**Fotoğraf 3.27, Fotoğraf 3.28**).¹⁷⁹

3.1.5.1.6. Çavdar Yaylası-Hohurdan Tepesi

Çavdar Yaylası'nın doğusunda yer alan Hohurdan Tepe, yaylaya 500 m mesafede bulunmaktadır. Araştırmalar sırasında Kalkolitik Çağ ve ETÇ'ye tarihlenen keramik parçaları tespit edilmiştir.¹⁸⁰

3.1.5.1.7. Çavdar Yaylası-Çukurçayır

Çukurçayır Yerleşimi, Çavdar Yaylası'nın kuzeybatısında yer almaktadır. Yayla ile mesafesi 1,5 km olan yerleşme üzerinde Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı'na tarihlendirilen keramik buluntuları ele geçmiştir.¹⁸¹

¹⁷⁷ Özşait, 1990 *Ordu-Mesudiye*, 362; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 130, 243.

¹⁷⁸ Özşait, 1990 *Ordu-Mesudiye*, 362; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 130, 243.

¹⁷⁹ Mehmet Özşait, "1991 Yılında Ordu-Mesudiye Çevresinde Yapılan Yüzey Araştırmaları" İçinde, *X Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1992) 313; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 132, 244; Akçay, *Ordu-Melet 2018*, 180; Atakan Akçay, vd. "Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2019-2020 Yılı Çalışmaları" İçinde *2019-2020 Yılı Yüzey Araştırması*, ed. Candaş Keskin, C. 1, (Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2022), 181.

¹⁸⁰ Özşait, 1991 *Ordu-Mesudiye*, 314; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 132, 244.

¹⁸¹ Özşait, 1991 *Ordu-Mesudiye*, 314; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 132, 244; Akçay, *Ordu-Melet 2018*, 179; Akçay, *Ordu-Melet 2019-2020*, 180.

3.1.5.1.8. Çavdar Yaylası-Kuzuluk Boğazı

Çavdar Yaylası ile Çavdar köyü yolu arasında, kuzeybatı yönünde yer alan Kuzuluk Boğazı yerleşmesi üzerinde, ETÇ’ye tarihlenen keramik buluntuları tespit edilmiştir.¹⁸²

3.1.5.1.9. Arıcılar Yaylası-Harmanyeri Tepesi

Harmanyeri Tepesi, Arıcılar Yaylasına bağlı Elmatarla mahallesinde orman alanı içerisinde bulunmaktadır. Bir tepenin yamacında yer alan, yerleşim alanı üzerinde ETÇ’ye tarihlenen keramik buluntuları tespit edilmiştir.¹⁸³

3.1.5.1.10. Arıcılar-Nal Tepesi

Arıcılar köyünün güneydoğusunda yer alan Nal Tepesi Yerleşimi, köy merkezine 4 km mesafede Arıcılar Yaylası içerisinde bulunmaktadır. Yerleşim alanında Erken Tunç Çağı’na tarihlenen keramik parçaları tespit edilmiştir.¹⁸⁴

3.1.5.1.11. Arıcılar-Çamaşluoğlu Tepesi

Arıcılar Köyüne 5 km mesafede Arıcılar Yaylasında bulunan Çamaşluoğlu Tepesi, üzerinde ETÇ’ye tarihlenen siyah renkte keramik parçaları tespit edilmiştir.¹⁸⁵

3.1.5.1.12. Bayır-Atyolu

Bayır köyünün güneybatısında yer alan Atyolu yerleşimi, köy merkezine 1 km mesafede yer almaktadır. Meletin doğusunda bulunan yerleşmede Erken Tunç Çağı’na tarihlenen keramik buluntuları saptanmıştır.¹⁸⁶

¹⁸² Özsait, 1991 *Ordu-Mesudiye*, 314; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 132, 244.

¹⁸³ Özsait, 1991 *Ordu-Mesudiye*, 315; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 133, 244; Akçay, *Ordu-Melet 2019-2020*, 182; Akçay, *Ordu-Melet 2019-2020*, 185.

¹⁸⁴ Özsait, 1991 *Ordu-Mesudiye*, 316; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 134, 244; Akçay, *Ordu-Melet 2019-2020*, 185.

¹⁸⁵ Özsait, 1991 *Ordu-Mesudiye*, 315-316; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 133, 244.

¹⁸⁶ Mehmet Özsait, “1992 Yılında Ordu-Mesudiye Çevresinde Yapılan Yüzey Araştırmaları” İçinde, *XI Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ed. Fahriye Bayram, (Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1993), 287; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 136, 245.

3.1.5.1.13. Çaltepe-Azmikale

Azmikale Yerleşimi, Meletin doğusunda yer alan, Çaltepe köyü toprakları içerisinde bulunan bir tepe üstü yerleşimidir. Alan içerisinde ETÇ'ye tarihlenen keramik parçaları tespit edilmiştir.¹⁸⁷

3.1.5.1.14. Yardere-Yardere Bahçeler

Yardere köyü sınırları içerisinde bulunan Yardere Bahçeler yerleşmesi, Uzunkavak mevkiinde yer almaktadır. Alan içerisinde ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları ele geçmiştir.¹⁸⁸

3.1.5.1.15. Yardere-Buzluk

ETÇ' ye tarihlenen bir mezarlık alanı olan Buzluk mevki, Yardere köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Alan üzerinde bulunan çanak-çömlek parçalarının ETÇ'nin ilk zamanlarına tarihlendiği tespit edilmiştir.¹⁸⁹

3.1.5.1.16. Erik- Evliya Tepesi

Erik köyünün güneybatısında yer alan Evliya Tepesi, köye 500 m uzaklıkta bulunmaktadır. Höyükte yapılan incelemelerde Geç Kalkolitik Çağ ve Erken Tunç Çağı'na tarihlenen keramik parçaları tespit edilmiştir.¹⁹⁰

3.1.5.1.17. Üçyol-Üçyol Yerleşimi

Üçyol köyünün kuzeybatısında 1 km'lik mesafede yer alan Üçyol yerleşmesi üzerinde yapılan incelemelerde Erken Tunç Çağı'na tarihlenen keramik parçaları saptanmıştır.¹⁹¹

¹⁸⁷ Özsait, 1992 *Ordu-Mesudiye*, 288; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 137, 245.

¹⁸⁸ Özsait, 1992 *Ordu-Mesudiye*, 289; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 137, 245.

¹⁸⁹ Mehmet Özsait, "1993 Yılında Ordu-Mesudiye ve Sivas-Koyulhisar Yüzey Araştırmaları" İçinde, *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ed. İsmail Eroğlu, (Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1994),464-465; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 140, 245.

¹⁹⁰ Özsait, 1993 *Ordu-Sivas*, 464; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 140, 245; Akçay, *Ordu-Melet 2019-2020*, 185.

¹⁹¹ Özsait, 1993 *Ordu-Sivas*, 461; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 137, 245.

3.1.5.1.18. Üçyol-Kırıklar

Üçyol köyünün güney batısında bulunan Kırıklar tepe yerleşimi, köy merkezine 3 km mesafede yer almaktadır. Bölge üzerinde bulunan keramik kültürleri incelendiğinde bölgenin ETÇ’de iskân gördüğü anlaşılmıştır.¹⁹²

3.1.5.1.19. Üçyol-Körüktepesi

Üçyol köyüne 5 km mesafede yer alan Körüktepesi yerleşmesi, köyün kuzeybatısında bulunmaktadır. Bölge üzerinde maden cürufu ve ETÇ’ye tarihlenen keramik buluntuları tespit edilmiştir.¹⁹³

3.1.5.1.20. Üçyol-Meydandüzü

Meydandüzü Tepeüstü yerleşmesi, Üçyol köyünün güneybatısında, 3,5 km mesafede yer almaktadır. Alan üzerinde Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı buluntuları tespit edilmiştir.¹⁹⁴

3.1.5.1.21. Üçyol-Çamarası

Üçyol köyüne 3,5 km mesafede yer alan Çamarası Tepesi üzerindeki düzlük yerleşmesinde Kalkolitik Çağ’a ve Erken Tunç Çağı’na tarihlenen keramikler bulunmaktadır. ETÇ keramikleri üzerinde çizi ve kabartma bezemeleri tespit edilmiştir.¹⁹⁵

3.1.5.1.21.1. Üçyol-Çamarası II

Çamarası tepesi üzerinde bulunan ikinci yerleşim olan Çamarası II Yerleşiminde, yapılan incelemelerde, Kalkolitik Çağ, ETÇ keramikleri ve siyah bazalttan üretilmiş dilgiler tespit edilmiştir.¹⁹⁶

3.1.5.1.22. Üçyol-Güleyanı Tepesi

Üçyol köyünün batısında yer alan Güleyanı Tepesi, köye 2,5 km mesafede bulunan Sahanlı mevkiinde yer almaktadır. Höyükte yapılan incelemelerde Kalkolitik Çağ ve

¹⁹² Özsait, 1990 Ordu-Mesudiye, 359; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 128, 243.

¹⁹³ Özsait, 1990 Ordu-Mesudiye, 359; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 128, 243.

¹⁹⁴ Özsait, 1990 Ordu-Mesudiye, 359; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 128, 243.

¹⁹⁵ Özsait, 1990 Ordu-Mesudiye, 360; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 128-129, 243.

¹⁹⁶ Özsait, 1990 Ordu-Mesudiye, 360; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 129, 243.

ETÇ'ye tarihlenen keramik parçaları tespit edilmiştir. ETÇ keramikleri üzerinde kabartmalı hatlar ve yiv bezemeleri bulunmaktadır.¹⁹⁷

3.1.5.1.23. Üçyol-Çağlankaya

Üçyol köyüne 5 km uzaklıkta yer alan Çağlankaya Tümülüsü, bir tepe üstü yerleşimi olarak göze çarpmaktadır. Alan üzerinde ezgi taşları, Kalkolitik Çağ ve ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları tespit edilmiştir.¹⁹⁸

3.1.5.1.24. Üçyol- Sağanlı

Üçyol köyüne 2 km mesafede yer alan Sahanlı yerleşimi, Sahanlı Deresi'nin kuzeyinde bulunan bir tepenin eteklerinde tespit edilmiştir. Alanda çakmaktaşı, siyah taşlardan dilgiler ve ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları ele geçmiştir.¹⁹⁹

3.1.5.1.24.1. Üçyol-Sağanlı II

Sahanlı yerleşmesinin batısında, 200 m uzaklıkta yer alan Sağanlı II tepe üstü yerleşmesi üzerinde ETÇ'ye tarihlenen keramik parçaları bulunmaktadır.²⁰⁰

3.1.5.1.25. Üçyol-Söğütlüdere Tepesi

Üçyol köyünün güneydoğusunda yer alan Söğütlüdere Tepesi, köye 3 km mesafede bulunmaktadır. Yapılan incelemede ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları tespit edilmiştir.²⁰¹

3.1.5.1.26. Üçyol-Güngörmez Tepesi

Üçyol yaylasında bulunan Güngörmez Tepesi, ormanlık alan içerisinde yer almaktadır. Bölgede GKÇ ve ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları tespit edilmiştir.²⁰²

¹⁹⁷ Özsait, 1990 *Ordu-Mesudiye*, 360; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 129, 243; Akçay, *Ordu-Melet 2018*, 182; Akçay, *Ordu-Melet 2019-2020*, 182-183.

¹⁹⁸ Özsait, 1990 *Ordu-Mesudiye*, 361; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 129, 243.

¹⁹⁹ Özsait, 1993 *Ordu-Sivas*, 461; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 138, 245.

²⁰⁰ Mehmet Özsait, "2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu İlleri Yüzey Araştırmaları" İçinde, 22. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ed. Koray Olşen, C.2, (Konya: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2004), 265; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 135, 244.

²⁰¹ Özsait, 2003 *Amasya, Samsun ve Ordu*, 265; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 135, 244.

²⁰² Özsait, 1993 *Ordu-Sivas*, 461-463; Akçay, *Ordu-Melet 2019-2020*, 184.

3.1.5.1.27. Üçyol-Uzuntepeler Yamaç Yerleşimi

Üçyol köyünün güneyinde, 2,5 km mesafede yer alan Uzuntepeler Yamaç Yerleşimi üzerinde, Erken Tunç Çağı'na tarihlenen ve Karaz Kültürü'ne ait keramikler tespit edilmiştir.²⁰³

3.1.5.1.28. Çardaklı- Karga Tepesi

Karga Tepesi yerleşimi, Çardaklı köyünün 2 km batısında bulunmaktadır. Yerleşme üzerinde Kalkolitik Çağ ve Erken Tunç Çağına tarihlenen keramikler tespit edilmiştir.²⁰⁴

3.1.5.1.29. Çardaklı- Karapınar

Çardaklı köyünün batısında yer alan Karapınar yerleşmesi, köye 3 km mesafede bulunmaktadır. Yerleşim alanı Karapınar suyunun kuzeydoğusunda ve 200 m uzaklıkta olan bir tepenin yamacında bulunmaktadır. Bölgede az sayıda Kalkolitik ve ETÇ'ye tarihlenen keramikler saptanmıştır.²⁰⁵

3.1.5.1.29.1. Çardaklı- Karapınar II

Karapınar suyunun kuzeydoğusunda yer alan Karapınar II yerleşmesi, Çardaklı köyüne 2,5 km uzaklıkta bulunmaktadır. Yerleşimin ETÇ'de iskân gördüğü anlaşılmıştır.²⁰⁶

3.1.5.1.30. Çardaklı- Söğütözü

Söğütözü yerleşmesi, Çardaklı köyünün güneybatısında ve 3,5 km mesafede yer alan bir Erken Tunç Çağı yerleşmesidir. Yapılan incelemelerde az sayıda da olsa ETÇ keramiği tespit edilmiştir.²⁰⁷

²⁰³ Akçay, *Ordu-Melet 2019-2020*, 184-185.

²⁰⁴ Özşait, *1991 Ordu-Mesudiye*, 312; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 130, 244; Akçay, *Ordu-Melet 2018*, 181.

²⁰⁵ Özşait, *1991 Ordu-Mesudiye*, 312; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 130-131, 244.

²⁰⁶ Özşait, *1991 Ordu-Mesudiye*, 312; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 131, 244.

²⁰⁷ Özşait, *1991 Ordu-Mesudiye*, 313; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 131, 244.

3.1.5.1.31. Çardaklı- Maltepesi

Çardaklı köyünün kuzeyinde 500 m mesafede yer alan Maltepesi, bir tepe üstü yerleşmesidir. Yerleşme üzerinde Kalkolitik Çağ ve ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları ele geçmiştir.²⁰⁸

3.1.5.1.32. Çardaklı- Tepetarla

Çardaklı köyünün batısında 1 km mesafede yer alan Tepetarla yerleşmesinde Kalkolitik ve Erken Tunç Çağına tarihlenen keramik parçaları tespit edilmiştir. ETÇ evresinde bölgenin kalabalık bir yerleşim olduğu araştırmacılar tarafından ön görülmektedir.²⁰⁹

3.1.5.1.33. Çardaklı- Kırantarla Höyük

Çardaklı köyünün 5 km batısında yer alan Kırantarla Höyükte ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları saptanmıştır. Alanda yapılan incelemelerde ikinci bir tepecik tespit edilmiş olup, bu tepenin ikinci bir höyük yerleşimi olduğu öngörülmüştür.²¹⁰

3.1.5.1.34. Çardaklı- Yunak Tepe

Kırantarla Höyüğüne 500 m uzaklıkta bulunan Yunak Tepe, Kırantarların kuzeybatısında bulunmaktadır. Höyük üzerinde Erken Tunç Çağı'na Tarihlenen keramik buluntuları ele geçmiştir.²¹¹

3.1.5.1.35. Dayılı- Pilav Tepesi

Dayılı köyüne 2 km uzaklıkta yer alan Pilav Tepesi yerleşmesi, köy merkezinin kuzeydoğusunda yer almaktadır. Yerleşim alanı üzerinde GKÇ ve ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları tespit edilmiştir (**Fotoğraf 3.29, Fotoğraf 3.30**).²¹²

²⁰⁸ Özşait, 1991 *Ordu-Mesudiye*, 313; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 131, 244.

²⁰⁹ Özşait, 1991 *Ordu-Mesudiye*, 312-313; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 131, 244; Akçay, *Ordu-Melet 2018*, 180; Akçay, *Ordu-Melet 2019-2020*, 181.

²¹⁰ Özşait, 2003 *Amasya, Samsun ve Ordu*, 264; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 134, 244; Akçay, *Ordu-Melet 2019-2020*, 183.

²¹¹ Özşait, 2003 *Amasya, Samsun ve Ordu*, 264; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 134, 244.

²¹² Özşait, 1991 *Ordu-Mesudiye*, 314; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 133, 244; Akçay, *Ordu-Melet 2018*, 177; Akçay, *Ordu-Melet 2019-2020*, 179-180.

3.1.5.1.36. Dayılı- İmamoğlu Gölütepesi

Dayılı köyünün güneybatısında 1,5 km mesafede bulunan İmamoğlu Gölütepesinde yapılan incelemelerde ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları saptanmıştır.²¹³

3.1.5.1.37. Dayılı- Çoban Kalesi

Dayılı köyünün güneybatısında bulunan Çoban Kalesi yerleşimi, köy merkezine 2 km mesafede yer almaktadır. Vadiye hâkim bir noktada bulunan yerleşim üzerinde ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları tespit edilmiştir.²¹⁴

3.1.5.1.38. Dayılı Yaylası- Yayla Höyük

Dayılı Yaylası'nda yapılan incelemelerde define kazılarında tahrip edilmiş bir höyük olan Yayla Höyük yerleşimi tespit edilmiştir. Su kaynaklarına yakın bir alanda bulunduğu için Yayla Höyük ismiyle anılmaktadır. Höyük üzerinde ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları saptanmıştır.²¹⁵

3.1.5.1.39. Anedar- Sayaca Tepesi

Anedar köyünün güneydoğusunda 14 km mesafede bulunan Sayaca Tepesi, Anedar Yaylası'nda bulunan Çiğnikkapı mevkiinde yer almaktadır. Alan üzerinde ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları tespit edilmiştir.²¹⁶

3.1.5.1.40. Türkköy- Ziraat Tepesi

Ziraat Tepesi yerleşimi Türkköy köyünün güneydoğusunda, 1 kilometrelik mesafede yer almaktadır. Höyükte yapılan incelemelerde ETÇ keramikleri tespit edilmiştir.²¹⁷

3.1.5.1.41. Çiftliksarıca- Çiftliksarıca

Çiftliksarıca köyünün güneyinde yer alan Çiftliksarıca yerleşiminde Kalkolitik Çağ ve Erken Tunç Çağı'na tarihlendirilen keramik parçaları tespit edilmiştir.²¹⁸

²¹³ Özsait, 2003 *Amasya, Samsun ve Ordu*, 264-265; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 134, 244.

²¹⁴ Özsait, 2003 *Amasya, Samsun ve Ordu*, 265; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 134-135, 244.

²¹⁵ Özsait, 1991 *Ordu-Mesudiye*, 315; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 133, 244.

²¹⁶ Özsait, 1991 *Ordu-Mesudiye*, 316; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 133-134, 244.

²¹⁷ Özsait, 1991 *Ordu-Mesudiye*, 313; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 131-132, 244; Akçay, *Ordu-Melet 2018*, 179.

²¹⁸ Özsait, 1991 *Ordu-Mesudiye*, 314; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 132-133, 244.

3.1.5.1.42. Çiftlikarica-Şeyhoğlu Tepesi

Çiftlikarica köyüne 1,5 km mesafede bulunan Şeyhoğlu Tepesi, köyün kuzeybatısında bulunan Düzler mevkiinde yer almaktadır. Höyük yüzeyinde yapılan incelemelerde, Erken Tunç Çağı'na tarihlenen keramik buluntuları ve höyüğün iş makinalarıyla tahrip edildiği saptanmıştır. Höyüğün tahrip edilen bölümünde ETÇ geleneğine uygun Intramural gömü tekniği²¹⁹ kullanılmış mezar alanı tespit edilmiştir.²²⁰

3.1.5.1.43. Göçbey- Ilışar

Gökçeşey köyünün kuzeydoğusunda 2,5 km mesafede yer alan Ilışar yerleşimi Ilışar orman yoluna 150 m uzaklıktadır. Alan üzerinde az miktarda ETÇ keramiği tespit edilmiştir.²²¹

3.1.5.1.43.1. Göçbey- Ilışar II

İlışar'ın kuzeybatısında 60 m mesafede bulunan yerleşim üzerinde ETÇ keramikleri saptanmıştır.²²²

3.1.5.1.43.2. Göçbey- Ilışar III

İlışar'ın güneyinde 100 m uzaklıkta yer alan Ilışar III alanında yapılan incelemelerde Kalkolitik Çağ ve ETÇ'ye tarihlenen keramikler ele geçmiştir.²²³

3.1.5.1.44. Abdili-Abdili Kurganı

Özsait tarafından höyük olarak değerlendirilen alan, 2019-2020 yıllarında Akçay tarafından düzenlenen yüzey araştırması sırasında kurgan olarak raporlanmıştır. Abdili köyüne bağlı Abdili Kurganı, Fırışlık Mahallesi'ne 2 km mesafede bulunmaktadır. Kurgan üzerinde Kalkolitik ve Erken Tunç Çağlarına tarihlenen keramik buluntuları tespit edilmiştir.²²⁴

²¹⁹ Intramural: yerleşim alanlarının içine ölü gömme geleneğidir. Neolitik Çağdan itibaren görünmeye başlanmıştır. Tekçam, *Arkeoloji*, 101.

²²⁰ Akçay, *Ordu-Melet 2018*, 178.

²²¹ Özsait, *1992 Ordu-Mesudiye*, 286; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 135, 245.

²²² Özsait, *1992 Ordu-Mesudiye*, 286; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 135, 245.

²²³ Özsait, *1992 Ordu-Mesudiye*, 286; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 136, 245.

²²⁴ Özsait, *1992 Ordu-Mesudiye*, 288; Kaymakçı, Kelkit (*Lykos*), 136-137, 245; Akçay, *Ordu-Melet 2019-2020*, 186.

3.1.5.1.45. Abdili-Fırırlık Höyük

Abdili köyü sınırlarında bulunan Fırırlık Höyük, Musalı mahallesinin Isırganlı mevkiinde yer almaktadır. Yerleşim üzerinde GKÇ ve ETÇ keramikleri tespit edilmiştir.²²⁵

3.1.5.1.46. Abdili-Dıgılkaya

Abdili köyüne bağılı ormanlık alan içerisinde yer alan Dıgılkaya yerleşiminde Erken Tunç Çağı'na tarihlenen keramik parçaları ele geçirilmiştir.²²⁶

3.1.5.1.47. Kaleköy- Çöplük Bostanı

Kaleköy köyü kalesinin kuzeydoğusunda bulunan yamaçta Çöplük Bostanı yerleşimi tespit edilmiştir. Alanda yapılan incelemelerde Erken Tunç Çağı'na tarihlenen keramik buluntuları saptanmıştır.²²⁷

3.1.5.1.48. Konacık- Kıyan Yerleşimi

Konacık köyüne 1,5 km mesafede yer alan Kıyan Yerleşimi, köyün kuzeydoğusunda bulunan Kıyan Tereğı kayası ve yamacında bulunmaktadır. Alan üzerinde ETÇ çanak-çömleğı tespit edilmiştir.²²⁸

3.1.5.1.49. Beyseki Yaylası- Karababa Tepesi

Beyseki Yaylası'nın kuzeybatısında 9 km mesafede bulunan, Karababa Tepesi yerleşimi üzerinde ETÇ'ye Tarihlenen keramik buluntuları ele geçmiştir.²²⁹

3.1.5.1.50. Müslüm Sarıca- Küllüce Tepe

Müslüm Sarıca Mahallesi'nde bulunan Küllüce Tepe yerleşimi üzerinde Karaz ve Erken Tunç Çağı'na tarihlenen keramik buluntuları saptanmıştır. Akçay'ın 2018 yılı yüzey araştırmaları sırasında höyüğün büyük oranda tahrip edildiğı görülmüştür. Yine bu

²²⁵ Özsait, 1992 *Ordu-Mesudiye*, 287; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 136, 245; Akçay, *Ordu-Melet 2019-2020*, 186.

²²⁶ Özsait, 1992 *Ordu-Mesudiye*, 287; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 136, 245.

²²⁷ Özsait, 1993 *Ordu-Sivas*, 461; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 137, 244.

²²⁸ Özsait, 1993 *Ordu-Sivas*, 463; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 139, 245.

²²⁹ Özsait, 1993 *Ordu-Sivas*, 463; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 139, 245.

çalışma sırasında höyük üzerinde bir adet pişmiş toprak koç figürini tespit edilmiştir **Fotoğraf 3.31, Fotoğraf 3.32).**²³⁰

3.1.5.1.50.1. Müslüm Sarıca-Küllüce Tepe II

Küllüce Tepe ile uzaklığı 285 m olan Küllüce Tepe II yerleşimi iş makineleri ile büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Höyük üzerinde Erken Tunç Çağı keramikleri tespit edilmiştir.²³¹

3.1.5.1.51. Müslüm Sarıca-Müslüm Sarıca Höyüğü

Müslüm Sarıca Mahallesi'nin merkezinde yer alan, Müslüm Sarıca Höyüğü'nde yapılan araştırmalarda, höyüğün bir kısmının Park alanına dönüştürülerek tahrip edildiği görülmektedir. Höyüğün yol çalışması esnasında tahrip olan batı bölümünde intramural biçimde gömülmüş iskelet parçaları ve ETÇ'ye tarihlenen keramik parçaları tespit edilmiştir.²³²

3.1.5.1.52. Sarıca- Sarıca Göllüyazı Höyüğü

Sarıca köyünün kuzeyinde bulunan Göllüyazı Höyük, köye 1 km mesafede yer almaktadır. Höyük üzerinde Erken Tunç Çağı keramikleri ele geçmiştir.²³³

3.1.5.1.53. Çaltepe- Harmancık

Çaltepe köyüne 3,5 km mesafede yer alan Harmancık Yerleşimi üzerinde az miktarda Erken Tunç Çağı keramiği bulunmaktadır.²³⁴

3.1.5.1.54. Güzle- Tepedibi

Güzle köyüne bağlı Tepedibi mevkiinde konumlanan Tepedibi yerleşmesinde Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı'na tarihlenen keramik buluntuları tespit edilmiştir.²³⁵

²³⁰ Özşait, 1993 *Ordu-Sivas*, 463; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 139, 245; Akçay, *Ordu-Melet 2018*, 178-179; Akçay, *Ordu-Melet 2019-2020*, 180.

²³¹ Akçay, *Ordu-Melet 2018*, 178-179; Akçay, *Ordu-Melet 2019-2020*, 180.

²³² Akçay, *Ordu-Melet 2018*, 178.

²³³ Özşait, 2003 *Amasya, Samsun ve Ordu*, 265; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 135, 244; Akçay, *Ordu-Melet 2018*, 181.

²³⁴ Özşait, 1990 *Ordu-Mesudiye*, 359; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 128, 243.

²³⁵ Özşait, 1990 *Ordu-Mesudiye*, 362; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 130, 244.

3.1.6. Rize Bölgesi Erken Tunç Çağı Yerleşimleri

Doğu Karadeniz kıyı yöresinde yer alan önemli kentlerden biri olan Rize 40°33 ile 41°20 kuzey enlemleri ve 40°21 ile 41°25 doğu boylamları arasında bulunmaktadır (**Harita 3.7**).²³⁶ Rize ili hakkında yeterli çalışmaların bulunmaması, Rize müzesi tarafından yapılan çalışmalar için yeterli izinlerin alınamaması ve 2022 yılında Rize İkizdere’de düzenlenmesi planlanan yüzey araştırmasının sonuçlarının, çalışmamızın hazırlandığı süreçte yayınlanmamış olması sebebiyle, Rize İline çalışmamızda yer verilememektedir..

3.1.7. Trabzon Bölgesi Erken Tunç Çağı Yerleşimleri

40° 30’ – 41° 30’ kuzey enlemleri ve 38° 30’ – 40° 30’ doğu boylamlarına konumlandırılan Trabzon İli, Doğu Karadeniz Bölgesi’nin önemli kentlerinden biridir. Ancak bitki örtüsünün yoğunluğu sebebiyle, bölgede arkeolojik çalışmalar sınırlı kalmıştır (**Harita 3.8**).²³⁷ Trabzon İlinde, Hülya Çalışkan Akgül tarafından 2018 yılında başlanan yüzey araştırmaları sırasında, 1960 yılında Maçka İlçesi Yazlık köyünün Aurzanos Yolu Mevkiinde, Erken Tunç Çağı’na tarihlendirilebilecek kırk adet tunç mızrak ucunun ve tunçtan bir hayvan motifli iğnenin bulunduğu belirtilmiştir. Ancak, 2018 yılı raporlarında tunç buluntularının günümüzde kayıp olduğu bilgisi aktarılmaktadır. Akgül, konuyla ilgili tek kanıtın yerel tarihçi Adnan Durmuşun “Maçka Tarihi” kitabındaki resimler olduğunu belirtmektedir. Çalışmamızın tamamlandığı süreçte Trabzon ilinde Tunç çağına tarihlenen bir buluntu tespit edilememiştir. Bu nedenle Trabzon’un Erken Tunç Çağı hakkında bilgilerimiz kısıtlıdır.²³⁸

3.2. Doğu Karadeniz’e Sınır Bölgelerdeki Yerleşimler ve Arkeolojik Buluntular

Doğu Karadeniz bölümünün sınırlarını oluşturan; Sivas İlinin Akıncılar, Gölova, Koyulhisar ve Suşehri ilçeleri (**Harita 3.9, Tablo 3.6**) Güneybatı sınırını, Erzincan İlinin Refahiye İlçesi (**Harita 3.10, Tablo 3.7**), Erzurum İlinin İspir, Oltu, Olur, Pazaryolu, Tortum ve Uzundere İlçeleri (**Harita 3.11, Tablo 3.8**) de Doğu Karadeniz bölümünün

²³⁶ İmdat Demir vd. *Karadeniz’de Hayatın İzleri: Rize-Trabzon*, (İstanbul: DOKAP, 2019),17.

²³⁷ Trabzon Valiliği “Coğrafi Özellikler”, <http://www.trabzon.gov.tr/cografi-ozellikleri>

²³⁸ Hülya Çalışkan Akgül, Sinan Kılıç, Serkan Demirel, “Trabzon İli Protohistorik Dönem (Kalkolitik ve Tunç Çağları) Yüzey Araştırması 2018 Yılı Ön Sonuçları“, İçinde 37. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ed. Candaş Keskin, C.2, (Diyarbakır: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2019), 264; Çalışkan Akgül, *Trapezous*, 80.

güney sınırlarını oluşturmaktadır. Bu bölgeler Doğu Karadeniz illerine bağlı olmayan, Ancak Doğu Karadeniz'in doğal sınırları içerisinde yer alan bölgelerdir.²³⁹

3.2.1. Erzincan-Refahiye İlçesi

3.2.1.1. Ekecek-Ekecek Höyük

Ekecek köyünün kuzeyinde yer alan Ekecek Höyük, köy merkezine 3 km mesafede bulunan bir tepe üzeri yerleşimdir. Höyüğün güneyinden Erzincan kara yolu geçmektedir. Höyük üzerinde ETÇ'ye tarihlenen keramik parçaları tespit edilmiştir (Çizim 3.10).²⁴⁰

3.2.1.2. Pınaryolu-Pınaryolu Kalesi

Pınaryolu köyüne 2,5 km mesafede yer alan Pınaryolu Kalesi köyün batı yönünde yer almaktadır. Doğu-batı doğrultulu kalenin duvar kalınlığı 2,5 m, uzunluğu 120 m olarak ölçülmüştür. Kalenin güney yönünde bulunan vadinin içerisinde tatlı su kaynağı olduğu görülmektedir. İş makinaları ile tahrip edilen kalede Erken Tunç Çağı'na tarihlenen keramik parçaları tespit edilmiştir (Çizim 3.11).²⁴¹

3.2.1.3. Akçiğdem-Doplaktepe Höyük

Akçiğdem köyünün doğusunda, 1 km uzaklıkta yer alan Doplaktepe Höyükte Karaz ve ETÇ keramikleri ele geçmiştir.²⁴²

3.2.1.4. Çengerli-Çengerli Kalesi

Çengerli köyünün güneyinde 1,5 km mesafede yer alan Çengerli Kalesi, kuzey ve güney yönlerinde iki adet ana kaya üzerine konumlandırılmıştır. Kalenin güneydoğusunda 13 adet kaya basamağı tespit edilmiştir. Yine alanın doğu kesiminde de kaya basamakları görülmektedir. Kale Kurtlutepe Vadisini hâkim bir tepe üzerinden gözlemektedir. Araştırma sırasında kuzeyde bulunan anakayada, üç kaya çanağı tespit edilmiştir. Kutsal alana çıkan yol kalenin kuzeyinde başlayan ve kalenin batısından

²³⁹ Arınç, *Akdeniz ve Karadeniz Bölgeleri*, 178-180.

²⁴⁰ Alpaslan Ceylan, *Doğu Anadolu Araştırmaları II*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi yayınları, 2015), 247; Merve Özyiğit, "Doğu Anadolu Araştırmaları Işığında Erzincan Refahiye İlçesi Keramiklerinin Değerlendirilmesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 79.

²⁴¹ Ceylan, *Doğu Anadolu II*, 249; Alpaslan Ceylan, İbrahim Üngör, *Eskiçağ'da Erzincan Kaleleri*, (İstanbul, Atatürk Üniversitesi yayınları, 2016), 149; Özyiğit, *Erzincan Refahiye*, 83.

²⁴² Alpaslan Ceylan, *Doğu Anadolu II*, 187; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 96-97.

dolanan kaya basamakları (14 adet) ile oluşturulmuştur. Alanda ETÇ'ye tarihlenen keramikler tespit edilmiştir (**Çizim 3.12, Çizim 3.13, Çizim 3.14**).²⁴³

3.2.1.5. Çengerli-Çamlıca Yerleşmesi

Kurtlutepe Dağının güneyinde bulunan Çengerli Yerleşmesi, Çengerli köyünün kuzeyinde, 3 km mesafede yer almaktadır. Sur kalıntıları tespit edilen alanda az miktarda ETÇ keramiği tespit edilmiştir.²⁴⁴

3.2.1.6. Yurtbaşı-Yurtbaşı Höyük

Yurtbaşı Höyük, Yurtbaşı köyünün güneyinde, 1 km uzaklıkta yer almaktadır. Höyük, Bulgar Çayına 1 km mesafededir. Höyükte ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları tespit edilmiştir.²⁴⁵

3.2.1.7. Çavuş-Toprakkale Höyük

Çavuş köyüne 500 m uzaklıkta yer alan Toprakkale Höyük, köyün kuzeybatısında bulunmaktadır. Höyüğün kuzey yönünde Köroğlu Çayı yer almaktadır. Höyük doğal yol ağının kesişim noktasında konumlanırken, alan üzerinde ETÇ'ye tarihlenen keramik parçaları saptanmıştır (**Çizim 3.15**).²⁴⁶

3.2.1.8. Altköy-Altköy Kalesi

Altköy köyüne 1 km mesafede yer alan Altköy Kalesi, köy merkezinin doğusunda hâkim bir tepe üzerinde konumlanmaktadır. Kalenin batı yönünde Altköy Çayı bulunmaktadır. Kale üzerinde Erken Tunç Çağı keramikleri tespit edilmiştir.²⁴⁷

3.2.1.9. Bakacak-Bakacak Kalesi

Bakacak köyünün kuzeydoğusunda, 3 km uzaklıkta yer alan, Bakacak kalesinin güneydoğusunda Kelkit Deresi akmaktadır. Tepenin güney eteklerinde bir adet mağara tespit edilmiştir. Kale üzerinde Erken Tunç Çağı'na Tarihlenen keramik buluntuları saptanmıştır.²⁴⁸

²⁴³ Ceylan, *Doğu Anadolu II*, 146-147; Ceylan, *Erzincan Kaleleri*, 141; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 97; Özyiğit, *Erzincan Refahiye*, 86.

²⁴⁴ Alpaslan Ceylan, *Doğu Anadolu II*, 145; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 97.

²⁴⁵ Ceylan, *Doğu Anadolu II*, 252; Özyiğit, *Erzincan Refahiye*, 86.

²⁴⁶ Ceylan, *Doğu Anadolu II*, 152; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 97-98; Özyiğit, *Erzincan Refahiye*, 91.

²⁴⁷ Ceylan, *Doğu Anadolu II*, 245.

²⁴⁸ Ceylan, *Doğu Anadolu II*, 246.

3.2.2. Sivas-Akıncılar İlçesi

3.2.2.1. Çörengeç-Ötemahalle Höyüğü

Sarıbaba tepesi yamacında yer alan Ötemahalle Höyüğü, Çörengeç köyünün batı yönünde bulunmaktadır. Bölgede ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları tespit edilmiştir.²⁴⁹

3.2.2.2. Geyikpınarı-Geyikpınarı Höyüğü

Geyikpınarı köyünün güneyinde 1,5 km mesafede bulunan Geyikpınarı Höyüğü, yamaç üzerinde konumlandırılmıştır. Alanda ETÇ'ye tarihlenen keramik parçaları tespit edilmiştir.²⁵⁰

3.2.2.3. Eskibağ-Eskibağ Höyüğü

Eskibağ köyünün kuzeyinde bulunan Eskibağ Höyüğü, köy merkezine 1,5 km mesafede yer almaktadır. Doğal bir tepe üzerinde bulunan höyükte GKÇ ve ETÇ'ye tarihlendirilen keramik buluntuları saptanmıştır.²⁵¹

3.2.2.4. Akıncılar Merkez-Akıncılar Yerleşmesi

İlçe merkezinde bulunan Akıncılar Yerleşmesi, yamaç üzerine kuzey-güney doğrultulu olarak konumlandırılmıştır. Alanda ETÇ'ye tarihlendirilen keramik buluntuları tespit edilmiştir.²⁵²

3.2.2.5. Avşar-Çadirkaya Höyüğü

Avşar köyünün kuzeybatısında bulunan Çadirkaya Höyüğü, köy merkezine 3 km mesafede yer almaktadır. Höyük ve çevresinde yapılan incelemelerde ETÇ'ye tarihlendirilen keramik buluntuları ele geçmiştir.²⁵³

²⁴⁹ Atilla Engin, vd. "Sivas İli 2011 Yılı Yüzey Araştırması" İçinde, 30. Kazı Sonuçları Toplantısı, ed. Adil Özme, C.2, (Çorum: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2012), 18; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 115.

²⁵⁰ Engin, *Sivas 2011*, 19; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 116

²⁵¹ Engin, *Sivas 2011*, 19; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 116.

²⁵² Engin, *Sivas 2011*, 20; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 116-117.

²⁵³ Engin, *Sivas 2011*, 19; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 116.

3.2.2.6. Abdurrahman-Değirmen Tarlası Yerleşimi

Abdurrahman köyü sınırları içerisinde yer alan Değirmen Tarlası Yerleşimi, tarla olarak kullanılan bir tepe üstü yerleşimdir. Alanda ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları tespit edilmiştir.²⁵⁴

3.2.3. Sivas-Gölova İlçesi

3.2.3.1. Gölova Merkez-Vartanoğlu Höyüğü

Vartanoğlu Höyüğü, Gölova Gölünün kuzeyinde, 1,5 km ve Gölova ilçe merkezinin doğusunda, 1,5 km mesafede yamaç üzerinde konumlandırılmış küçük bir höyük görünümündedir. Höyük üzerinde ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları tespit edilmiştir.²⁵⁵

3.2.3.2. Aşağıtepecik-Gökdere Höyüğü

Aşağı Tepecik köyünün güneybatısında yer alan Gökdere Höyüğü, köy merkezine 2 km mesafededir. Alanda Kalkolitik Çağ ve ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları tespit edilmiştir.²⁵⁶

3.2.3.2.1. Aşağıtepecik-Gökdere Höyüğü II

Gökdere Höyüğü II, Gökdere Höyüğünün güneydoğusunda bulunan bir tepe yerleşimdir. Höyük üzerinde Kalkolitik Çağ ve Erken Tunç Çağına tarihlenen buluntular saptanmıştır.²⁵⁷

3.2.3.3. Karayakup-Çengi Höyüğü

Karayakup Yaylasının batı yönünde 1 km mesafede yer alan Çengi Höyüğü, Karayakup köyünün kuzeyinde bulunmaktadır. Höyükte Erken Tunç Çağı keramikleri tespit edilmiştir.²⁵⁸

²⁵⁴ Atilla Engin, "Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması", İçinde 27. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ed. Aydar Dönmez, C. 3 (Denizli, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2009), 137.

²⁵⁵ Engin, *Sivas 2011*, 14; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 117.

²⁵⁶ Engin, *Sivas 2011*, 16; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 118.

²⁵⁷ Engin, *Sivas 2011*, 16; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 118.

²⁵⁸ Engin, *Sivas 2011*, 14; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 117.

3.2.3.4. Gözören-Gözören Höyüğü

Gözören köyünün güneybatısında bulunan Gözören Höyüğü, köye 1,5 km mesafede konumlandırılırken, alandaki keramik buluntuları ETÇ'ye tarihlendirilmektedir.²⁵⁹

3.2.3.5. Demirkonak-Demirkonak Höyüğü

Demirkonak köyünün doğusunda yer alan Demirkonak Höyüğü, köye 1 km mesafede bulunmaktadır. Vadiyi tepeden gören bir tepe üstü yerleşimi olan höyükte ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları tespit edilmiştir.²⁶⁰

3.2.3.6. Dikköy-Dikköy Höyüğü

Dikköy köyünün kuzeyinde Köyderesi mevkiinde bulunan, Dikköy Höyüğü bir tepe üzeri yerleşimdir. Alanda ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları saptanmıştır.²⁶¹

3.2.4. Sivas-Koyulhisar İlçesi

3.2.4.1. Yeniaslan-Yeniaslan Höyük

Yeniaslan köyünün güneyinde, 1 km uzaklıkta yer alan Yeniaslan Höyüğü'nün üzerinde büyük çaplı bir kaçak kazı çukuru tespit edilmiştir. Yapının höyük yerine bir tümülüs olabileceği görüşü bulunmaktadır. Alanda ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları tespit edilmiştir (Çizim 3.16).²⁶²

3.2.4.1.1. Yeniaslan-Yeniaslan Höyük II

Yeniaslan Höyüğü'nün güneyinde 600 m mesafede bulunan, Yeniaslan Höyük II yerleşmesinde tahribat izleri tespit edilmiştir. Höyükte ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları saptanmıştır.²⁶³

²⁵⁹ Engin, *Sivas 2011*, 16; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 118.

²⁶⁰ Engin, *Sivas 2011*, 15; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 118.

²⁶¹ Engin, *Sivas 2011*, 16; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 118.

²⁶² Özşait, *1993 Ordu-Sivas*, 465; Engin, *Sivas 2011*, 21; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 107.

²⁶³ Özşait, *1993 Ordu-Sivas*, 465; Engin, *Sivas 2011*, 21; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 107.

3.2.4.1.2. Yeniaslan-Yeniaslan Höyük III

Yeniaslan Höyük II yerleşmesi, Yeniaslan III'ün güneybatısında, 1 km uzaklıkta bulunmaktadır. Yeniaslan kalesi olarak da bilinen yerleşme üzerinde ETÇ'ye tarihlenen buluntular ele geçmiştir.²⁶⁴

3.2.4.2. Eğriçimen Yaylası-Eğriçimen Yayla Höyüğü

Eğriçimen yaylasına 300 m uzaklıkta bulunan Eğriçimen Yayla Höyüğü, yaylanın doğusunda yer maktadır. Höyük, yol çalışmaları sırasında büyük oranda tahribat görmüştür. Yerleşimin ETÇ'de iskân gördüğü tespit edilmiştir.²⁶⁵

3.2.4.3. Eğriçimen Yaylası- Aşıklar Tepesi Yerleşimi

Eğriçimen Yaylasının güneyinde tespit edilen Aşıklar Tepesi Yerleşimi, günümüzde mesire alanı olarak kullanılan bir tepe üstü yerleşmesidir. Alanda ETÇ keramikleri saptanmıştır.²⁶⁶

3.2.4.4. Dağönü- Kalacuk Yerleşmesi

Dağönü köyüne 1 km mesafede bulunan, bir tepe üstü yerleşmesi olan Kalacuk, Çavdar Yaylası'nın güneydoğusuna 2 km uzaklıkta yer almaktadır. Yerleşimde sileks ve obsidyenden üretilmiş aletler ile ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları tespit edilmiştir.²⁶⁷

3.2.4.4.1. Dağönü- Kalacuk Yerleşmesi II

Kalacuk Yerleşmesi ile Kalacuk Yerleşmesi II arasında 50 m mesafe bulunmaktadır. Yerleşmede ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları ele geçmiştir.²⁶⁸

3.2.4.4.2. Dağönü- Kalacuk Yerleşmesi III

Kalacuk yerleşmesine 200 m uzaklıkta bulunan, Kalacuk Yerleşmesi III üzerinde ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları saptanmıştır.²⁶⁹

²⁶⁴ Özşait, 1993 *Ordu-Sivas*, 465; Engin, *Sivas 2011*, 21; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 107.

²⁶⁵ Özşait, 1993 *Ordu-Sivas*, 466; Gail E. S. Durbin, "Iron Age Pottery From The Provinces of Tokat and Sivas" *Anatolian Studies*, 21, (1971), 117; Engin, *Sivas 2011*, 21; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 108.

²⁶⁶ Engin, *Sivas 2011*, 22; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 109.

²⁶⁷ Özşait, 1993 *Ordu-Sivas*, 467; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 108.

²⁶⁸ Özşait, 1993 *Ordu-Sivas*, 467; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 109.

²⁶⁹ Özşait, 1993 *Ordu-Sivas*, 467; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 109.

3.2.4.5. Kuruseki- Kuruseki Höyüğü

Kuruseki köyünün kuzeydoğusunda yer alan Kuruseki Höyük, köye 2 km mesafede bulunmaktadır. Höyük üzerinde ETÇ keramikleri ele geçmiştir.²⁷⁰

3.2.4.6. Kızılelma- Eğlence Höyüğü

Kızılelma köyü sınırları içerisinde, köy merkezinin 1 km güneyinde yer alan Eğlence Mevkiinde, Eğlence Höyük yerleşimi tespit edilmiştir. Höyük üzerinde açılan kaçak kazı çukurunda ETÇ'ye tarihlendirilen keramik parçaları tespit edilmiştir.²⁷¹

3.2.4.7. Bahçeköy- Kalecik Tepesi

Kalecik Tepesi, Bahçeköy köyünün güneybatısına, 500 m mesafede bulunmaktadır. Kelkit havzasını gözleyen bir tepe üstü yerleşmesi olan Kalecik Tepesi'nde ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları ele geçmiştir.²⁷²

3.2.5. Sivas-Suşehri İlçesi

3.2.5.1. Büyük Güzel-Siradur Höyüğü

Büyük Güzel köyünün batısında bulunan Siradur Höyüğü, Endires Çayı'na yakın bir mesafededir. Höyükte ETÇ keramikleri tespit edilmiştir.²⁷³

3.2.5.2. Aşağı Akşar-Kale

GKÇ ve ETÇ'de iskân gördüğü tespit edilen Kale yerleşimi, Aşağı Akşar köyüne yakın bir konumda bulunan Köse Dağları'nın kuzey yamacında yer almaktadır.²⁷⁴

3.2.5.3. Bostancık-Karut Höyük

Karut Höyük, Bostancık köyünde bulunan ve büyük oranda tahrip edilmiş olan bir yerleşim alanıdır. Alanda ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları saptanmıştır (**Çizim 3.17**).²⁷⁵

²⁷⁰ Özsait, 1993 *Ordu-Sivas*, 466; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 108.

²⁷¹ Engin, *Sivas 2011*, 23; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 109.

²⁷² Engin, *Sivas 2011*, 24; Durbin, *Tokat and Sivas*, 118; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 110.

²⁷³ Engin, *Sivas 2011*, 25; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 112.

²⁷⁴ Engin, *Sivas 2008*, 134; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 112.

²⁷⁵ Engin, *Sivas 2008*, 135; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 112.

3.2.5.4. Suşehri Merkez-Dipsizgöl Höyük

Suşehri İlçe merkezinde yer alan Dipsizgöl Höyük, merkezin kuzeyinde bulunurken, Höyük araştırmacılar tarafından Erken Tunç Çağı'na tarihlendirilmektedir.²⁷⁶

3.2.5.5. Yeşilyayla-Tilki Tepesi

Yeşilyayla köyü içerisinde bulunan Tilki Tepesi yerleşiminde, Erken Tunç Çağı'na tarihlenen keramik buluntuları tespit edilmiştir. Yerleşim alanı Tokat yolunu gören hâkim bir tepe üzerinde bulunmaktadır (Çizim 3.18).²⁷⁷

3.2.5.6. Yeşilyayla-Kilisealtı Höyük

Yeşilyayla köyünün kuzey sınırları içerisinde bulunan Kilisealtı Höyükte, ETÇ'ye tarihlenen az miktarda keramik buluntusu tespit edilmiştir.²⁷⁸

3.2.5.7. Erence- Erence Höyük

Erence köyü sınırları içerisinde yer alan Erence Höyükte, Geç Kalkolitik Çağ ve Erken Tunç Çağına tarihlenen keramik buluntuları saptanmıştır.²⁷⁹

3.2.5.8. Balkara- Çataltepe Höyük

Balkara köyüne 1,5 km mesafede yer alan Çataltepe Höyük, köy merkezinin kuzeybatısında bulunmaktadır. Alanda GKÇ ve ETÇ keramikleri tespit edilmiştir (Çizim 3.19).²⁸⁰

3.2.5.9. Küçükgüzel-Küçükgüzel Yerleşimi

Erken Tunç Çağına tarihlendirilen Küçükgüzel Yerleşimi 400 x 100 m ebatlarında bir tepe üstü yerleşimidir.²⁸¹

²⁷⁶ Engin, *Sivas 2008*, 136; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 113.

²⁷⁷ Engin, *Sivas 2008*, 136; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 113.

²⁷⁸ Engin, *Sivas 2008*, 135; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 113.

²⁷⁹ Engin, *Sivas 2008*, 135; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 113.

²⁸⁰ Engin, *Sivas 2008*, 136; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 114.

²⁸¹ Engin, *Sivas 2008*, 133; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 114.

3.2.5.10. Arpayazı-Kömüştün Yerleşmesi

Arpayazı köyünün güneyinde yer alan Kömüştün yerleşmesi, köy merkezine 1 km mesafede bulunmaktadır. Yerleşim üzerinde ETÇ'ye tarihlendirilen keramik buluntuları tespit edilmiştir.²⁸²

3.2.6. Erzurum-İspir İlçesi

3.2.6.1. İyidere-İyidere Kalesi

İyidere köyüne 1,5 km uzaklıkta yer alan, hâkim bir tepe üzerinde kurulu olan kale, köy merkezinin güneydoğu yönünde bulunmaktadır. Güneydoğu-kuzeybatı doğrultulu bir yapıda inşa edilmiş olan kalenin duvarları, kuru duvar tekniğiyle yapılmış olup, tamamen yok olma tehlikesi geçirmektedir. Kale Veli Ünsal tarafından Erken Tunç Çağına tarihlendirilmiştir.²⁸³

3.2.6.2. Karahan-Karahan Kalesi

Karahan köyüne 3 km uzaklıkta yer alan Karahan Kalesi üzerinde, sal taşı kullanılarak kuru duvar tekniği ile üretilmiş sur duvarları bulunmaktadır. Kuzey duvarları tahrip olmasına rağmen yıkılmayan kale, Tunç Çağına tarihlendirilmektedir. Kalenin yapısal özelliklerini inceleyen araştırmacılar, yapının ETÇ'de iskân görmüş olabileceğini ön görmektedirler.²⁸⁴

3.2.8. Erzurum-Tortum İlçesi

3.2.8.1. Serdarlı-Gugullar Höyük

Gugullar Höyük, Serdarlı mahallesinin doğusunda, 1 km mesafede bulunmaktadır. Höyük üzerinde kanalizasyon çalışmaları esnasında tahribat oluşmuştur. Yerleşimin vadiye bakan Kuzeybatı yönünde Ödük Çayı bulunmaktadır. Yapılan incelemelerde Erken Tunç Çağına tarihlenen keramik buluntuları tespit edilmiştir.²⁸⁵

²⁸² Engin, *Sivas 2011*, 26; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 114

²⁸³ Ünsal, *Eskiçağda Çoruh*, 160.

²⁸⁴ Alpaslan Ceylan, *Doğu Anadolu Araştırmaları*, (Erzurum: Güneş Vakfı Yayınları, 2008), 89; Ünsal, *Eskiçağda Çoruh*, 158; Ceylan, *Erzurum'un Kaleleri*, 250.

²⁸⁵ Alpaslan Ceylan, Ayşe Nur Morkoç, Gökhan Kalmış, *Erzurum Höyükleri ve Yerleşmeleri*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2021), 198-199.

3.2.8.1.1. Serdarlı-Gugullar Höyük II

Gugullar Höyüğün kuzeyinde 170 m mesafede yer alan Gugular Höyük II yerleşimi ETÇ'ye tarihlendirilmektedir.²⁸⁶

3.2.8.1.2. Serdarlı-Gugullar Höyük III

Gugular Höyük III yerleşimi, Gugular Höyüğün kuzeybatı yönünde, 200 m uzaklıkta bulunmaktadır. Höyükte Erken Tunç Çağına tarihlenen Keramik buluntuları tespit edilmiştir.²⁸⁷

3.2.8.2. Şenyurt-Şenyurt Yerleşmesi

Şenyurt Yaylasına 4 km mesafede bulunan yerleşme, yaylanın güneybatısında bulunmaktadır. Yerleşmenin kuzeyinde Kürman Deresi akmaktadır. Yerleşme üzerinde kare ve oval planlı yapı kalıntıları tespit edilmiştir. Alanda ETÇ keramikleri ele geçmiştir.²⁸⁸

3.2.8.3. Şenyurt-Şenyurt Kalesi

Şenyurt Kalesi, Şenyurt köyünün güneyinde, 2 km mesafede yer almaktadır. Kaleni batısında bulunan tarihi yol ağı günümüzde Gürcistan'a kadar uzanmaktadır. Yine kalenin batısında Şenyurt Deresi görülmektedir. Bölgeye hâkim önemli bir tepede kurulu olan kale de ETÇ'ye tarihlenen keramikler saptanmıştır.

3.2.8.4. Şenyurt-Şenyurt Yayla Kalesi

Şenyurt Yaylasının güneyinde, 1,5 km uzaklıkta yer alan Şenyurt Yayla Kalesi, Şenyurt köyünün güneybatısında, 18 km mesafede bulunmaktadır. Kalenin kuzeyinde Kürman Deresi akmaktadır. Kale üzerinde ETÇ keramikleri tespit edilmiştir.²⁸⁹

3.2.8.5. Kapıkaya-Kapıkaya Kalesi II

Kapıkaya köyüne 2 km mesafede bulunan Kapıkaya Kalesi II, köy merkezinin kuzeyinde yer alırken, Kapıkaya Göleti'nin güneydoğusunda, 1 km uzaklıkta bulunmaktadır. Kalenin konumlandırıldığı bölgenin, günümüzde tarım arazisi olarak

²⁸⁶ Ceylan, *Erzurum Höyükleri*, 200.

²⁸⁷ Ceylan, *Erzurum Höyükleri*, 201.

²⁸⁸ Ceylan, *Erzurum Höyükleri*, 306.

²⁸⁹ Ceylan, *Erzurum Höyükleri*, 338.

kullanılması dolayısıyla, kale üzerinde büyük oranda tahribat görülmektedir. Kalede GKÇ ve ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları tespit edilmiştir (Çizim 3.20).²⁹⁰

3.2.9. Erzurum-Olur İlçesi

3.2.9.1. Ürünlü-Ürünlü Yerleşmesi

Ürünlü Mahallesi'ne 3,5 km mesafede yer alan Ürünlü Yerleşmesi, mahallenin kuzeyinde, hâkim bir tepe üzerinde bulunmaktadır. Yerleşme üzerinde kare ve yuvarlak yapı kalıntıları saptanmıştır. Alanda ETÇ'ye tarihlendirilen keramik buluntuları mevcuttur.²⁹¹

3.2.9.2. Beğendik-Aşağı Beğendik Kalesi

Beğendik köyünün kuzeybatısında yer alan Aşağı Beğendik Kalesi, köy merkezine 1,5 km mesafede bulunmaktadır. Kalenin batı ve güney yamaçlarında mimari döküntü tespit edilmiştir. Doğu-batı doğrultulu olarak inşa edilen kalenin surları 1,5 m'dir kalenin doğu yönünde beğendik gölü bulunmaktadır. Kale üzerinde ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları saptanmıştır.²⁹²

3.2.9.3. Ekinlik-Ekinlik Kalesi

Ekinlik köyünün kuzeyinde, 2 km mesafede yer alan Ekinlik Kalesi, vadiyi tepeden gören hâkim bir tepe üzerinde bulunmaktadır. Harç kullanılarak, kesme taşlarla inşa edilmiş kale duvarları tespit edilmiştir. Kalede ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları ele geçmiştir.²⁹³

3.2.9.3.1. Ekinlik- Ekinlik Kalesi II

Ekinlik Kalesinin kuzey yönünde 500 m mesafede yer alan Ekinlik Kalesi II, Ekinlik Kalesini gören ve vadiye hâkim bir noktadadır. Kale üzerinde GKÇ ve ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları tespit edilmiştir.²⁹⁴

²⁹⁰ Ceylan, *Erzurum'un Kaleleri*, 245.

²⁹¹ Ceylan, *Erzurum Höyükleri*, 349.

²⁹² Alpaslan Ceylan, Yavuz Günaşdı, *Erzurum'un Eskiçağ Kaleleri*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi yayımları, 2018), 119.

²⁹³ Ceylan, *Erzurum'un Kaleleri*, 169.

²⁹⁴ Ceylan, *Erzurum'un Kaleleri*, 171.

3.2.9.4. Ilıkaynak- Ilıkaynak Kalesi

Ilıkaynak köyünün güneydoğusunda 3 km mesafede yer alan Ilıkaynak Kalesi, günümüzde tarım arazileri ve su kaynaklarına hâkim bir noktada bulunmaktadır kale içerisinde sunak alanı tespit edilmiştir. Kale içerisinde oval planlı yapı kalıntıları dikkat çekmektedir. Kalede ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları ele geçmiştir.²⁹⁵

3.2.9.5. Ilıkaynak-Ilıkaynak Yayla Kalesi

Ilıkaynak Yaylası'nın Kuzeydoğusunda 500 m mesafede yer alan Ilıkaynak Yayla Kalesi, Ilıkaynak köy merkezine 6 km mesafede bulunmaktadır. Tortum, Uzundere, Ardahan ve Şenkaya'ya giden yol güzergahlarına hâkim bir tepe üzerinde konumlandırılan kalede ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları tespit edilmiştir.²⁹⁶

3.2.9.6. Ilıkaynak-Peglerağzı Kalesi

Ilıkaynak köyünün kuzeydoğusunda yer alan Peglerağzı Kalesi, köye 5 km mesafede kuzey-güney doğrultulu konumlandırılmıştır. Kale yerleşimi üzerinde ETÇ'ye tarihlendirilen keramik buluntuları saptanmıştır.²⁹⁷

3.2.9.7. Ilıkaynak-Şeytan Kalesi

Şeytan Kalesi, Ilıkaynak köyünün kuzeydoğusunda, 4 km mesafede bulunmaktadır. Kalenin güneyinde örme sur duvarları tespit edilmiştir. Araştırma esnasında ETÇ'ye tarihlenen keramik buluntuları ele geçmiştir.²⁹⁸

3.2.9.8. Boğazgören-Odabaşı Kalesi

Boğazgören köyü ile mesafesi 3 km olan Odabaşı Kalesi, köyün kuzeyinde, İncesu Deresinin doğusunda yer almaktadır. Kalede bulunan sur kalıntıları 2 m kalınlığındadır. Kale üzerinde Erken Tunç Çağı'na tarihlenen keramik buluntuları tespit edilememiş ancak, araştırmacılar tarafından bölgede bulunan diğer kaleler göz önüne alınarak kalenin ETÇ'de iskân görmüş olabileceği ön görülmüştür.²⁹⁹

²⁹⁵ Ceylan, *Erzurum'un Kaleleri*, 224.

²⁹⁶ Ceylan, *Erzurum'un Kaleleri*, 226-227.

²⁹⁷ Ceylan, *Erzurum'un Kaleleri*, 307.

²⁹⁸ Ceylan, *Erzurum'un Kaleleri*, 340.

²⁹⁹ Ceylan, *Erzurum'un Kaleleri*, 288.

3.2.9.9. Uzunharman-Yedigözüler Kalesi

Uzunharman köyünün güneydoğusunda 3 km mesafede bulunan Yedigözüler Kalesi, Camış Deresinin doğusunda yer almaktadır. Vadiye hâkim bir tepe üzerinde kurulu olan kalede, çift sur duvarları görülürken, araştırmacılar kaleyi ETÇ'ye tarihlendirmektedir.³⁰⁰

3.2.9.9.1. Uzunharman-Yedigözüler Kalesi II

Yedigözüler Kalesinin kuzeydoğusunda 700 m mesafede bulunan Yedigözüler Kalesi II, büyük oranda tahrip olmuştur. Kalenin iç kesiminde mimari kalıntılar tespit edilmiştir. Kalenin ETÇ'de iskân gördüğü görüşü hakimdir.³⁰¹

3.3. Doğu Karadeniz Bölgesi Keramiklerinin Erken Tunç Çağı'ndaki Kültürel Gelişimi

Erken Tunç Çağı (MÖ 3000-2000) üç evrede incelenmektedir. ETÇ evreleri yaklaşık olarak; ETÇ I evresi MÖ 3000-2700, ETÇ II evresi MÖ 2700-2400 ve ETÇ III evresi MÖ 2400-2000 zaman aralıklarına tarihlendirilmektedir.³⁰² Doğu Karadeniz Bölgesinin Coğrafi yapısı ve iklim koşulları Anadolu'nun genelinde görülen mimari kültürün bu bölgede tespit edilememesine neden olmaktadır. Bölge üzerinde yapılan incelemeler, Doğu Karadeniz Bölgesi ETÇ kültürlerinin göçebe ve yarı göçebe bir yaşam biçimini benimsediklerini ön görmektedir. Yine bölgede yerleşik hayata ilişkin yapı kalıntılarının azlığının nedenleri arasında, inşaatta organik ya da zamanla çözünebilen malzemelerin kullanılması ve bölgedeki bitki örtüsü yoğunluğunun yapı kalıntılarının tespitini zorlaştırması gösterilebilir.³⁰³

Doğu Karadeniz ETÇ yerleşim alanlarında tespit edilen keramik türleri ETÇ I, ETÇ II ve ETÇ III olmak üzere üç evrede incelenmektedir. Buluntu grupları incelendiğinde Doğu Karadeniz, Orta Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgeleri arasında etkileşim olduğu gözlemlenmektedir. El yapımı olarak üretilen ETÇ keramikleri bölgede Munsell kataloğuna göre genellikle; 10 YR 4/1 koyu gri, 7,5 YR 6/4 açık kahve rengi hamurlu ve 7.5 YR 3/2 siyah tonlarında astarlı ve genellikle kaliteli olan çanak-

³⁰⁰ Ceylan, *Erzurum'un Kaleleri*, 381.

³⁰¹ Ceylan, *Erzurum'un Kaleleri*, 383.

³⁰² Tayfun Yıldırım, "Arkeoloji ve Sanat Tarihi Eski Anadolu Uygarlıkları Tunç Çağları", *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi*, (2009), 2.

³⁰³ Kaymakçı, *Göçebe ve Yarı Göçebe*, 504-508.

çömleklerdir. ETÇ I keramikleri arasında kâse benzeri derin kap formları dikkat çekmektedir.³⁰⁴

ETÇ II çanak-çömlekleri genellikle; kahverengi ve kırmızı tonlarında (2.5 YR 5/4 kırmızımsı kahverengi) el ya da çark yapımı olarak üretilen astarlı ve açıkılı mallardan oluşmaktadır. 10 R 6/6 açık kırmızı ve 5 YR 5/6 sarımsı kırmızı (devetüyü) hamurlu çanak-çömlekler açık renkli buluntu grubunu oluştururken, siyah ve gri hamurlu çanak çömlek grupları koyu renkli buluntu grubunu oluşturmaktadır. Genellikle kaba ve kalın görünümlü olan ETÇ II keramiklerinde saman ve taşçık katkıları gözlemlenmektedir. Ürünlerin astarlarında 7.5 YR 6/4 açık kahverengi, 10 YR 4/1 koyu gri, 7.5 YR 5/6 koyu kahverengi, 5 YR 5/6 sarımsı kırmızı (devetüyü), açık gri ve siyah tonları kullanılmaktadır. Ayrıca buluntu grubunun karakteristik özelliğini oluşturan yiv ve dalga bezemeler görülmektedir. Kap formları arasında kâse, küp, çömlek ve fincanlar bulunmaktadır.³⁰⁵

ETÇ III buluntu grubunda genellikle; çark yapımı düşük kaliteli mallar tespit edilmiştir. Bu durum bölge nüfusunun arttığını ve bu sebeple de çanak-çömlek üretiminde talebin fazlaştığını bizlere gösterebilir. 5 YR 5/6 sarımsı kırmızı (devetüyü) ve 2.5 YR 5/6 kırmızı tonlarında hamur rengine sahip olan ETÇ III keramiğinde saman ve taşçık katkıları görülmektedir. Mallarda genellikle kullanılan astar tonu 7.5 YR 6/4 açık kahverengidir.³⁰⁶

Çalışma fırsatı bulduğumuz Giresun bölgesi ETÇ keramiklerinde yiv, kabartma, oluk, çentik ve parmak baskı bezemeli buluntu grupları mevcuttur. Yine Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz Bölgesinde bulunan GKÇ ve ETÇ'ye tarihlenen Karaz grubu keramiklerinin el yapımı olarak üretilmiş, iyi açılanmış, siyah ya da kırmızı tonlar kullanılarak tek renkli hazırlanan ve paralel/kesişen/spiral çizgilerden oluşan kazıma/kabartma tekniğiyle üretilmiş çanak-çömleklerden oluştuğu görülmektedir. Bu durum Transkafkasya'dan, Filistine kadar geniş bir yayılım alanı içerisinde bulunan

³⁰⁴ Kaymakçı, *Giresun I*, 61.

³⁰⁵ Kaymakçı, *Giresun I*, 61-62.

³⁰⁶ Kaymakçı, *Giresun I*, 62-63.

Karaz Kültürü Keramiklerinin, Kuzeybatı yayılım alanı içerisinde Doğu Karadeniz Bölgesi'nin de bulunduğunu bizlere göstermektedir.³⁰⁷

³⁰⁷ Kaymakçı, *Giresun I*, 61-63; A. Tuba  kse, *Arkeolojik  alışmalarda Seramik Değerlendirme Yöntemleri*, (İstanbul:Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2015), 98, 168; Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, 143-148; K guradze, *Kura-Araxes*, 38-39;  nsal, *Karaz Kuzey Sınırı*, 127-131.

SONUÇ

Doğu Karadeniz bölümünde yapılan araştırmaları incelediğimizde, bu alanın bütünüyle çalışıldığı bir araştırmayı tespit edememiş bulunmaktayız. Çalışmalar genellikle Karadeniz sahil kesimi, Melet, Kelkit, Harşit ve Çoruh Nehirlerinin havzalarıyla sınırlı kalmıştır. Bölgenin bütünüyle incelendiği bir çalışma bulunmadığı için çalışmamızın Doğu Karadeniz'in Erken Tunç Çağı kültürleri özelinde bir açığı kapatması amaçlanmaktadır. 2009 yılından bu yana düzenlenen ve şahsımın da 2021 ve 2022 yıllarında dahil olduğu Giresun İli ve İlçeleri ile Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları çalışmalarında elde ettiğimiz arkeolojik buluntuları temel alarak başladığımız bu çalışma, Türkiye'nin Doğu Karadeniz bölümünün Erken Tunç Çağındaki bölge kültürlerinin incelenmesi ve tespit edilmesi amacıyla hazırlanmıştır.

Bilindiği üzere, yazıyı kullanan halkların geç çağlarda Doğu Karadeniz'e gelmesi sebebiyle, Geç Kalkolitik ve Erken Tunç Çağlarında bölgede yaşamış olan halkların kökenlerini ve kültürlerini anlamakta güçlük çekmekteyiz. Ancak yine de bölge üzerinde yaşamış halkların bırakmış oldukları keramik ve mimari kalıntılar halkların yaşayış biçimleri hakkında bizlere bilgi vermektedir. Bu buluntu grupları incelendiğinde Doğu Karadeniz ve çevresinde karşımıza çıkan kültürlerin, yakın çevredeki halklarla benzerlikleri ve farklılıkları değerlendirilerek kültürlerin yaşayış biçimleri ve kökenleri hakkında çıkarımlar yapılmaktadır. Bu durum göz önüne alındığında Giresun bölgesinde Alucra-Topalaksag ve Alucra-Gavur Kalesi Yerleşmelerinde tespit edilmiş olan keramikler, alacalı siyah Karaz grubu keramikleri ile yapı ve bezeme bakımından benzerlikler göstermektedir. Yine Bulancak- Kaleboynu Kalesinde koç boynuzu desenli keramik örnekleri de yapım bakımından olmasa da bezeme bakımından Karaz Kültürü keramiklerinde bulunan spiral desenlerle benzerlik göstermektedir.

Doğu Karadeniz ve sınır bölgelerinde yapılan araştırmaları incelediğimizde karşımıza çıkan sonuç Karaz Kültürü'nün Karadeniz sahil kesimine ulaşmadığı yönündedir. Ancak yerleşim alanları ve tarım alanlarının genellikle sahil kesiminde bulunması, bitki örtüsünün ve iklim koşullarının araştırmacılara zorluklar yaratması nedenleriyle, bölgede yeterli sayıda çalışmanın yapılamamış olması bu sonucu ortaya çıkarmaktadır. İnaniyoruz ki ileriki yıllarda Doğu Karadeniz'de yapılacak çalışmalar

sonucunda bölgenin Prehistoryası ve Karaz Kültürü'nün yayılım alanı hakkında önemli bilgiler gün yüzüne çıkarılacaktır.

Elimizdeki bilgiler ışığında Ordu Mesudiye'nin Melet Havzası'nda, Giresun'un Alucra ilçesinde, Erzincan'ın Karadeniz sınırları içerisinde kalan Refahiye ilçesinde, Bayburt ve Gümüşhane illerinde Karaz Kültürü buluntuları tespit edilmiştir. Bu durum gösteriyor ki konar-göçer halkların yaşam tarzları için oldukça uygun bir bölge olan Doğu Karadeniz'in Geç Kalkolitik ve Erken Tunç Çağlarında, yine bir konar-göçer kültürü olan Karaz topluluğu tarafından iskân edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Erken Tunç Çağı keramik kültürlerini incelediğimizde Trabzon, Rize ve Artvin illeri dışında; Doğu Karadeniz illerinin ve sınır bölgelerinin tamamında Erken Tunç Çağı yerleşimleri görülmektedir. Bölge kültürleri söz ettiğimiz Çağ'da, doğal şartlar neticesinde büyük yerleşim alanları oluşturamamış ve geçici yerleşimler kurmuşlardır. Bölgede yaşayan halkların büyük oranda göçebe ya da yarı göçebe oldukları yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkartılmıştır.

Doğu Karadeniz Erken Tunç Çağı kültürlerinin günlük yaşamda kullandıkları ekipmanlar arasında bulunan çanak çömlekler dört evrede incelenebilir. Bunlardan Geç Kalkolitik Çağ'dan, Erken Tunç Çağı'na kadar kullanıldığı tespit edilen Karaz Keramik grubu birinci grubu oluştururken, İkinci grubu oluşturan keramiklerin MÖ 3000-2700 zaman aralığına tarihlendirilen, kaliteli ve el yapımı olarak üretilmiş olan ETÇ I keramikleri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Üçüncü keramik grubuna bakacak olursak, el veya çark yapımı olarak üretilen, kaba görünümlü ETÇ II (MÖ 2700-2400) keramik grubu karşımıza çıkmaktadır. Dördüncü ve son grubumuzu oluşturan ETÇ III (MÖ 2400-2000) keramikleri ise çark yapımı olarak seri üretilmiş kalitesiz çanak çömleklerden oluşmaktadır. Bu dönemde bölge nüfusunun artmış olduğunu öngörebiliriz.

Erken Tunç Çağı'nda Doğu Karadeniz'de bulunan halkların yerleşim kurdukları alanlar genellikle Kelkit Çayı, Melet Irmağı, Harşit Çayı ve Çoruh Nehri gibi önemli tatlı su havzaları ve bu bölgelere hâkim konumlarda bulunan tepe üstü yerleşimleridir. Bölge halkları hakkında detaylı bilgimiz olmasa da dağlık/engebeli araziler ve bereketli meralar göz önüne alındığında, Erken Tunç Çağı halklarının tarımdan çok hayvancılıkla geçindiklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Yine bölgede bulunan önemli maden yatakları ve bölgede daha sonraki çağlarda yaşayan, maden işlemeciliği konusunda

isimlerini duyurmuş halklar (Diauehi, Khalybe vb.) göz önüne alındığında, Doğu Karadeniz’de bulunan halkların madencilik ve maden işlemeciliği konularına hâkim oldukları aşikardır. Yine bölge halkının madencilik geleneği olduğunu ve bu sebeple Erken Tunç Çağı halklarının da bu kültürün bir parçası olabileceklerini ön görmek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akçay, Atakan vd. “Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları” İçinde 37. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör Candaş Keskin, C. 1, 171-192. Diyarbakır: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2019.
- Akçay, Atakan vd. “Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2019-2020 Yılı Çalışmaları” İçinde *2019-2020 Yılı Yüzey Araştırması*, editör Candaş Keskin, C. 1, 179-192. Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2022.
- Akurgal, Ekrem. *Anadolu Kültür Tarihi*, Ankara: TÜBİTAK, 2000.
- Akurgal, Ekrem. *Anadolu Uygarlıkları*, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2020.
- Akurgal, Ekrem. *Hatti ve Hitit Uygarlıkları*, İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, 1995.
- Alp, Sedat. *Hitit Çağında Anadolu*, Ankara: TÜBİTAK, 2002.
- Antik Tarih, “Anabasis On Binlerin Dönüşü”, (Erişim Tarihi 20.01.2023), <http://www.antiktarih.com/2019/05/14/anabasis-on-binlerin-donusu/>
- Arıncı, Kenan. *Akdeniz ve Karadeniz Bölgeleri: Doğal, Beşerî, İktisadi ve Siyasal Yönleriyle*, Erzurum: Biyosfer Araştırmaları Merkezi, 2014.
- Ariannus, Arrianus’un *Karadeniz Seyahati (Arriani Periplus Ponti Euxini)*, Çeviren Murat Arslan, İstanbul: Odin Yayıncılık, 2005.
- Atalay, İbrahim. Kenan Mortan, *Türkiye Bölgesel Coğrafyası: (Resimli ve Haritalı)*. İstanbul: İnkılap, 2007.
- Atalay, İbrahim. *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*. İzmir: Meta Basım, 2004.
- Atasoy, Nurhan, vd. *The Anatolian Civilations I*, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1983.
- Avcı, Meral. “*Paleocoğrafya, Tarihi Coğrafya Resimli Türkiye Coğrafyası C. I*”, ed. Güner, Adil. Tuna Ekim. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Aytekin, Osman. “2019 Yılı Artvin İli ve İlçeleri Yüzey Araştırması”, *AHBV Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2020): 75-92.
- Aytekin, Osman. “Artvin İli ve İlçeleri Çoruh Vadisindeki Tarihi Yollar ve Kültür Varlıkları Yüzey Araştırması, 2010”, İçinde, 29. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör Adil Özmen, C.1, 285-302. Malatya: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2011.
- Aytekin, Osman. “Artvin İli-Çoruh Vadisi'ndeki Tarihi Yollar ve Kültür Varlıkları Yüzey Araştırması, 2002”, İçinde, 21. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör Koray Olşen, C.1, 235-250. Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2003.
- Aytekin, Osman. “Artvin İli-Çoruh Vadisi'ndeki Tarihi Yollar ve Kültür Varlıkları Yüzey Araştırması, 2003”, İçinde, 22. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör Koray Olşen, C.1, 227-240. Konya: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2004.
- Aytekin, Osman. “Artvin İli-Çoruh Vadisi'ndeki Tarihi Yollar ve Kültür Varlıkları Yüzey Araştırması, 2004”, İçinde, 23. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör Koray Olşen, C.2, 309-322. Antalya: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2005.

- Aytekin, Osman. “Artvin İli-Çoruh Vadisindeki Tarihi Yollar ve Kültür Varlıkları Yüzey Araştırması, 2001”, İçinde, 20. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör Koray Olşen, C.1, 1-16. Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2002.
- Aytekin, Osman. “Artvin ve Erzurum İlleri Çoruh Vadisi'ndeki Tarihi Yollar ve Kültür Varlıkları Yüzey Araştırması, 2005”, İçinde, 24. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör Fahriye Bayram, C.2, 363-382. Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2006.
- Aytekin, Osman. “Artvin ve Erzurum İlleri Çoruh Vadisi'ndeki Tarihi Yollar ve Kültür Varlıkları Yüzey Araştırması, 2006”, İçinde, 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör Fahriye Bayram, C.3, 416-428. Kocaeli: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2007.
- Aytekin, Osman. “Artvin ve Erzurum İlleri Çoruh Vadisi'ndeki Tarihi Yollar ve Kültür Varlıkları Yüzey Araştırması, 2007”, İçinde, 26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör Fahriye Bayram, C.2, 427-436. Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2008.
- Aytekin, Osman. “Artvin ve Erzurum İlleri Çoruh Vadisi'ndeki Tarihi Yollar ve Kültür Varlıkları Yüzey Araştırması, 2008”, İçinde, 27. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör Haydar Dönmez, C.3, 435-446. Denizli: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2009.
- Aytekin, Osman. “Artvin ve Erzurum İlleri Çoruh Vadisi'ndeki Tarihi Yollar ve Kültür Varlıkları Yüzey Araştırması, 2009”, İçinde, 28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör A. Naci Toy, C.3, 429-448. İstanbul: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2010.
- Aytekin, Osman. “Şavşat (Satlel) Kalesi 2007 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışması”, İçinde, 30. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, editör Haydar Dönmez, C.2, 61-70. Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2008.
- Aytekin, Osman. “Şavşat (Satlel) Kalesi 2008 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışması”, İçinde, 31. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, editör Haydar Dönmez, C.4, 247-262. Denizli: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2009.
- Aytekin, Osman. “Şavşat (Satlel) Kalesi 2009 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışması”, İçinde, 32. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, editör A. Naci Toy, C.4, 382-393. İstanbul: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2010.
- Aytekin, Osman. “Şavşat (Satlel) Kalesi 2010 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışması”, İçinde, 33. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, editör Haydar Dönmez, C.2, 57-72. Malatya: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2011.
- Aytekin, Osman. “Şavşat (Satlel) Kalesi 2013 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışması”, İçinde, 36. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, editör Haydar Dönmez, C.1, 59-72. Gaziantep: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2014.
- Aytekin, Osman. “Şavşat (Satlel) Kalesi 2014 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışması”, İçinde, 37. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, editör Adil Özme, C.1, 291-304. Erzurum:

- T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2015.
- Aytekin, Osman. Şavşat (Satlel) Kalesi 2012 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışması”, İçinde, 35. Kazı Sonuçları Toplantısı, editör Haydar Dönmez, C.1, 270-280. Muğla: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2013.
- Başgelen, Nezih. *Türkiye’nin Tarihi Coğrafyası: Akarsular*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2010.
- Bayburt Valiliği, “Coğrafi Yapı”, <https://bayburt.csb.gov.tr/cografi-yapisi-i-2616>
- Bekdemir, Ünal, Mehmet Fatsa. *Giresun*, Giresun: Giresun İl Özel İdaresi, 2015.
- Berghorn, Detlef “İnsanın Ortaya Çıkışı” İçinde *Dünya Tarihi*, Çev. Aysun Yavuz, editör Derya Tulga, 16-17. İstanbul: NTV Yayınları, 2014.
- Bıjışkyan, Minas. *Pontus Tarihi (Tarihin Horona Durduğu Yer Karadeniz)*, Çeviren Hrant D. Andreasyan, İstanbul: Çiviyazıları Yayınları, 1998.
- Bıjışkyan, P. Minas. *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası 1817-1819*, Çeviren Hrand D. Andreasyan, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1969.
- Bilgin, Mehmet. *Doğu Karadeniz: Tarih-Kültür İnsan*, İstanbul: Ötüken, 2010.
- Bittel, Kurt. “Artvinde Bulunan Tunçtan Mamul Asarı Atika”, *Türk Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, I (1933): 150-156.
- Braidwood, Robert. J. *Tarih Öncesi İnsan*, Çeviren Bilgi Altınok, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1995.
- Ceylan, Alpaslan, Ayşe Nur Morkoç ve Gökhan Kalmış. *Erzurum Höyükleri ve Yerleşmeleri*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2021)
- Ceylan, Alpaslan, İbrahim Üngör, *Eskiçağ’da Erzincan Kaleleri*, İstanbul, Atatürk Üniversitesi yayınları, 2016.
- Ceylan, Alpaslan, Yavuz Günaşdı, *Erzurum’un Eskiçağ Kaleleri*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi yayınları, 2018.
- Ceylan, Alpaslan. *Doğu Anadolu Araştırmaları I*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi yayınları, 2015.
- Ceylan, Alpaslan. *Doğu Anadolu Araştırmaları*, Erzurum: Güneş Vakfı Yayınları, 2008.
- Coğrafya Öğretmeni, “Karadeniz Bölgesi 2018”, (Erişim Tarihi 18.11.2021), <https://www.cografyaogretmeni.com/karadeniz-bolgesi/>
- Çakoğlu, Arif Hikmet. “Doğu Karadeniz Bölgesinin Yağış-Akış Karakteristiklerinin İncelenmesi” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2003.
- Çalışkan Akgül, Hülya vd. “2019 Yılı Trabzon İli Yüzey Araştırması Maçka ve Düzköy İlçeleri” *2019-2020 Yılı Yüzey Araştırmaları*, editör Candaş Keskin, C.2, 107-124. Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2022.
- Çalışkan Akgül, Hülya vd. “Trabzon İli Prohistorik Dönem Yüzey Araştırmaları-2019”, *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler*, 45, (2019-2020): 67-73.
- Çalışkan Akgül, Hülya, Sinan Kılıç, Serkan Demirel, “Trabzon İli Protohistorik Dönem (Kalkolitik ve Tunç Çağları) Yüzey Araştırması 2018 Yılı Ön Sonuçları “, İçinde 37. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör Candaş Keskin, C.2, 256-273.

Diyarbakır: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2019.

- Çalışkan Akgül, Hülya. “Trapezous’tan Önce” *Aktüel Arkeoloji*, 73, (2020): 72-81
- Çınaklı, Mine. “Doğu Karadeniz Bölümünde Meydana Gelen Taşkınlar” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2008.
- Çiğdem, Süleyman, *Eski Çağ’dan Orta Çağ’a Gümüşhane*, Gümüşhane: Gümüşhane Valiliği, 2012.
- Çiğdem, Süleyman, Haldun Özkan ve Hüseyin Yurttaş, ”2003 Yılı Gümüşhane Yüzey Araştırması”, İçinde 22. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör Koray Olşen, C.I, 285-300. Konya: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2004.
- Çiğdem, Süleyman, Hüseyin Yurttaş ve Haldun Özkan “2012 Bayburt Yüzey Araştırması”, İçinde 31. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör Adil Özme, C.2, 19-30. Muğla: .C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2014.
- Çiğdem, Süleyman, Hüseyin Yurttaş ve Haldun Özkan, “2007 Gümüşhane Yüzey Araştırması”, İçinde 26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör Fahriye Bayram, C.1, 167-180. Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2008.
- Çiğdem, Süleyman, Hüseyin Yurttaş ve Haldun Özkan, “2009 Yılı Bayburt Yüzey Araştırması”, İçinde 28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör A. Naci Toy, C. 1, 155-174. İstanbul, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2010.
- Çiğdem, Süleyman, Osman Emir, “Bayburt Kalesi’nin Prehistoriası ve Eski Çağı Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, İçinde *Kaleli Kentler ve Bayburt Kalesi Kongresi*, ed. Akın Bayrak, 21-35. Bayburt: Bayburt Belediyesi, 2016.
- Çiğdem, Süleyman, Osman Emir, “Gümüşhane İli’nin Prehistoriası ve İlkçağı Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, İçinde *Gümüşhane Tarihi*, editör Bayram Nazır, Kemal Saylan, 11-36. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Çiğdem, Süleyman, Osman Emir, Hüseyin İlhan, “Yüzey Araştırmaları Işığında MÖ II. Yüzyıldan MS 10. Yüzyılın Başlarına Kadar Bayburt ve Çevresi”, *KAREN*, 4/6, (2018): 241-266.
- Çiğdem, Süleyman vd. “Bayburt İli 2019 Yüzey Araştırması”, İçinde *2019-2020 Yüzey Araştırmaları*, editör Candaş Keskin, C. 3, 265-278, Ankara, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2022.
- Çiğdem, Süleyman, vd. “2004 Gümüşhane Yüzey Araştırması”, İçinde 23. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör Koray Olşen, C.2, 57-70. Antalya: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2005.
- Çiğdem, Süleyman, vd. “2005 Gümüşhane Yüzey Araştırması”, İçinde 24. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör Fahriye Bayram, C.1, 501-512. Çanakkale: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2006.
- Çiğdem, Süleyman, vd. “2013 Bayburt Yüzey Araştırması”, 32. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör Adil Özme, C. 1, 69-80. Gaziantep: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2014.

- Çiğdem, Süleyman. “Bayburt/Aydıntepe Yüzey Araştırması Işığında Bölgenin Eskiçağ Tarihinin Değerlendirilmesi” *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 30 (2013): 65-81.
- Demir, İmdat, vd. *Karadeniz’de Hayatın İzleri: Artvin-Bayburt-Gümüşhane*. İstanbul: DOKAP, 2019.
- Demir, İmdat, vd. *Karadeniz’de Hayatın İzleri: Giresun, Ordu, Samsun*. İstanbul: DOKAP, 2019.
- Demir, İmdat, vd. *Karadeniz’de Hayatın İzleri: Rize-Trabzon*. İstanbul: DOKAP, 2019.
- Dinçer, Mehtap. “Asur Ticaret Kolonileri Devrinde (M.Ö. 1975-1725) Durhumit Krallığı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Dinçol, Ali. “Hititler Öncesinde Anadolu”, *İçinde Anadolu Uygarlıkları: Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, Editör Vefa Ülkü, C. 1, 11-16. İstanbul: Görsel Yayınları, 1982.
- Dinçol, Ali. “Hititler” *Arkeo Atlas*, 1 (2011): 256-299.
- DOKAP, “Söğütlü Höyük”, (Erişim Tarihi: 07.01. 2023), <https://karadeniz.gov.tr/sogutlu-hoyuk>.
- Doksanaltı, Ertekin M., İlker M. Mimirolu, “Giresun/Aretias- Khalkeritis Island”, *ANODOS Studies of The Ancient World*, 10, (2011): 85-102.
- Doksanaltı, Ertekin M., Erdoğan Aslan ve İ. Mete Mimirolu, “Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları: 2009”, *İçinde, 28. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör A. Naci Toy, C.2, 143-162. İstanbul: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2010.
- Doksanaltı, Ertekin M., Erdoğan Aslan ve İ. Mete Mimirolu, “Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları: 2010”, *İçinde, 29. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör Adil Özme, C.2, 117-146. Malatya: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2011.
- Doksanaltı, Ertekin M., Erdoğan Aslan, “Karadeniz’de Antik Bir Ada Yerleşimi: Aretias-Khalkeritis Adası”, *İçinde Stratonikeia’dan Lagina’ya: Ahmet Adil Tırpan Armağanı*, editör Bilal Söğüt, 219-240. İstanbul: Ege Yayınları, 2012.
- Doksanaltı, Ertekin M., İ. Mete Mimirolu ve İbrahim Karaoğlu, “Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları:2011”, *İçinde, 30. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör Adil Özme, C.2, 197-212. Çorum: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2012.
- Doksanaltı, Ertekin M., İbrahim Karaoğlu ve L. Ufuk Erdoğan, “Giresun Aretias/Khalkeritis Adası 2011-2012 Kazıları Ön Raporu”, *İçinde K. Levent Zoroğlu’na Armağan*, editör Mehmet Tekocak, 175-190. Antalya: Suna – İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2013.
- Doksanaltı, Ertekin M., İbrahim Karaoğlu ve L. Ufuk Erdoğan, “Preliminary report on Giresun (Aretias/Khalkeritis) Island excavation: Burial practices on Elousa Sebaste Monastery on Giresun Island”, *ANODOS Studies of The Ancient World*, 11 (2014): 77-90.
- Doksanaltı, Ertekin M., İlker M. Mimirolu ve Hulusi Güleç, “Giresun (Aretias-Khalkeritis) Adası Kazısı Ön Rapor: 2011”, *İçinde Anadolu ve Çevresinde Ortaçağ* 5, editör Mine Kadiroğlu, 163-184. Ankara: AKVAD, 2011.

- Doksanaltı, Ertekin M., Makbule Ekici, “Giresun-Aretias/Khalkeritis Adası Kazıları Seramik Buluntuları” *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27 (2017): 389-403.
- Durbin, Gail E. S., “Iron Age Pottery From The Provinces of Tokat and Sivas” *Anatolian Studies*, 21, (1971), 99-124.
- Duyğal, Efser Safiye Dilek. “Erken Demir Çağı’ndan Yunan Kolonizasyon Çağı Sonuna Kadar Doğu Karadeniz Bölgesi’nde Ticaret”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, 2021.
- Eğilmez, Mahfi. *Hitit Ekonomisi*, İstanbul: Ege Yayınları, 2005.
- Ekrem Memiş, *Eskiçağda Mezopotamya*, (Bursa: Ekin Yayınları, 2012)
- Emir, Osman. *Prehistorik Dönemden Roma Dönemine Kadar Trabzon ve Çevresi*, Trabzon; Serander, 2011.
- Engin, Atilla. “Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması”, İçinde 27. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör Aydar Dönmez, C. 3), 129-150, Denizli, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2009.
- Engin, Atilla. vd. “Sivas İli 2011 Yılı Yüzey Araştırması” İçinde, 30. Kazı Sonuçları Toplantısı, editör Adil Özme, C.2, 13-38, Çorum: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2012.
- Erkan Fidan, “Tarih Öncesi Dönemlerde Anadolu’da Kullanılmış Olan Maden Yatakları”, *Yer Altı Kaynakları Dergisi*, 5/9 (2016): 49-59.
- Gall, H. Von. “Zu Den Kleinasiatichen Treppentunneln”, *Archäologischer Anzeiger*, 4 (1967), 458-647, <https://doi.org/10.1515/9783112320280-003>.
- Gül Küçükbezci, Hatice. “Asur Ticaret Kolonileri Çağında Asurlu Tüccarlar ile Anadolu Halkı Arasında İlişkiler” *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 26 (2011): 25-58.
- Gümüşçü, Osman. *Tarihi Coğrafya*. İstanbul: Yeditepe, 2006.
- Günbattı, Cahit. “Anadolu’nun Politik Manzarası”. *Arkeo Atlas*. 1, (2011): 252-253.
- Gündüzalp, Nural. “İçdoğu Karadeniz Bölgesinden Prehistorik Buluntular”. İçinde *TTKong*. IX/I (1981): 49-54.
- Hamilton, W. J. Küçük Asya, Çeviren Kasım Toraman. Ankara: Midas Kitap, 2013.
- Harmankaya, Savaş, Oğuz Tanındı ve Mihriban Özbaşaran, “Kalkolitik”, İçinde *TAY*: 3, İstanbul: Ege Yayınları, 1998.
- Herodotos. *Tarih*, Çev. Müntekim Ökmen, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Homer, *İlyada*, Çeviren Azra Erhat, A. Kadir, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- İşık, Adem. *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*. Ankara: TTK, 2001.
- İşıklı, Mehmet. “Karaz Kültürünün Ortaya Çıkış Hikayesi”, *Şehr-i Kadim Aziziye*, 4, (2015): 46-52.
- İşıklı, Mehmet. “The Development Of The Kura Araxes Culture In Eastern Anatolia: Problems, Determinations And Suggestions” İçinde *International Symposium on East Anotolia- South Caucasus Culture*, editör Mehmet İşıklı, Birol Can, 241-249. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2015.

- İltar, Gazanfer, Akın Temür,” Doğu Karadeniz’de Antik Bir Yerleşim: Aretias/Khalkeritis Adası (Giresun Adası)” *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 24 (2018): 11-30.
- İzbırak, Reşat. *Öğretmen Kitapları Dizisi: Türkiye I*. İstanbul: M.E.B, 2001.
- Kaptan, Ergun. “Murgul Madenindeki Anayatak Kökenli Eski Devirlere Ait Bir Buluntu”, *Maden Tetkik Arama Enstitüsü Dergisi*, 89/89, (1977), 90-94.
- Kaymakçı, Salih. “Doğu Karadeniz Bölgesinde Karaz-Erken Transkafkasya Kültürü’ne Ait Yeni Bir Yerleşim: Alucra-Gavur Kalesi, Giresun” *TÜBA-AR*, 21/2 (2017): 25-32.
- Kaymakçı, Salih. “Doğu Pontos Bölgesi Kaleleri ve Basamaklı Tünellerine Bir Örnek: Kaledere Kalesi-Yeni Bulgular Işığında Arkeolojik Bir Değerlendirme”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 28, (2020), 569-586.
- Kaymakçı, Salih. “Giresun İli Çamoluk İlçesi 2017 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması” 37. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör Candaş Keskin, C.3, 285-299. Diyarbakır: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2019.
- Kaymakçı, Salih. “Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi 2019 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması”, İçinde, *2019-2020 Yılı Yüzey Araştırmaları*, editör Candaş Keskin, C.3, (Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2022),
- Kaymakçı, Salih. “Giresun İli ve İlçeleri Giresun Adası 2015 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması” İçinde, 34. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör Candaş Keskin, C.2, 71-86 Edirne: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2017.
- Kaymakçı, Salih. “Giresun İli ve İlçeleri ile Giresun Adası Yüzey Araştırması Sonuç Raporu 2022”, *Salih Kaymakçı Arşivi*.
- Kaymakçı, Salih. “Giresun İli ve İlçeleri ile Giresun Adası Yüzey Araştırması Sonuç Raporu 2020”, *Salih Kaymakçı Arşivi*.
- Kaymakçı, Salih. “Güncel Arkeolojik Bulgular Işığında Giresun İlinin Dağlık Kesiminin Prehistoryası” *KAREN*, 3/4 (2017): 15-29.
- Kaymakçı, Salih. *Arkeolojik Yüzey Araştırmaları Işığında Giresun: (Giresun İli Dağlık Yerleşim Arkeolojisi/2015-2019) I*. Ankara: Bilgin Yayınları, 2020.
- Kaymakçı, Salih. Derya Çığır Dikyol. “Antik Çağda Giresun İlinin Yayla ve Obalarındaki Göçebe -Yarı Göçebelerin Yaşam İzleri Üzerine Arkeolojik Bir Değerlendirme”, İçinde *Prof. Dr. Jak Yakar’ın Danışmanlığı’nda Anadolu’da Etnoarkeoloji Araştırmaları (Prehistorik dönemlerden Günümüze Kadar)*, editör İsmail Akkaş, Murat Karakoç, 497-517. İstanbul: Doruk Yayınları, 2021.
- Kaymakçı, Salih. Giresun İli Alucra İlçesi 2016-2017 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması” 36. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör Candaş Keskin, C.3, 317-318. Çanakkale: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2018.
- Kaymakçı, Salih. *Giresun İli ve İlçeleri ile Giresun Adası Yüzey Araştırması Sonuç Raporu 2021*, Salih Kaymakçı Arşivi.
- Kaymakçı, Salih. *Kelkit Havzası’nın Eskiçağ Tarihi ve Arkeolojisi (Lykos)*, Konya: Kömen Yayınları, 2017.

- Kemalettin Köroğlu, “1996 Yılı Artvin-Ardahan İlleri Yüzey Araştırması”, İçinde, XV. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör Koray Olşen, C.1, (Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1998),127-156;
- Kıguradze, Tamaz. Antonio Sagona “On The Origins Of The Kura-Araxes Cultural Complex”, İçinde *Archaeology in The Borderlands: Investigations in Caucasia and Beyond*, editör T. Simit and Karen S. Robinson, 38-94. Los Angeles: Cotsen Institute of Archaeology , 2003.
- Kınal, Füzuran. *Eski Anadolu Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998.
- KGM, “10. Bölge”, (Erişim Tarihi 20.01.2023), <https://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Bolgeler/10Bolge/Harita.aspx>.
- Kobayashi, K. A. Sagona. “A Survey of Obsidian Sources in The Provinces of Erzurum, Erzincan, Rize and Bitlis”, 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör Fahriye Bayram, C.2, 185-192, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006.
- Kökten, İ. Kılıç. “Anadolu Ünye’de Eskitaş Devrine (Paleolitik) Ait Yeni Buluntular”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 20/3-4 (1962): 275-276.
- Kökten, İ. Kılıç. “Kuzey-Doğu Anadolu Prehistoryasında Bayburt Çevresinin Yeri”, *DTCFD*, 3/5 (1944): 465-484.
- Kökten, İ. Kılıç. “Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu’da Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları”, *Belleten*, 8/32, (1944): 659-680.
- Köroğlu, Kemalettin. “1995 Yılı Artvin-Ardahan İlleri Yüzey Araştırması”, İçinde, XIV. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör İsmail Eroğlu, C.1, 369-396. Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1996.
- Köroğlu, Kemalettin. “1997 Yılı Artvin-Ardahan İlleri Yüzey Araştırması”, İçinde, XVI. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör Koray Olşen, C.1, 143-160. Tarsus: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1998.
- Köse, Ahmet Hikmet. “Tarihsel ve Mitolojik Verilerin Işığında, Doğu ve Orta Karadeniz Bölgesi Uygarlıklarının Madencilik Faaliyetleri”, *Jeoloji Mühendisliği Dergisi*, 39, (1991): 72-82.
- Ksenophon, *Anabasis On Binlerin Dönüşü*, Çeviren. Ari Çokona, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,2019.
- Kurth, Amelie. *Eski Çağ’da Yakındoğu*, C.I, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2017.
- Gavaz, Özlem Sir. “Çankırı-Çorum-Amasya Hattı Üzerindeki Hitit Yerleşimlerinin Lokalizasyon Sorunlarıyla İlgili Genel Bir Değerlendirme”. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 11/2, (2018): 1251-1264;
- Lightfoot, Christopher S., “Satala Yüzey Araştırması, 1990” İçinde *IX Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 289-302. Çanakkale: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1991.
- Mansel, Arif Müfid, Cavid Baysun ve Enver Ziya Karal, *İlk Çağ Tarihi*, İstanbul: Maarif Matbaası, 1942.
- Memiş, Ekrem. *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, Bursa: Ekin Yayınları, 2009.
- Memiş, Ekrem. *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Bursa: Ekin Yayınları, 2020.

- Milliyet, “Artvin İli 2021” (Erişim Tarihi 18.11.2021), <https://www.milliyet.com.tr/egitim/haritalar/artvin-haritasi-artvin-ilceleri-nelerdir-artvin-ilinin-nufusu-kactir-kac-ilcesi-vardir-6309236>
- Milliyet, “Bayburt İli 2021” (Erişim Tarihi 18.11.2021), <https://www.milliyet.com.tr/egitim/haritalar/bayburt-haritasi-bayburt-ilceleri-nelerdir-bayburt-ilinin-nufusu-kactir-kac-ilcesi-vardir-6310617>
- Milliyet, “Erzincan İli 2021”, (Erişim Tarihi 18.11.2021), <https://www.milliyet.com.tr/egitim/haritalar/erzincan-haritasi-erzincan-ilceleri-nelerdir-erzincan-ilinin-nufusu-kactir-kac-ilcesi-vardir-6311221>
- Milliyet, “Erzurum İli 2021”, (Erişim Tarihi 18.11.2021), <https://www.milliyet.com.tr/egitim/haritalar/erzurum-haritasi-erzurum-ilceleri-nelerdir-erzurum-ilinin-nufusu-kactir-kac-ilcesi-vardir-6311222>
- Milliyet, “Giresun İli 2021”, (Erişim Tarihi 18.11.2021), <https://www.milliyet.com.tr/egitim/haritalar/giresun-haritasi-giresun-ilceleri-nelerdir-giresun-ilinin-nufusu-kactir-kac-ilcesi-vardir-6311225>
- Milliyet, “Gümüşhane İli 2021” (Erişim Tarihi 18.11.2021), <https://www.milliyet.com.tr/egitim/haritalar/gumushane-haritasi-gumushane-ilceleri-nelerdir-gumushane-ilinin-nufusu-kactir-kac-ilcesi-vardir-6311226>
- Milliyet, “Ordu İli 2021” (Erişim Tarihi 18.11.2021), <https://www.milliyet.com.tr/egitim/haritalar/ordu-haritasi-ordu-ilceleri-nelerdir-ordu-ilinin-nufusu-kactir-kac-ilcesi-vardir-6306599>
- Milliyet, “Rize İli 2021” (Erişim Tarihi 18.11.2021), <https://www.milliyet.com.tr/egitim/haritalar/rize-haritasi-rize-ilceleri-nelerdir-rize-ilinin-nufusu-kactir-kac-ilcesi-vardir-6306597>
- Milliyet, “Sivas İli 2021” (Erişim Tarihi 18.11.2021), <https://www.milliyet.com.tr/egitim/haritalar/sivas-haritasi-sivas-ilceleri-nelerdir-sivas-ilinin-nufusu-kactir-kac-ilcesi-vardir-6306591>
- Milliyet, “Trabzon İli 2021” (Erişim Tarihi 18.11.2021), <https://www.milliyet.com.tr/egitim/haritalar/trabzon-haritasi-trabzon-ilceleri-nelerdir-trabzon-ilinin-nufusu-kactir-kac-ilcesi-vardir-6306575>
- MTA, “Doğu Karadeniz Bölümü 2021”, (Erişim Tarihi 18.11.2021), (Düzenlenmiş), <https://www.mta.gov.tr/v3.0/bolgeler/trabzon>
- NTV, “Satala Antik Kenti’ndeki Kazılarda 5 Bin Yıllık Bulgular”, (Erişim Tarihi 29.01.2023), <https://www.ntv.com.tr/galeri/sanat/satala-antik-kentindeki-kazilarda-5-bin-yillik-bulgulara-rastlandi,x7EUvU4ShU>
- Ökse, A. Tuba. *Arkeolojik Çalışmalarda Seramik Değerlendirme Yöntemleri*. İstanbul:Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2015.
- Öz, Esmâ. “Çivi Yazılı Belgelere Göre Eski Anadolu Mutfağında Bir Besin Maddesi Tuz”. *History Studies*. 3/3, (2011): 309-318.
- Özdoğan, Mehmet. “Adım Adım Yerleşik Yaşam”. *Arkeo Atlas*. 1 (2011): 48-53.
- Özdoğan, Mehmet. “İlk Adımlar”. *Arkeo Atlas*. 1, (2011): 28-47.
- Özdoğan, Mehmet. “Kalkolitik Çağ: Köyden Kente”. *Arkeo Atlas*. 1, (2011): 102-119;
- Özdoğan, Mehmet. “Neolitik: Çanak Çömleksiz”. *Arkeo Atlas*. 1, (2011): 56-74.
- Özdoğan, Mehmet. *50 Soruda Arkeoloji*, İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı, 2014.

- Özgüç, Tahsin. “Asur Ticaret Kolonileri”. *Arkeo Atlas*. 1 (2011): 242-253.
- Özgül, Oktay, Alparslan Ceylan ve Beyazıt Söylemez. “2019 Yılı Artvin ve İlçeleri Eski Çağ Tarihi Araştırmaları”. *SEFAD*. 48 (2022): 147-160.
- Özgül, Oktay. “Artvin Arılı (Demirkapı) Yaylası Kaya Resimleri” *Belleten*, 85/304, (2021): 781-818.
- Özsait, Mehmet. “1990 Yılında Ordu-Mesudiye Çevresinde Yapılan Yüzey Araştırmaları”. İçinde *IX Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 357-376. Çanakkale: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1991.
- Özsait, Mehmet. “1991 Yılında Ordu-Mesudiye Çevresinde Yapılan Yüzey Araştırmaları”. İçinde *X Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 311-330. Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1992.
- Özsait, Mehmet. “1992 Yılında Ordu-Mesudiye Çevresinde Yapılan Yüzey Araştırmaları”. İçinde *XI Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör Fahriye Bayram, 285-300. Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1993.
- Özsait, Mehmet. “1993 Yılında Ordu-Mesudiye ve Sivas-Koyulhisar Yüzey Araştırmaları” İçinde, *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör İsmail Eroğlu, 459-482. Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1994.
- Özsait, Mehmet. “2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu İlleri Yüzey Araştırmaları” İçinde, *22. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör Koray Olşen, C.2, 263-274. Konya: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2004.
- Özyiğit, Merve. “Doğu Anadolu Araştırmaları Işığında Erzincan Refahiye İlçesi Keramiklerinin Değerlendirilmesi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Pehlivan, Mahmut. *Hayaşa (İÖ XV-XIII Yüzyıllarda Kuzey-Doğu Anadolu)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1991.
- Plinius Secundus, Gaius. *Doğa Tarihi*, Çev. İnanç Pastırmacı, İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Revan, Mustafa Kemal. Doğu Karadeniz Bölgesi Volkanojenik Masif Sülfid Yataklarının Tıp Özelliklerinin Belirlenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2010.
- Reyhan, Esmâ Tülin B. Cengiz. *Eski Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.
- Sagona, Antonio. “An Archaeological Survey Of The Bayburt And Kelkit Regions, North- Eastern Anatolia: The Pre- Classical Period”, içinde *VII. Araştırma sonuçları Toplantısı*, 415-433. Antalya: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1989.
- Sagona, Antonio. “Bayburt Survey 1990”, İçinde IX Araştırma Sonuçları Toplantısı, 397-403. Çanakkale: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1991.
- Sagona, Antonio. “Bayburt Survey 1991”, İçinde X. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 261-268. Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1992.

- Sagona, Antonio. "Bayburt Survey 1993", İçinde *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör İsmail Eroğlu, 305-316. Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1994.
- Sagona, Antonio. "Büyüktepe Höyük Excavation 1990", İçinde *XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.I, 305-312. Çanakkale: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1991.
- Sagona, Antonio. "Büyüktepe Höyük, 1991", İçinde *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.I, 193-198. Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1992.
- Sagona, Antonio. "Büyüktepe Höyük, 1992", İçinde *XV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, editör Handan Eren, C.I, 229-234. Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1993.
- Sagona, Antonio. Claudia Sagona, *Archaeology at the North-East Anatolian Frontier, I: An Historical Geography and a Field Survey of the Bayburt Province*, Paris: Peeters Publishers, 2004.
- Sagona, Antonio. Elizabeth Pemberton, Ian Mcphee, Claudia Sagona "Büyüktepe Höyük 1993 Activities", İçinde *XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı*, editör İsmail Eroğlu, C.I, 161-164. Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1994.
- Seton Lloyd, *Türkiye'nin Tarihi*, (Ankara: TÜBİTAK, 2003)
- Sevin, Veli. *Anadolu Arkeolojisi*, İstanbul: Der Yayınları, 2016.
- Strabon, *Geographika*, Çeviren Adnan Pekman, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2018.
- Şenbak, Betül. "Şiran ve Çavresi Höyük ve Kaya Mezarları", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Şimşek, Fitnat. "Paleolitik Dönemde İnsan Türleri" *Uluslararası Amisos Dergisi*, 2/3 (2017): 66-85.
- Tanilli, Server. *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*, C. I, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Tarih ve Arkeoloji, "Azzi-Hayaşa Ülkesi", (Erişim Tarihi 18.11.2021), <https://tarihvearkeoloji.blogspot.com/2018/05/hitit-gaska-mucadelesinde-tokat.html>
- Taşçı, Kemal. "İspir ve Çevresinin Ortaçağ Tarihi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Tekçam, Tamay. *Arkeoloji Sözlüğü*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2011.
- Topaloğlu, Yasin, vd, "2009 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları" İçinde, 28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ed. A. Naci Toy, C.2, 1-19, İstanbul: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2010.
- Torun, Rıdvan "Çayırılı İlçesinin ve Çevresinin Eskiçağ Tarihi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.
- Turak, Harun, Emine Kılıç "Tarihi Çağlarda Karadeniz Bölgesinde Azzi-Hayaşa Krallığı ve Kaşkalar", İçinde 2. *Uluslararası Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci*

- Sempozyumu*, editör Aslı Erciyeş Tosun, Gaye Tuğ Levent, Kemal Temizer, 186-194. Erzincan: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2022.
- Turak, Harun. “Helenistik ve Roma Dönemi Doğu Karadeniz Bölgesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, 2019.
- Trabzon Valiliği “Coğrafi Özellikler”, <http://www.trabzon.gov.tr/cografi-ozellikleri>
- Ünsal, Veli, “Karaz Kültürünün Kuzey Sınırı” *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 16, (2006): 127-142.
- Umar, Bilge. *Karadeniz Kappadokia’sı (Pontos)*, Ankara: İnkılap Yayınları, 2000.
- Ünal, Ahmet. *Hititler-Etiler ve Anadolu Uygarlıkları*, Ankara: Etibank Yayınları, 1999.
- Ünsal, Veli. “Doğu Karadeniz’in Tarihi Coğrafyası”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.8/2 (2010): 129-144.
- Ünsal, Veli. “Eskiçağda Çoruh Havzası”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Ünsal, Veli. “MÖ III. Binde Kuzey Doğu Anadolu”, *The Journal Of International Social Research*, 1/3 (2008): 397-410.
- Van de Mierop, Marc. *Eski Yakındoğu Tarihi*, Çev. Sinem Gül, İstanbul: Homer Kitabevi, 2018.
- Yıldırım, Sefa. “Okçular/Berta Havzası ve Çevresinde Tarihî ve Arkeolojik Araştırmalar”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Yıldırım, Şahin. “Satala 2017 Yılı Kazı ve Araştırma Çalışmaları, 40. Kazı Sonuçları Toplantısı, editör Adil Özme, C.3, 429-436. Çanakkale: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2018.
- Yıldırım, Şahin. “Satala 2018 Yılı Kazı ve Araştırma Çalışmaları, 41. Kazı Sonuçları Toplantısı, editör Adil Özme, C.4, 231-242. Diyarbakır: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2019.
- Yıldırım, Şahin. “Satala 2019 ve 2020 Yılları Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, 2019-2020 Yıllı Kazı Çalışmaları, editör Adil Özme, C.4, 265-282. Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2022.
- Yıldırım, Tayfun. “Arkeoloji ve Sanat Tarihi Eski Anadolu Uygarlıkları Tunç Çağları”. *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi*. (2009):1-16.
- Yurttaş, Hüseyin. “Gümüşhane/Köse’deki Kültür varlıkları”. *Sanat Dergisi*. 13 (2010): 73-86.
- Yüksel, Fethi Ahmet, Osman Aytekin. “Artvin-Şavşat Kalesi 2009 Dönemi Arkeojeofizik Araştırmaları”, İçinde, 28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, editör A. Naci Toy, C.3, 1-12. İstanbul: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2010.
- Zaman, Mehmet. “Doğu Karadeniz Bölümü Sahil Yöresindeki Kırsal Yerleşmeler ve Özellikleri”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 22-1 (2018): 323-346.
- Zehiroğlu, A. Mican. *Antik Çağlarda Doğu Karadeniz*. İstanbul: Çiviyazıları Yayınevi, 2000.

Zerener, Menekşe. Doğu Karadeniz Bölgesi Metalojenik Kuşağında Bulunan Murgul Masif Sülfid Yatağının Hidrotermal Çözeltileri ve Gelişimi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2005.

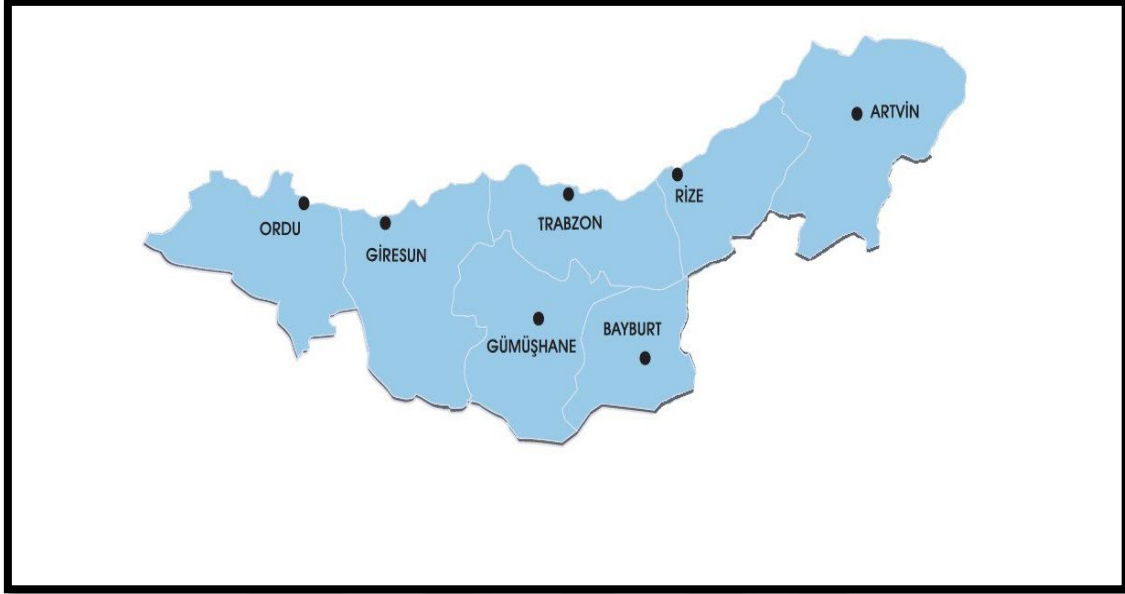
Zollikofer, Christoph P.E. vd. “Postcranial Evidence From Early Homo From Dmanisi, Georgia” *Nature*, 9/20 (2007): 1-4.

EKLER

EK 1: Haritalar

Harita 1.1:Doğu Karadeniz Bölümü.

Kaynak: (MTA, “Doğu Karadeniz Bölümü 2021”, (Erişim Tarihi 18.11.2021), (Düzenlenmiş), <https://www.mta.gov.tr/v3.0/bolgeler/trabzon>)

Harita 1.2: Karadeniz Bölgesi

Kaynak: (Coğrafya Öğretmeni, “Karadeniz Bölgesi 2018”, (Erişim Tarihi 18.11.2021), <https://www.cogrfyaogretmeni.com/karadeniz-bolgesi/>)

Harita 1.3: Doğu Karadeniz Bölge Sınırları

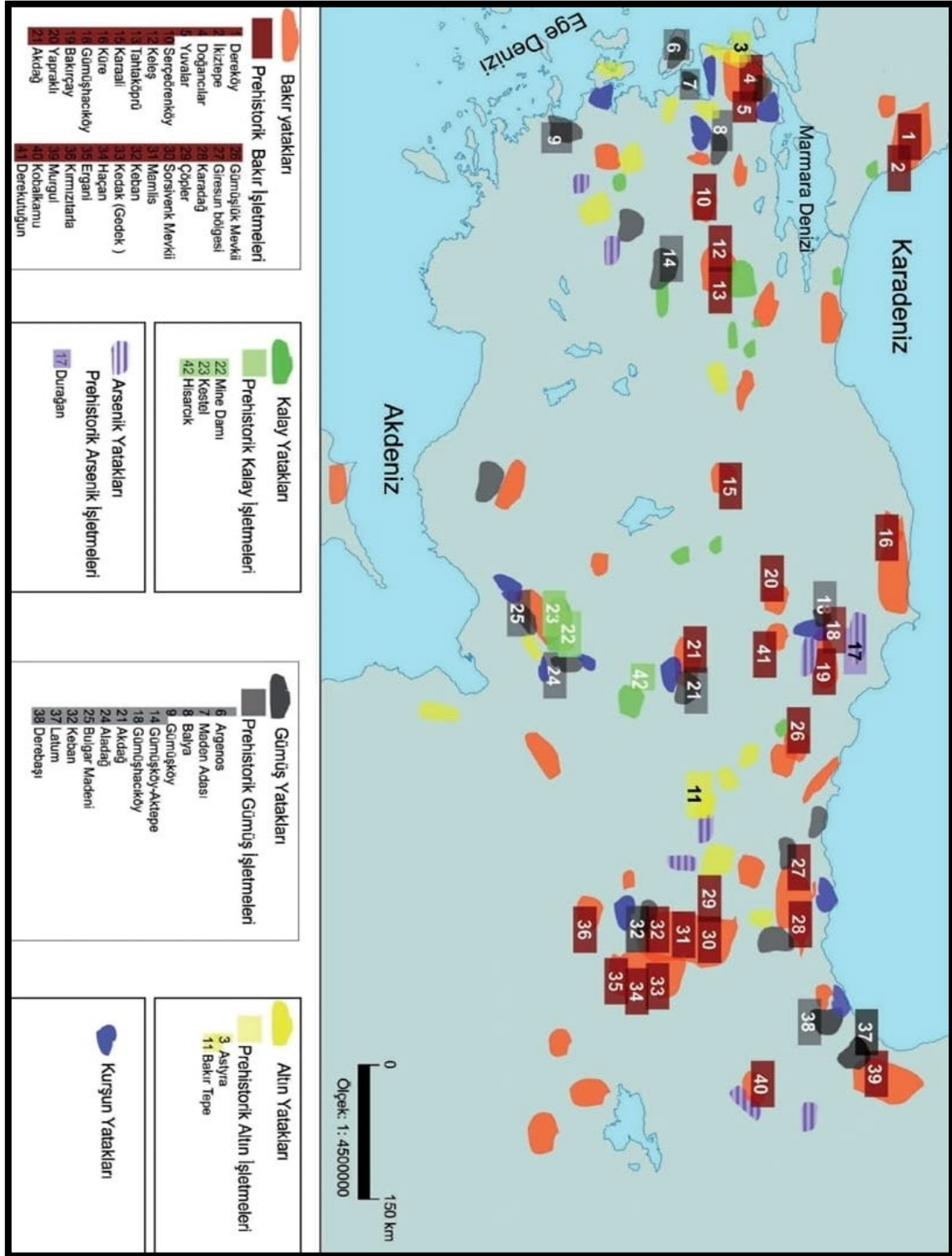
Kaynak: (Zaman, *Doğu Karadeniz*, 325.)

Harita 1. 4: Doğu Karadeniz Dağlık Alanları ve Akarsu Havzaları

Kaynak: (Zaman, *Doğu Karadeniz*, 324.)

Harita 1.5: Anadolu’da Tarih Öncesinde Kullanıldığı Düşünülen Maden Yatakları

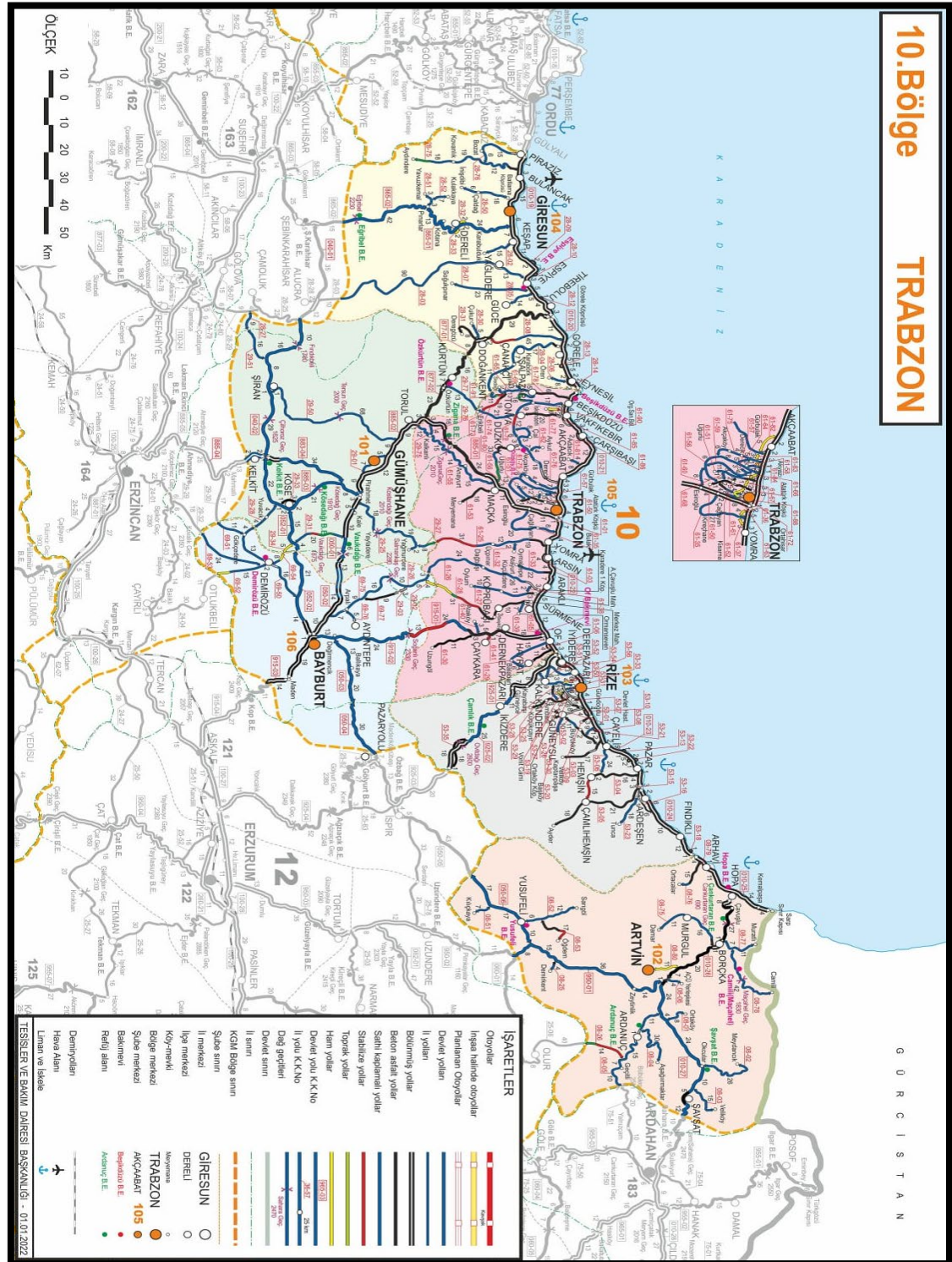
Kaynak: (Fidan, *Tarih Öncesi Maden Yatakları*, 51.)

Harita 1.6: On Binlerin Tahmini Yol Güzergahi

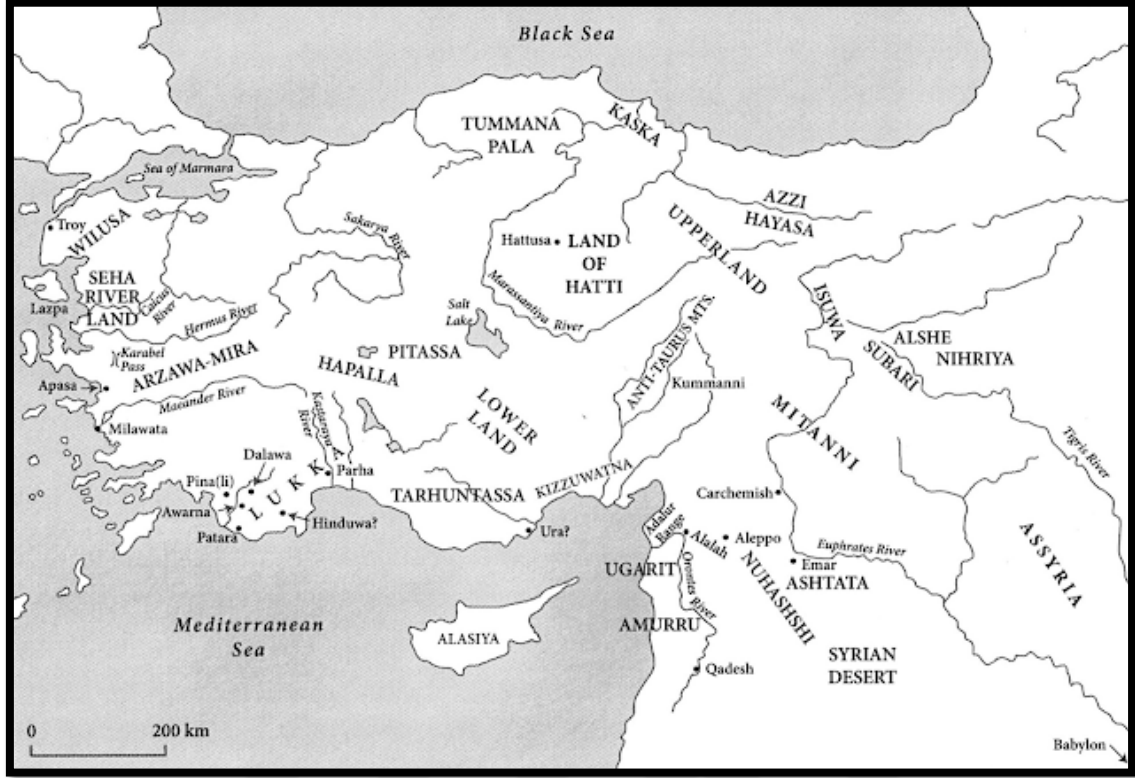
Kaynak: (Antik Tarih, “Anabasis On Binlerin Dönüşü”, (Erişim Tarihi 20.01.2023), <http://www.antiktarih.com/2019/05/14/anabasis-on-binlerin-donusu/>)

Harita 1. 7: Karayolları 10. Bölge Haritası (Trabzon)

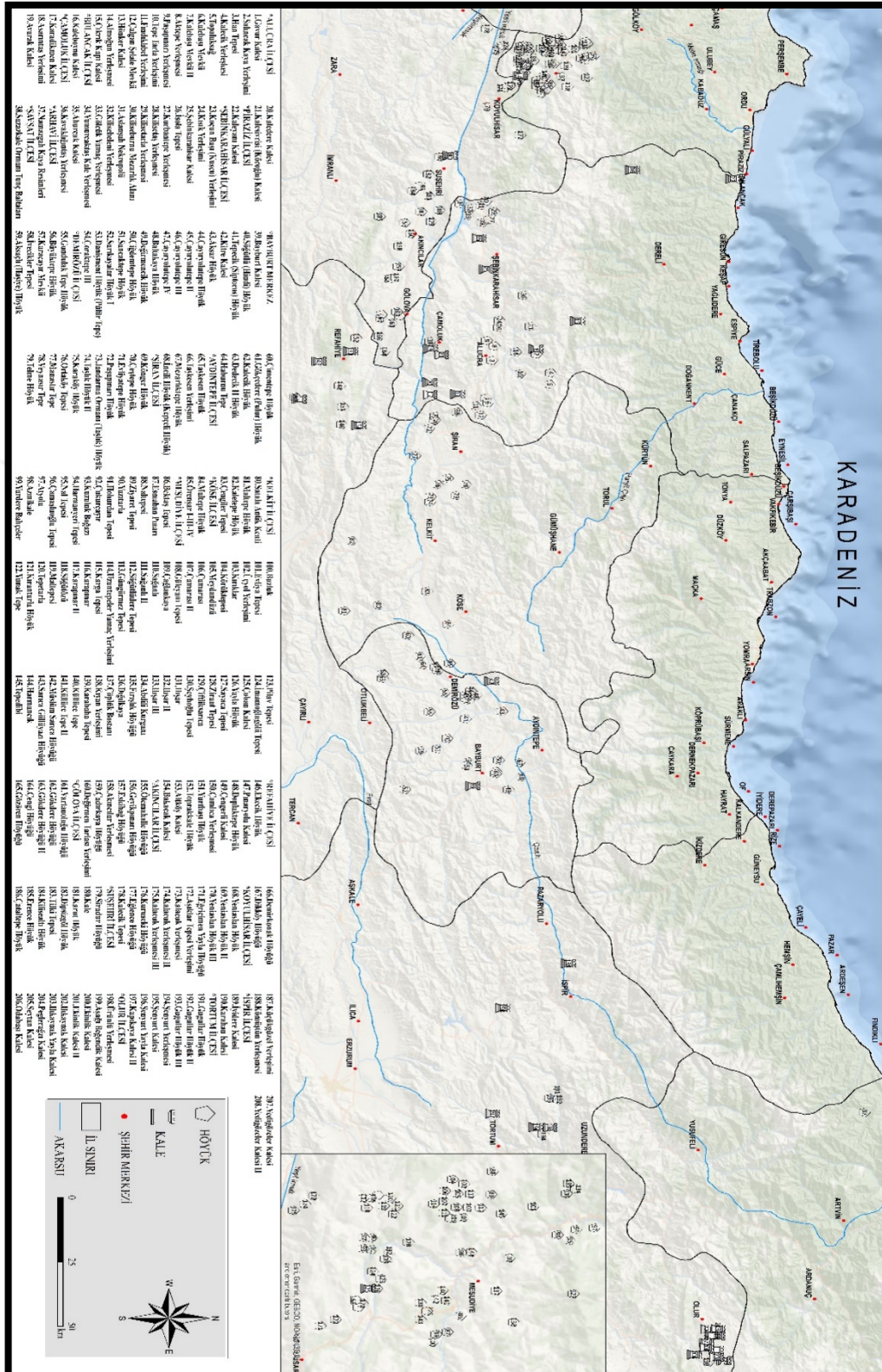
Kaynak: (KGM, “10. Bölge”, (Erişim Tarihi 20.01.2023), <https://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Bolgeler/10Bolge/Harita.aspx>.)

Harita 2.1: Azzi-Hayaşa Ülkesi

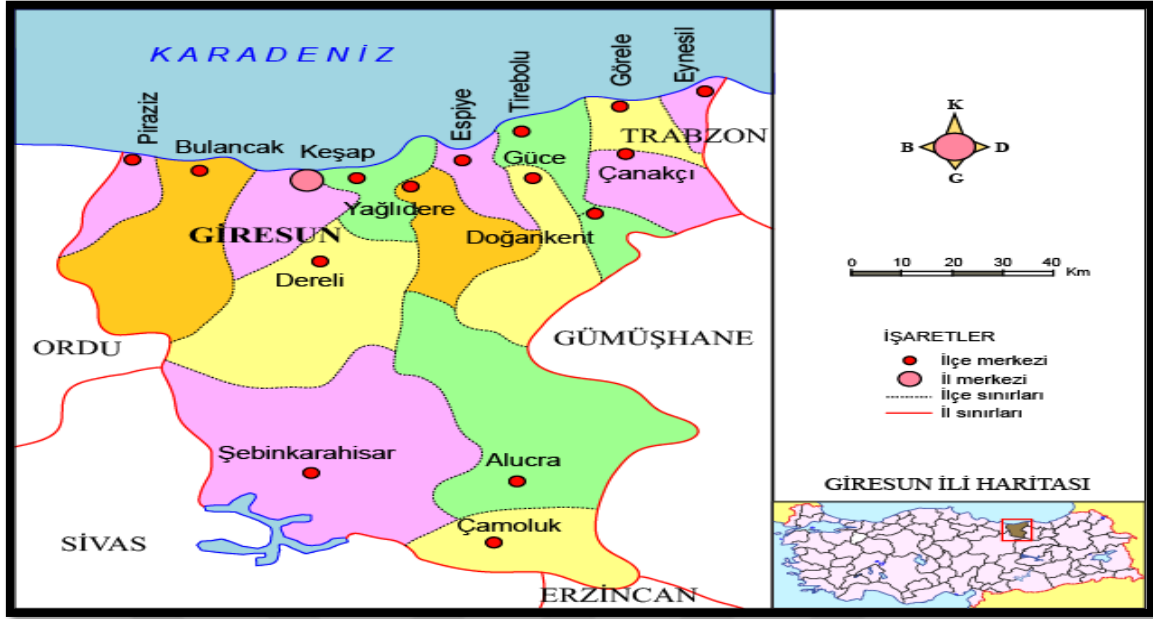

Kaynak: (Tarih ve Arkeoloji, “Azzi-Hayaşa Ülkesi”, (Erişim Tarihi 18.11.2021), <https://tarihvearkeoloji.blogspot.com/2018/05/hitit-gaska-mucadelesinde-tokat.html>.)

Harita 3.1: Doğu Karadeniz Bölgesi Erken Tunç Çağı Yerleşimleri

Harita 3.2: Giresun İli

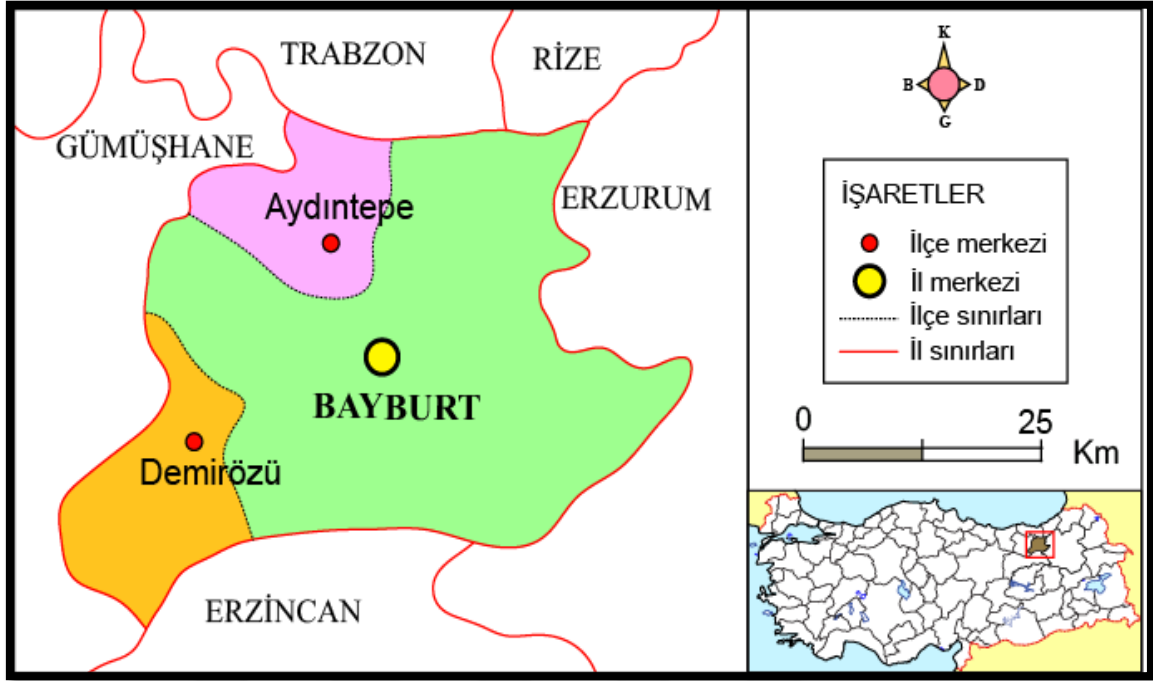
Kaynak: (Milliyet, “Giresun İli 2021”, (Erişim Tarihi 18.11.2021),
<https://www.milliyet.com.tr/egitim/haritalar/giresun-haritasi-giresun-ilceleri-nelerdir-giresun-ilinin-nufusu-kactir-kac-ilcesi-vardir-6311225>)

Harita 3.3: Artvin İli

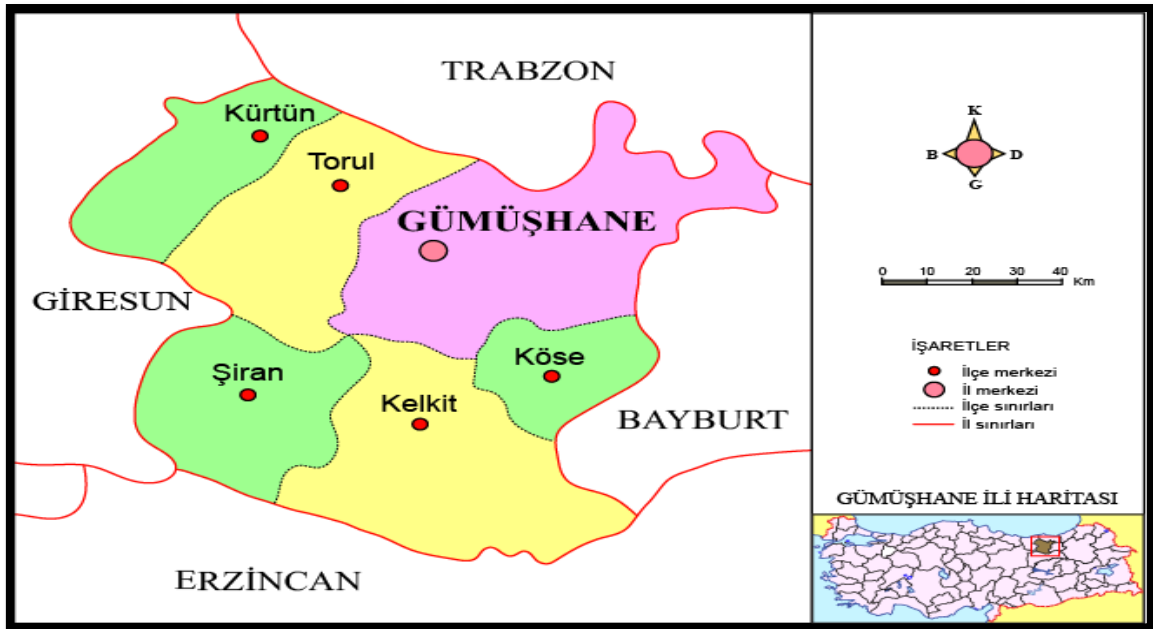
Kaynak: (Milliyet, “Artvin İli 2021” (Erişim Tarihi 18.11.2021),
<https://www.milliyet.com.tr/egitim/haritalar/artvin-haritasi-artvin-ilceleri-nelerdir-artvin-ilinin-nufusu-kactir-kac-ilcesi-vardir-6309236>)

Harita 3.4: Bayburt İli

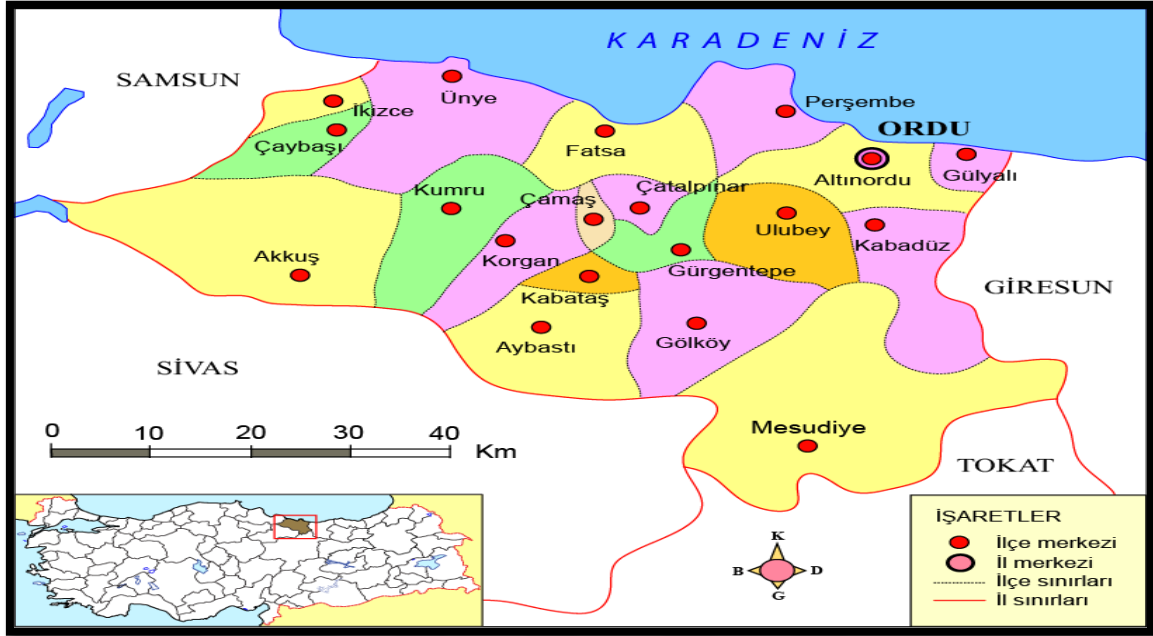
Kaynak: (Milliyet, “Bayburt İli 2021” (Erişim Tarihi 18.11.2021),
<https://www.milliyet.com.tr/gitimharitalarbayburt-haritasi-bayburt-ilceleri-nelerdir-bayburt-ilinin-nufusu-kactir-kac-ilcesi-vardir-6310617>)

Harita 3.5: Gümüşhane İli

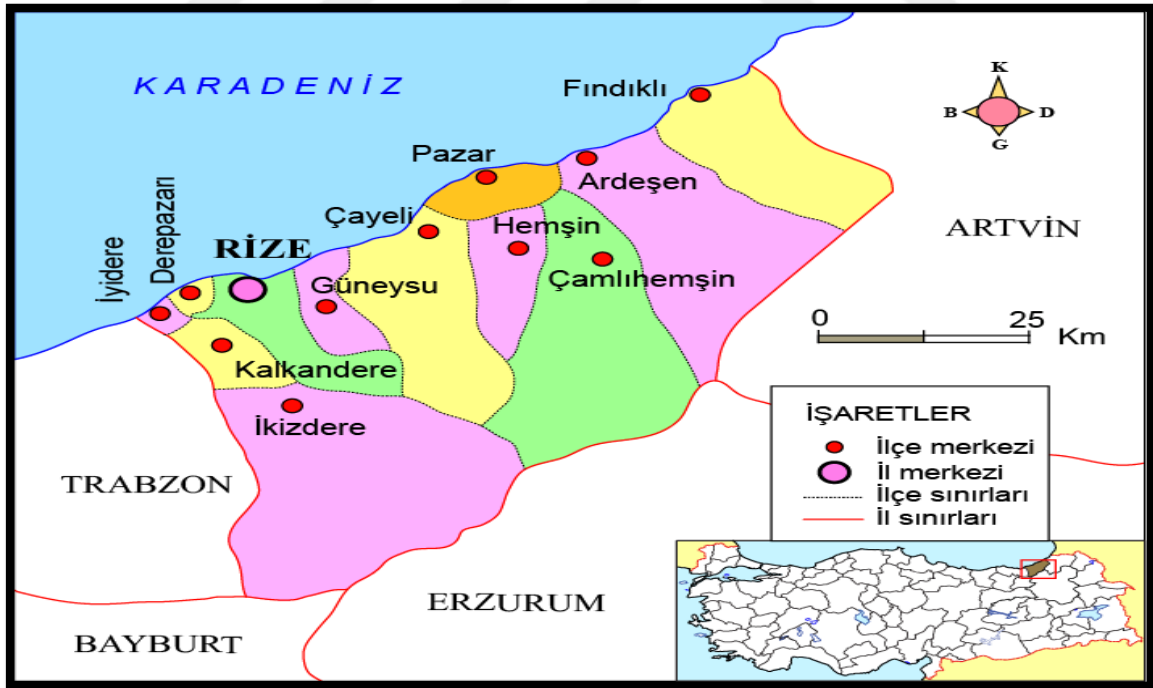
Kaynak: (Milliyet, “Gümüşhane İli 2021” (Erişim Tarihi 18.11.2021),
<https://www.milliyet.com.tr/gitimharitalargumushane-haritasi-gumushane-ilceleri-nelerdir-gumushane-ilinin-nufusu-kactir-kac-ilcesi-vardir-6311226>)

Harita 3.6: Ordu İli

Kaynak: (Milliyet, “Ordu İli 2021” (Erişim Tarihi 18.11.2021),
<https://www.milliyet.com.tr/gitimharitalarordu-haritasi-ordu-ilceleri-nelerdir-ordu-ilinin-nufusu-kactir-kac-ilcesi-vardir-6306599>)

Harita 3.7: Rize İli

Kaynak: (Milliyet, “Rize İli 2021” (Erişim Tarihi 18.11.2021),
<https://www.milliyet.com.tr/gitimharitalarize-haritasi-rize-ilceleri-nelerdir-rize-ilinin-nufusu-kactir-kac-ilcesi-vardir-6306597>)

Harita 3.8: Trabzon İli

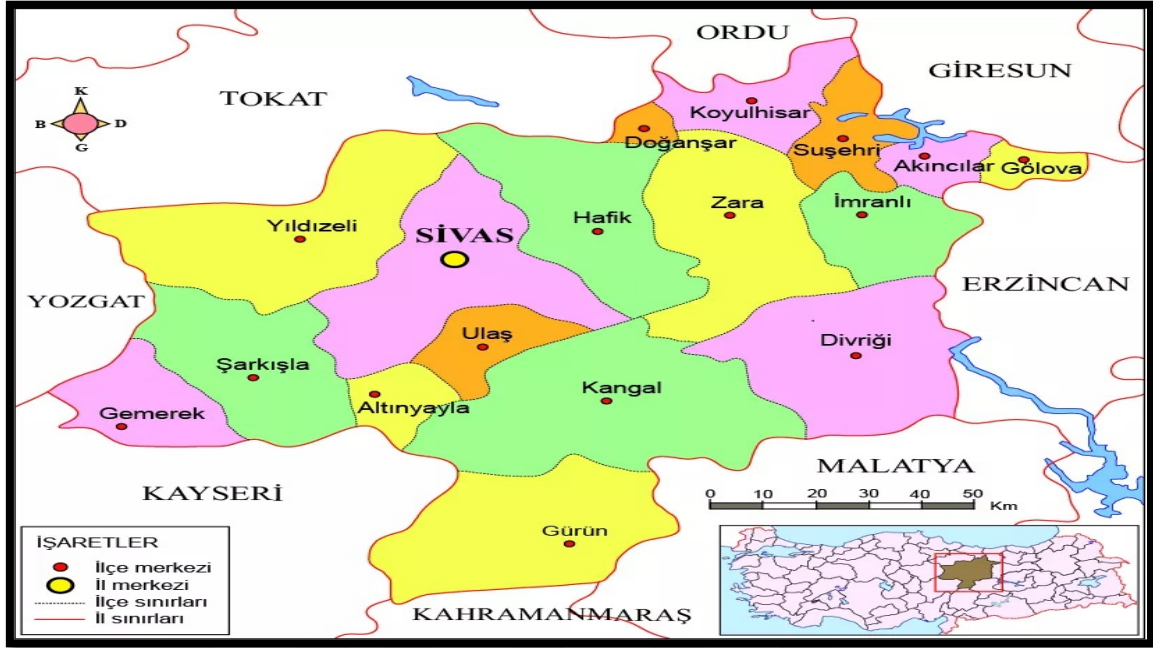
Kaynak: (Milliyet, “Trabzon İli 2021” (Erişim Tarihi 18.11.2021),
<https://www.milliyet.com.tr/egitim/haritalar/trabzon-haritasi-trabzon-ilceleri-nelerdir-trabzon-ilinin-nufusu-kactir-kac-ilcesi-vardir-6306575>)

Harita 3.9: Erzincan İli

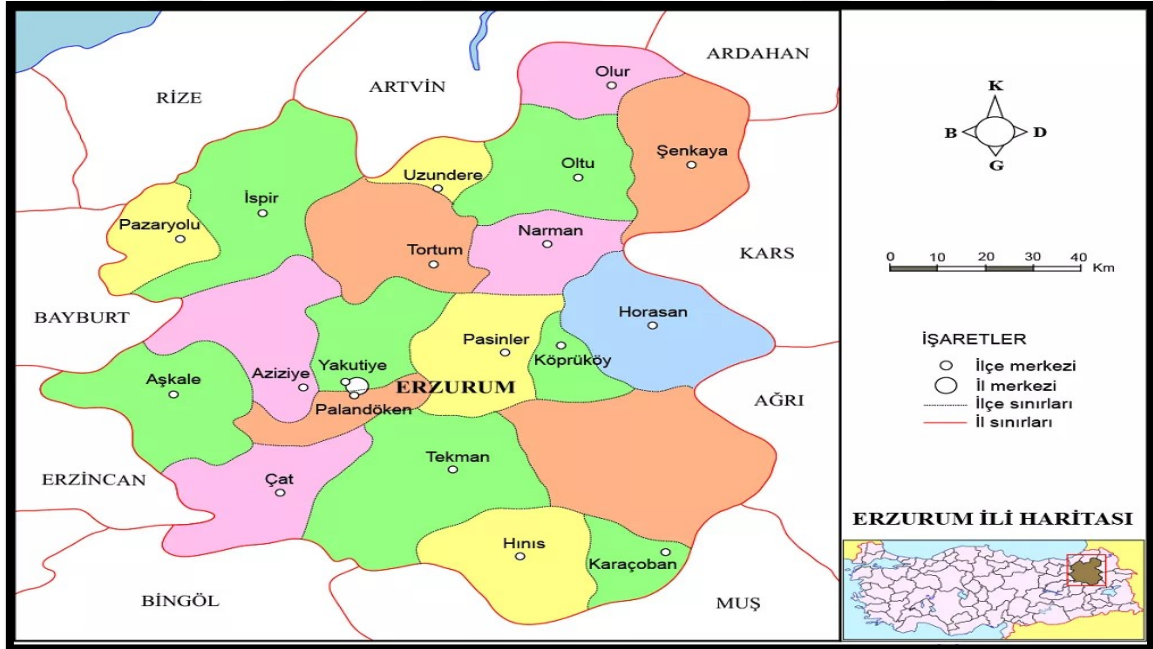
Kaynak: (Milliyet, “Erzincan İli 2021”, (Erişim Tarihi 18.11.2021),
<https://www.milliyet.com.tr/egitim/haritalar/erzincan-haritasi-erzincan-ilceleri-nelerdir-erzincan-ilinin-nufusu-kactir-kac-ilcesi-vardir-6311221>)

Harita 3. 10: Sivas İli

Kaynak: (Milliyet, “Sivas İli 2021” (Erişim Tarihi 18.11.2021),
<https://www.milliyet.com.tr/egitim/haritalar/sivas-haritasi-sivas-ilceleri-nelerdir-sivas-ilinin-nufusu-kactir-kac-ilcesi-vardir-6306591>)

Harita 3.11: Erzurum İli

Kaynak: (Milliyet, “Erzurum İli 2021”, (Erişim Tarihi 18.11.2021),
<https://www.milliyet.com.tr/egitim/haritalar/erzurum-haritasi-erzurum-ilceleri-nelerdir-erzurum-ilinin-nufusu-kactir-kac-ilcesi-vardir-6311222>)

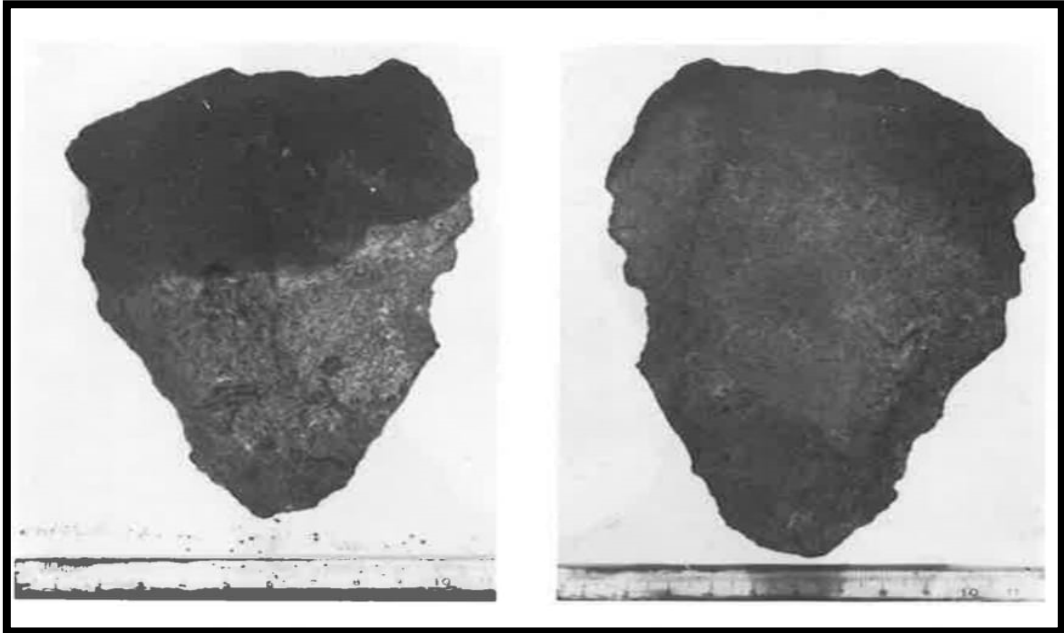
EK 2: Fotoğraflar

Fotoğraf 2.1: Bayburt-Paleolitik Çağ Bazalt El Baltası

Kaynak: (Gündüzalp, *İçdoğu Karadeniz*, 10.)

Fotoğraf 2.2: Bayburt-Levalloisien-Mousterien Tipi Büyük Boyutlu Bazalt Yonga

Kaynak: (Gündüzalp, *İçdoğu Karadeniz*, 12)

Fotoğraf 2.3: Bayburt-Levalloisien-Mousterien Tipi Küçük Boyutlu Üçgen Biçimli Bazalt Yongalar

Kaynak: (Gündüzalp, *İçdoğu Karadeniz*, 13.)

Fotoğraf 2.4: Bayburt-Killiğin Mağarası

Kaynak: (Ünsal, *Eskiçağda Çoruh*, 232.)

Fotoğraf 2. 5: Trabzon-Levha 1\ Koskarlı Mağarası Çakmaktaşı ve Obsidyen Buluntuları

Kaynak: (Çalışkan-Akgül, 2019 *Trabzon*, 121.)

Fotoğraf 2.6: Oltu ili, Yolboyu Dikilitaşı

Kaynak: (Yıldırım, *Okçular/Berta*, 383.)

Fotoğraf 3.1: Giresun-Gavur Kalesi

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 120.)

Fotoğraf 3.2: Giresun-Levha 1\Gavurkalesi Karaz-ETÇ-II. Binyıl Keramikleri³⁰⁸

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 120.)

³⁰⁸ Çalışmamızda kullanılan levhaların çeşitli kaynaklardan alınması sebebiyle, ETÇ'ye tarihlendirilmeyen keramik parçaları içerebilmektedir.

Fotoğraf 3.3: Giresun-Topalaksag Yerleşimi

(Kaynak: Kaymakçı, *Giresun I*, 125.)

Fotoğraf 3.4: Giresun-Levha 2\Topalaksag ETÇ-II. Binyıl Keramikleri

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 125.)

Fotoğraf 3.5: Giresun-Kaleboynu Kalesi

Kaynak: (Kaymakçı Arşivi)

Fotoğraf 3.6: Giresun-Kaleboynu Kalesi

Kaynak: (Kaymakçı Arşivi)

Fotoğraf 3.7: Giresun-Levha 3\Kaleboynu Kalesi Spiral (Koç Boynuzu) Figürlü ETÇ Keramikleri

Kaynak: (Kaymakçı Arşivi)

Fotoğraf 3.8: Giresun-Karadikmen Kalesi

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 110.)

Fotoğraf 3.9: Giresun-Levha 4\ Karadikmen Kalesi ETÇ-II. Binyıl Keramikleri

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*, 110.)

Fotoğraf 3.10: Giresun-Kaleyanı Kalesi

Kaynak: (Kaymakçı Arşivi)

Fotoğraf 3.11: Giresun-Kaleyanı Kalesi

Kaynak: (Kaymakçı Arşivi)

Fotoğraf 3. 12: Giresun-Levha 5\Kaleyanı Kalesi ETÇ Keramikleri

Kaynak: (Kaymakçı Arşivi)

Fotoğraf 3. 13: Giresun-Şebinkarahisar Kalesi

Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*,138.)

Fotoğraf 3. 14: Giresun-Levha 6\Şebinkarahisar Kalesi ETÇ-II. Binyıl Keramikleri

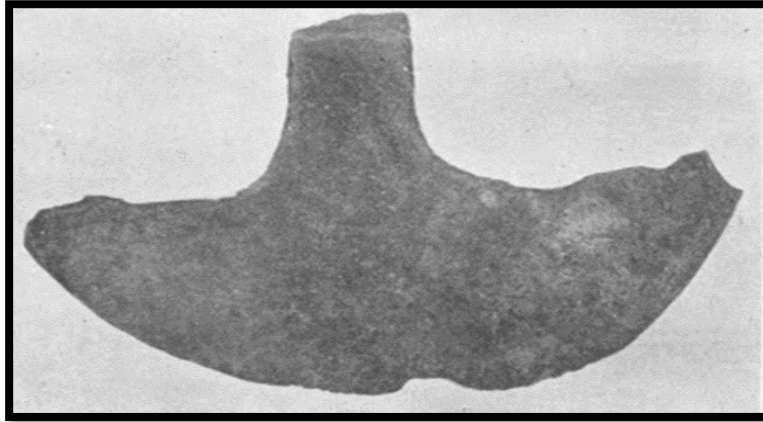
Kaynak: (Kaymakçı, *Giresun I*,138.)

Fotoğraf 3.15: Artvin-Namazgah I No.lu Kaya Resmi

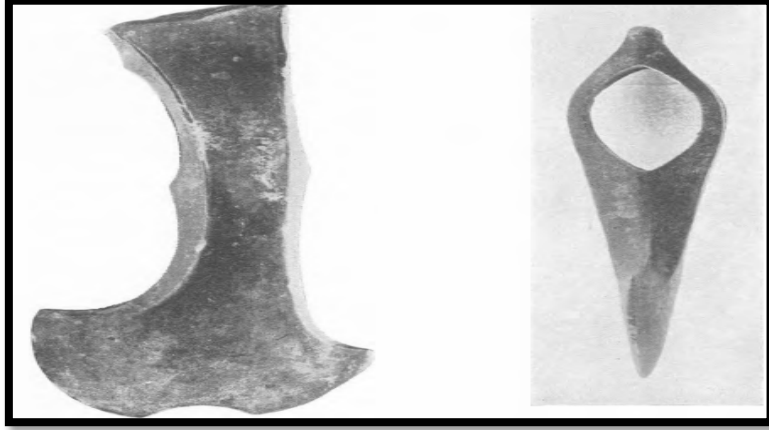
Kaynak: (Özgül, *Arılı Kaya Resimleri*, 787.)

Fotoğraf 3. 16: Artvin-Şavşat- Sazazkale Çift Başlı Tunç Balta

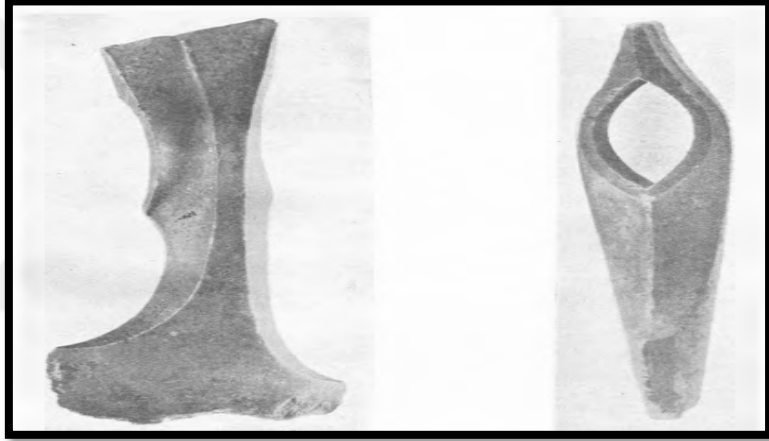
Kaynak: (Bittel, *Assarı Attika*, 154)

Fotoğraf 3.17: Artvin-Şavşat- Sazazkale Sap Delikli Başlı Tunç Balta

Kaynak: (Bittel, *Assarı Attika*, 151.)

Fotoğraf 3. 18: Artvin-Şavşat- Sazazkale Sap Delikli Başlı Tunç Balta II

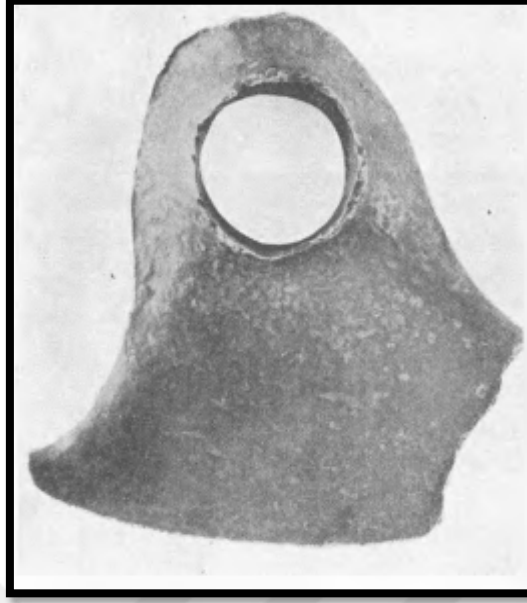
(Kaynak: Bittel, *Assarı Attika*, 152.)

Fotoğraf 3.19: Artvin-Şavşat- Sazazkale Borulu Tunç Balta

Kaynak: (Bittel, *Assarı Attika*, 153.)

Fotoğraf 3.20: Artvin-Şavşat- Sazazkale Geniş Tunç Çapa

Kaynak: (Bittel, *Assarı Attika*, 153.)

Fotoğraf 3.21: Bayburt-Bayburt Kalesi

Kaynak: (Süleyman Çiğdem, Osman Emir, Hüseyin İlhan, “Yüzey Araştırmaları Işığında MÖ II. Yüzyıldan MS 10. Yüzyılın Başlarına Kadar Bayburt ve Çevresi”, *Karen*, 4/6, (2018), 263.)

Fotoğraf 3. 22: Bayburt-Levha 1\Söğütlü (Hindi) Höyük Karaz, Demir Çağ, Helenistik-Roma, Orta Çağ ve Yakın Dönem Keramikleri

Kaynak: (Çiğdem, *Bayburt 2019*, 274.)

Fotoğraf 3.23: Gümüşhane-Levha 1\Könger Höyük Karaz Keramikleri

Kaynak: (Şenbak, *Şiran ve çevresi*, 53; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 187.)

Fotoğraf 3.24: Gümüşhane-Jandarma Ormanı (Taşlık) Höyük

Kaynak: (Şenbak, Şiran ve çevresi, 58.)

Fotoğraf 3.25: Gümüşhane-Levha 2/Jandarma Ormanı (Taşlık) Höyük ETÇ, OTÇ ve Demir Çağı Keramikleri

Kaynak: (Şenbak, Şiran ve çevresi, 59; Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 187.)

Fotoğraf 3.26: Gümüşhane-Satala Antik Kenti

Kaynak: (NTV, “Satala Antik Kenti’ndeki Kazılarda 5 Bin Yıllık Bulgular”, (Erişim Tarihi 29.01.2023), <https://www.ntv.com.tr/galeri/sanat/satala-antik-kentindeki-kazilarda-5-bin-yillik-bulgulara-rastlandi,x7EUvU4ShU>)

Fotoğraf 3.27: Ordu- Yazıtarla

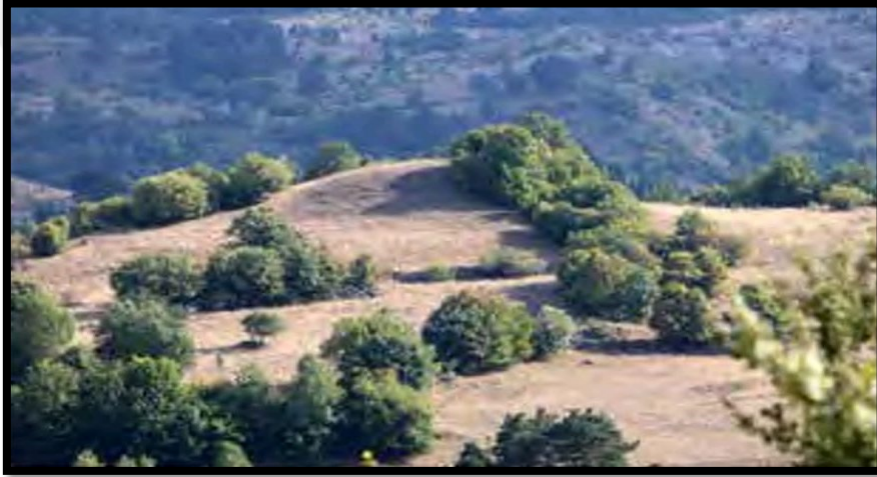
(Kaynak: Akçay, *Ordu-Melet 2019-2020*, 189.)

Fotoğraf 3.28: Ordu-Levha 1\ Yazıtarla GKÇ ve ETÇ Keramikleri

Kaynak: (Akçay, *Ordu-Melet 2019-2020*, 189.)

Fotoğraf 3.29: Ordu-Pilav Tepesi

Kaynak: (Akçay, *Ordu-Melet 2019-2020*, 188.)

Fotoğraf 3.30: Ordu-Levha 2\Pilav Tepesi GKÇ ve ETÇ Keramikleri

Kaynak: (Akçay, *Ordu-Melet 2019-2020*, 188.)

Fotoğraf 3.31: Ordu-Küllüce Tepe

Kaynak: (Akçay, *Ordu-Melet 2019-2020*, 188.)

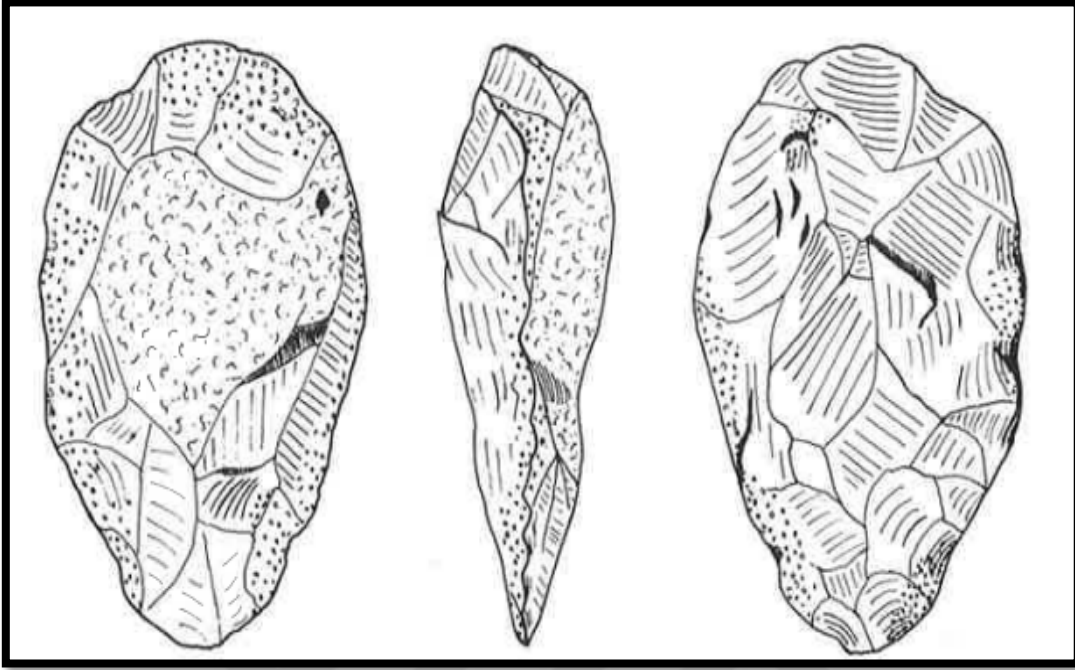
Fotoğraf 3.32: Ordu-Levha 3\Küllüce Tepe GKÇ ve ETÇ Keramikleri

Kaynak: (Akçay, *Ordu-Melet 2019-2020*, 188.)

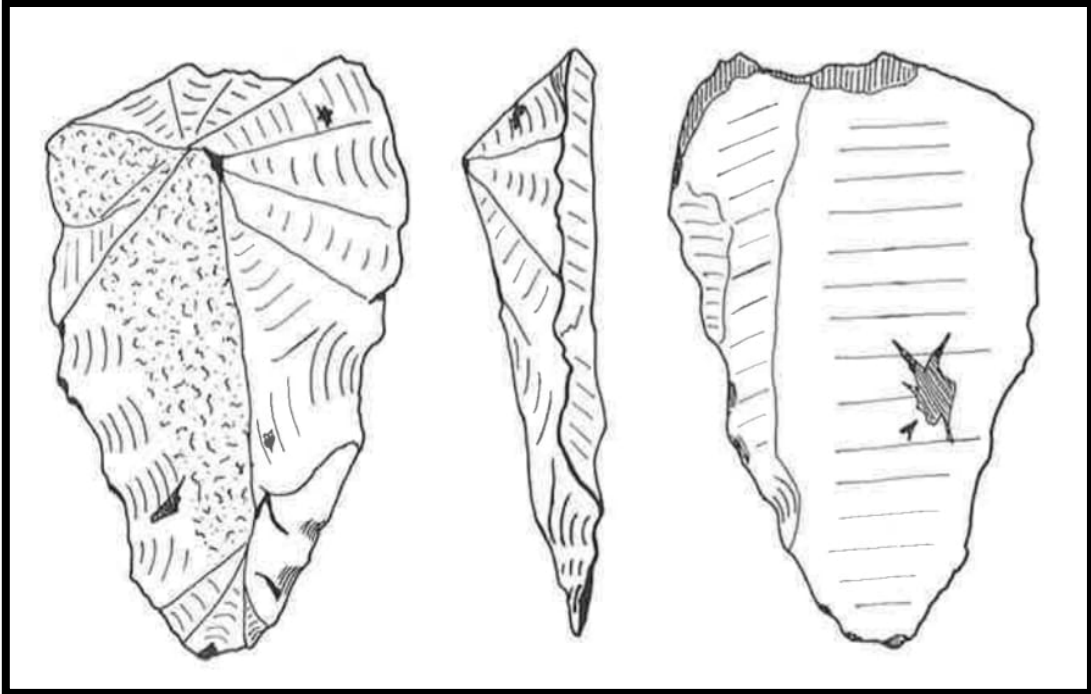
EK 3: Çizimler

Çizim 2.1: Bayburt-Paleolitik Çağ Bazalt El Baltası

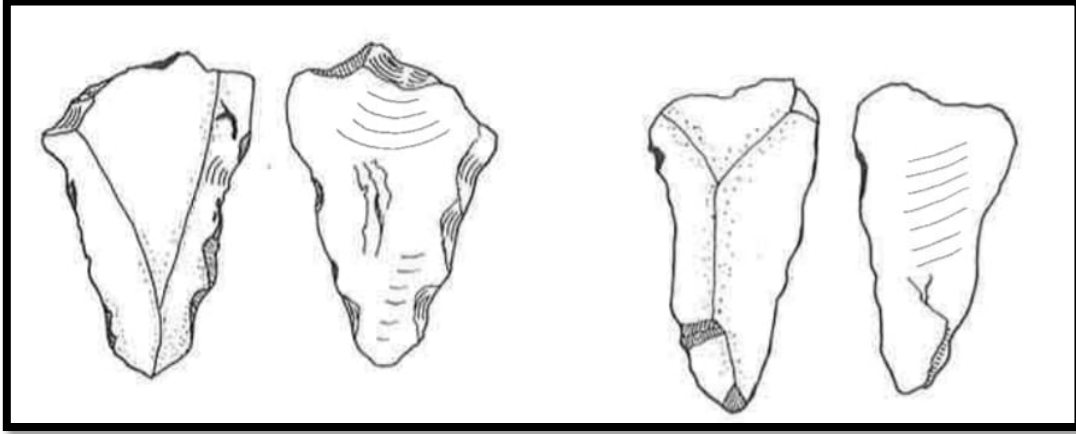
Kaynak: (Gündüzalp, *İçdoğu Karadeniz*, 10.)

Çizim 2.2: Bayburt-Levalloisien-Mousterien Tipi Büyük Boyutlu Bazalt Yonga

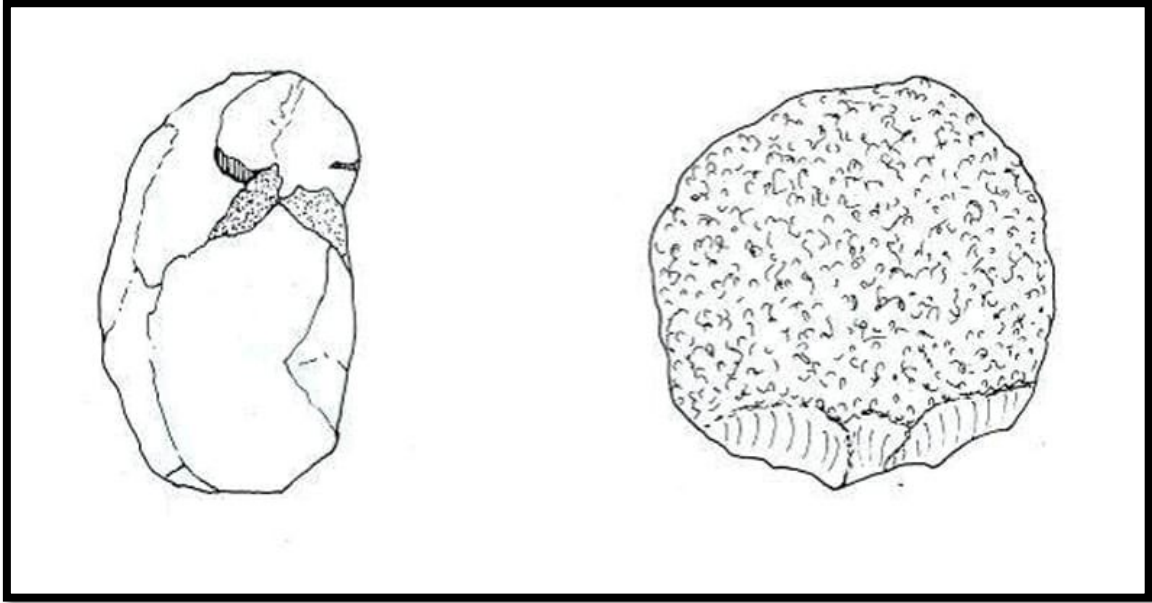
Kaynak: (Gündüzalp, *İçdoğu Karadeniz*, 12.)

Çizim 2.3: Bayburt-Levalloisien-Mousterien Tipi Küçük Boyutlu Üçgen Biçimli Bazalt Yongalar

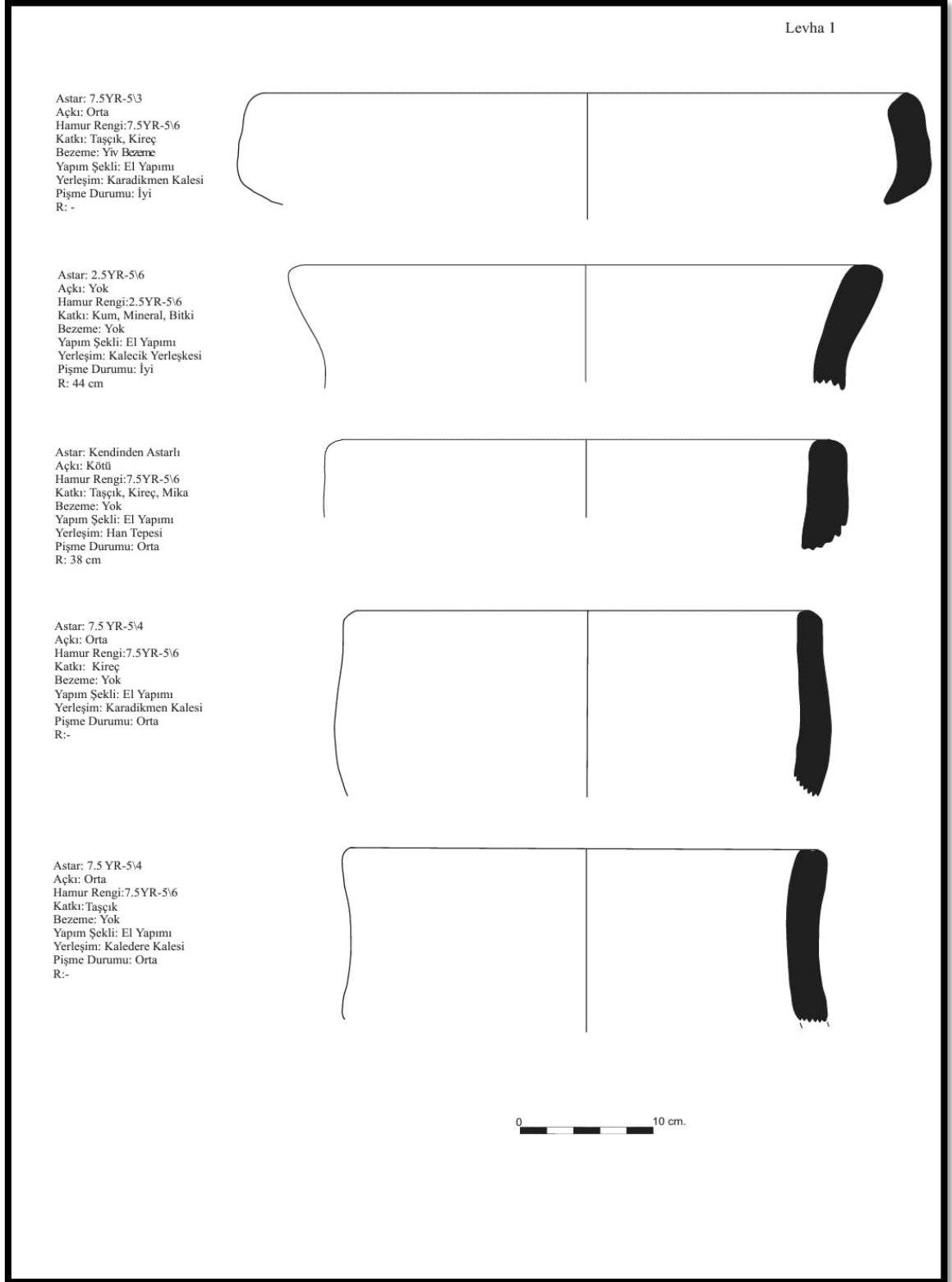
Kaynak: (Gündüzalp, *İçdoğu Karadeniz*, 13.)

Çizim 2.4: Bayburt- Killiğin Mağarası Mikrolit Alet

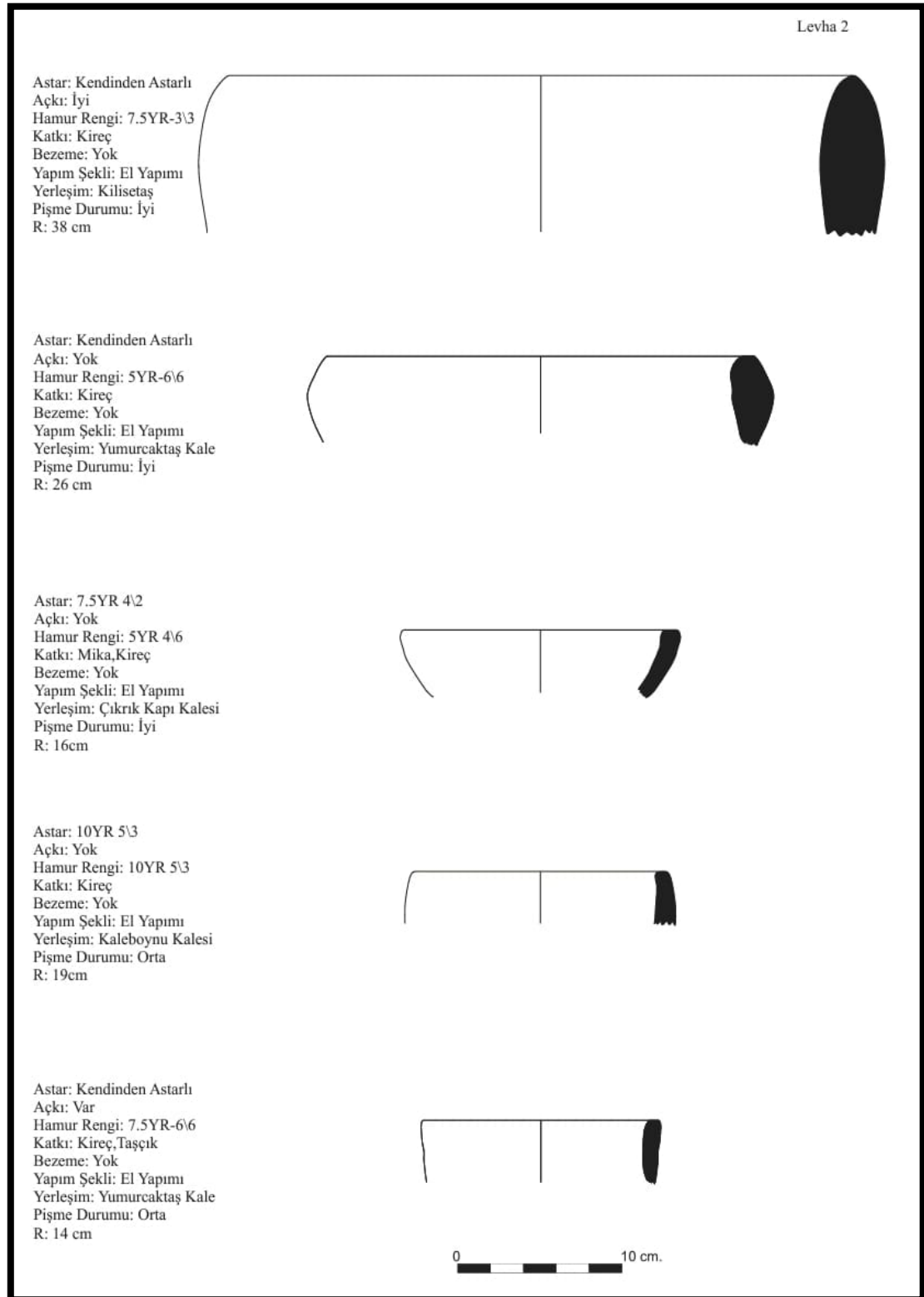
Kaynak: (Ünsal, *Eskiçağda Çoruh*, 45-47.)

Çizim 3.1: Giresun-Karadikmen Kalesi\ Kalecik Yerleşkesi\Han Tepesi\Kaledere Kalesi

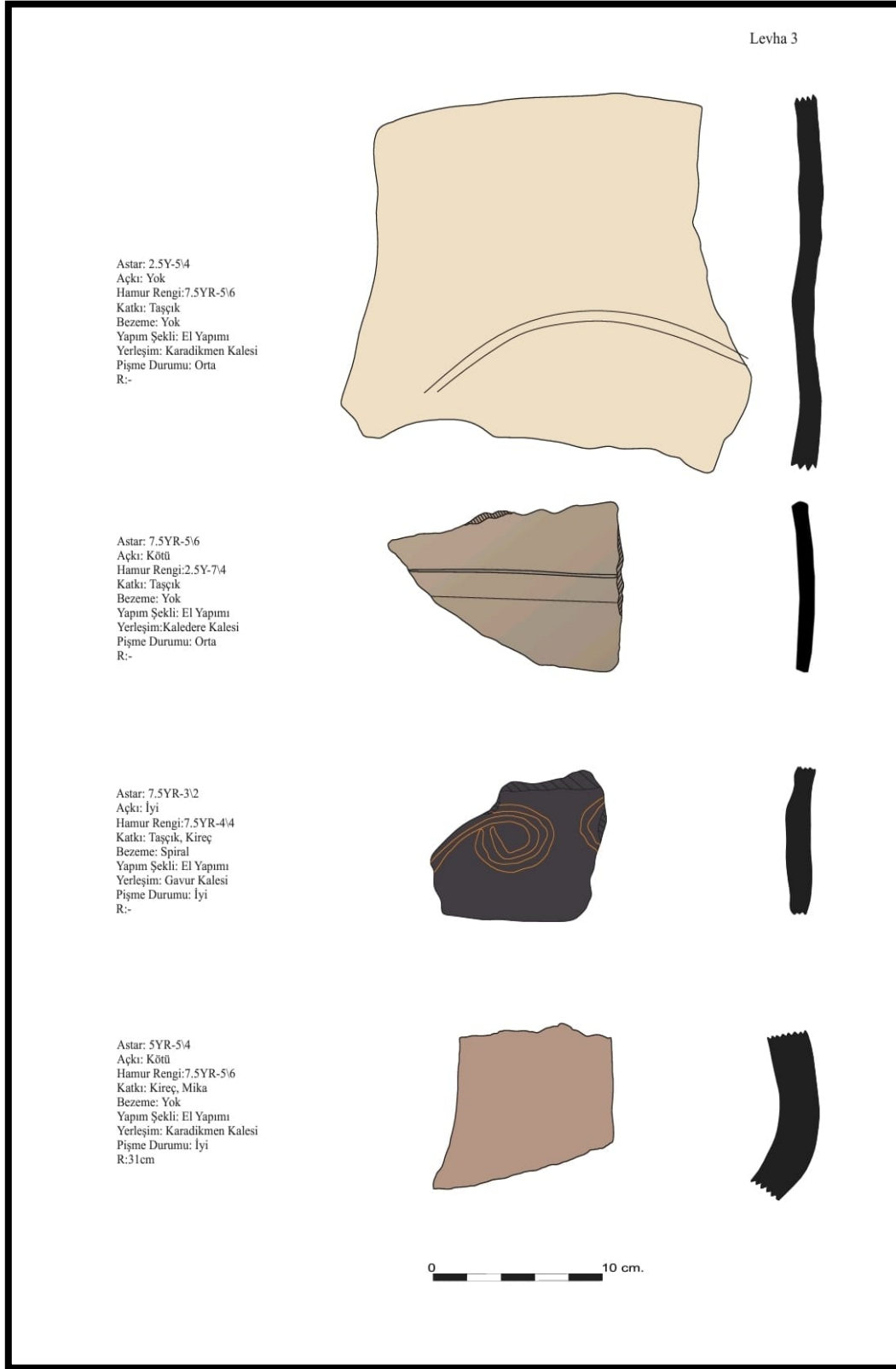
Kaynak: (Kaymakçı, Arşivi)

Çizim 3.2: Giresun-Çıkırık Kapı Kalesi\Kaleboynu Kalesi\Kilisetaş\Yumurcaktaş Kale

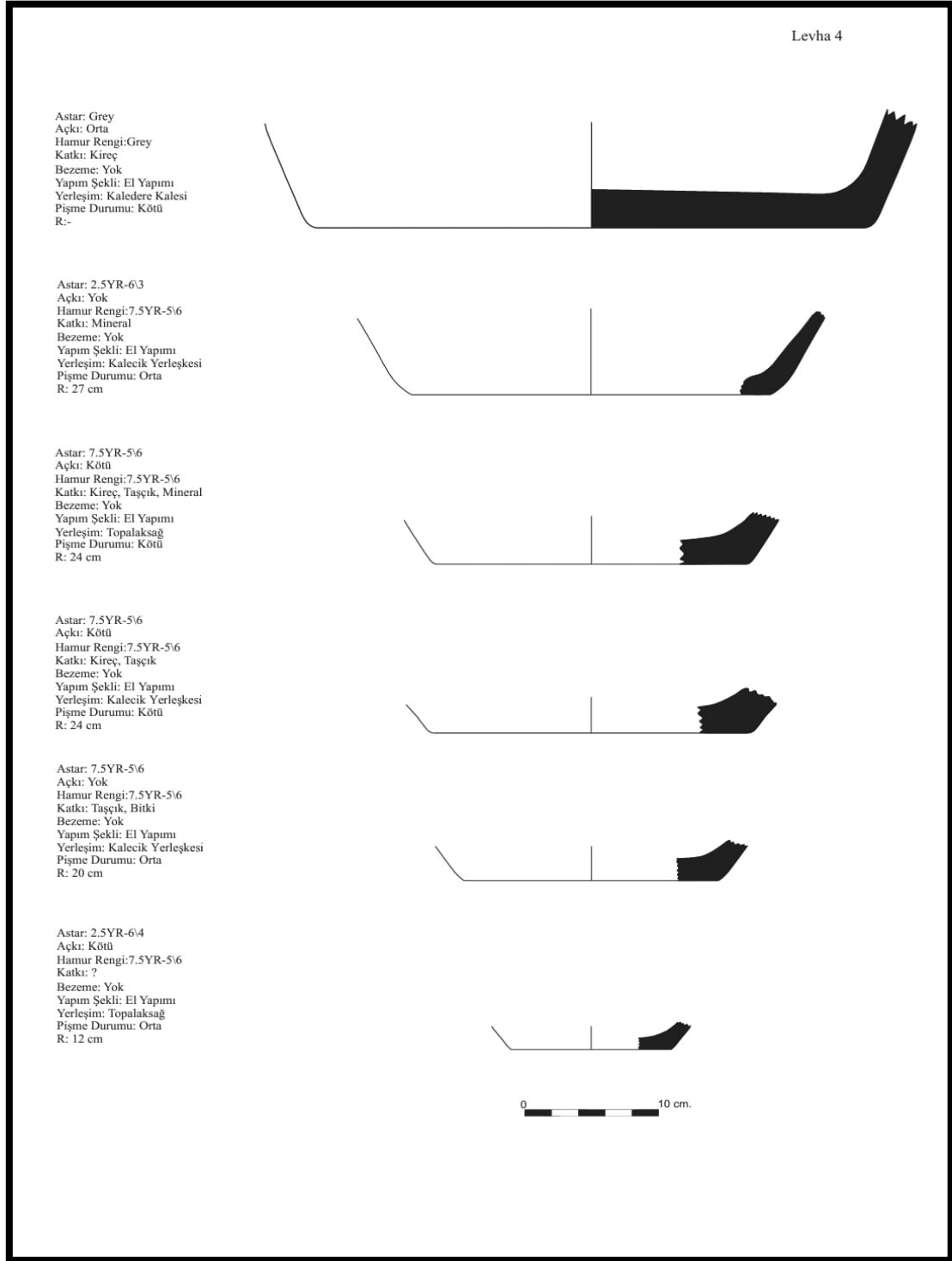
Kaynak: (Kaymakçı, Arşivi)

Çizim 3.3: Giresun-Karadikmen Kalesi\Kaledere Kalesi\Gavur Kalesi

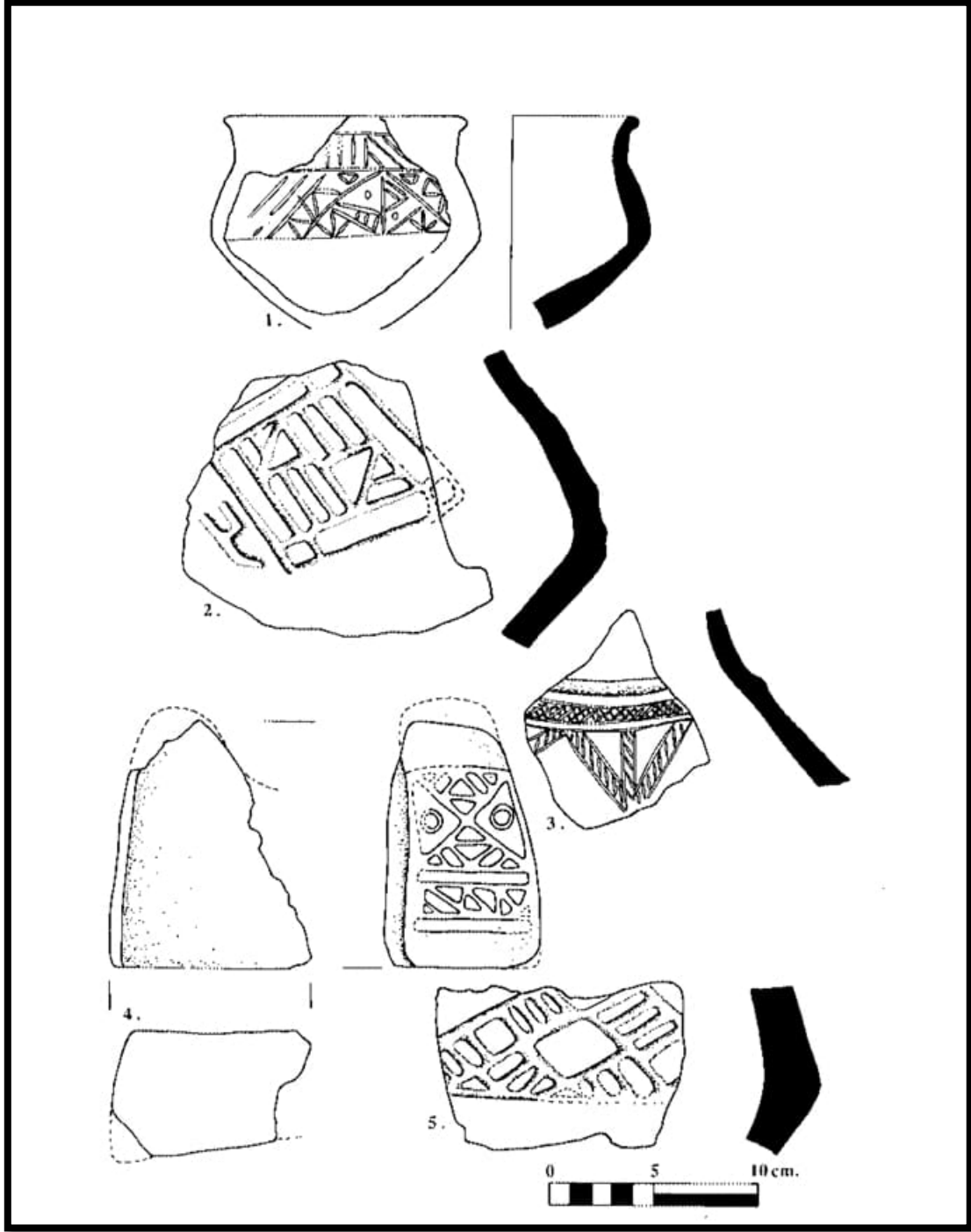
Kaynak: (Kaymakçı, Arşivi)

Cizim 3.4: Giresun- Kaledere Kalesi\Kalecik Yerleşkesi\Topalaksag

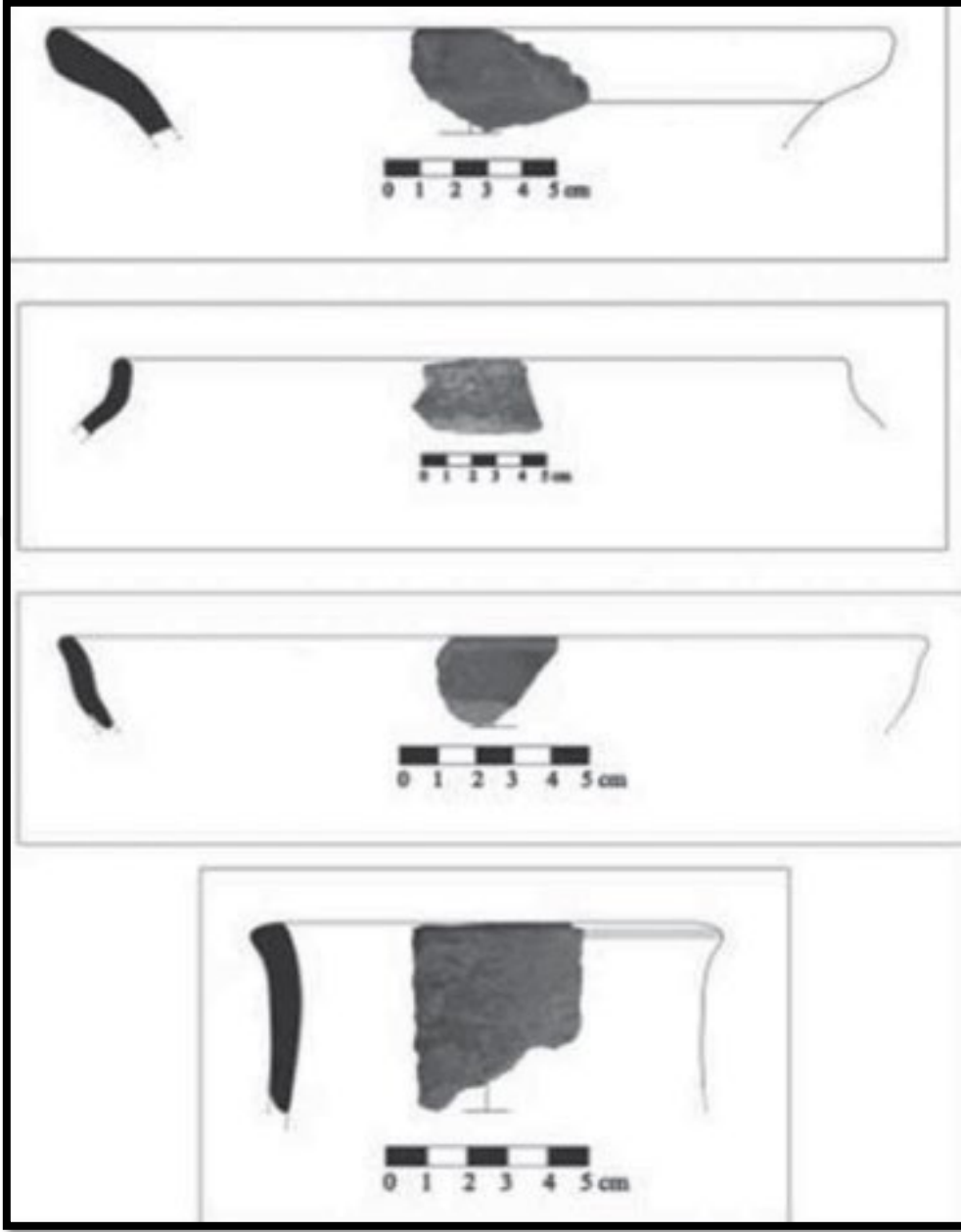
Kaynak: (Kaymakçı, Arşivi)

Çizim 3.5: Bayburt-Karaçayır Mevkii\Gökçedere (Pulur) Höyük

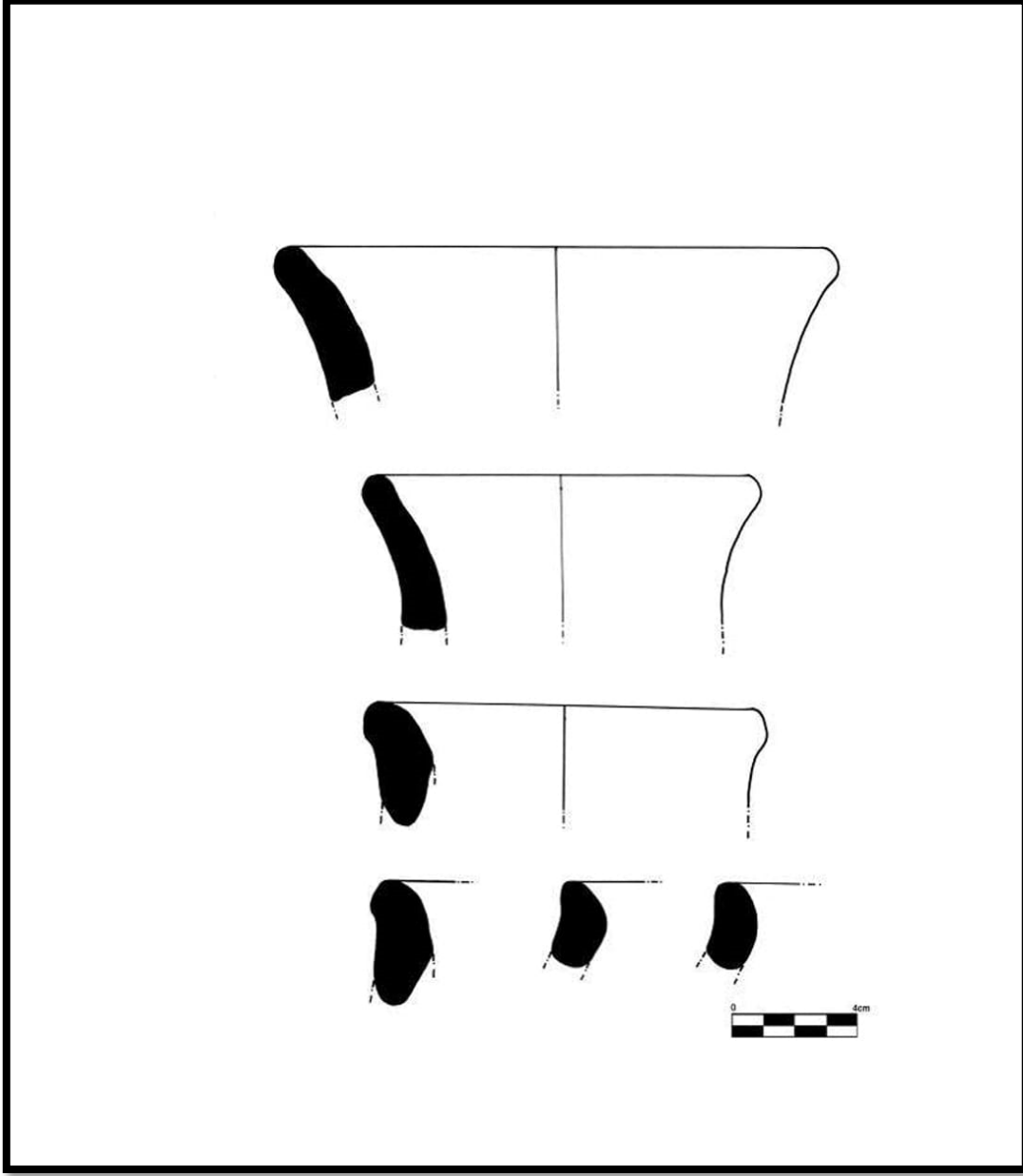
Kaynak: (Sagona, *Bayburt Survey 1991*, 265.)

Çizim 3.6: Bayburt-Taşkesen Höyük

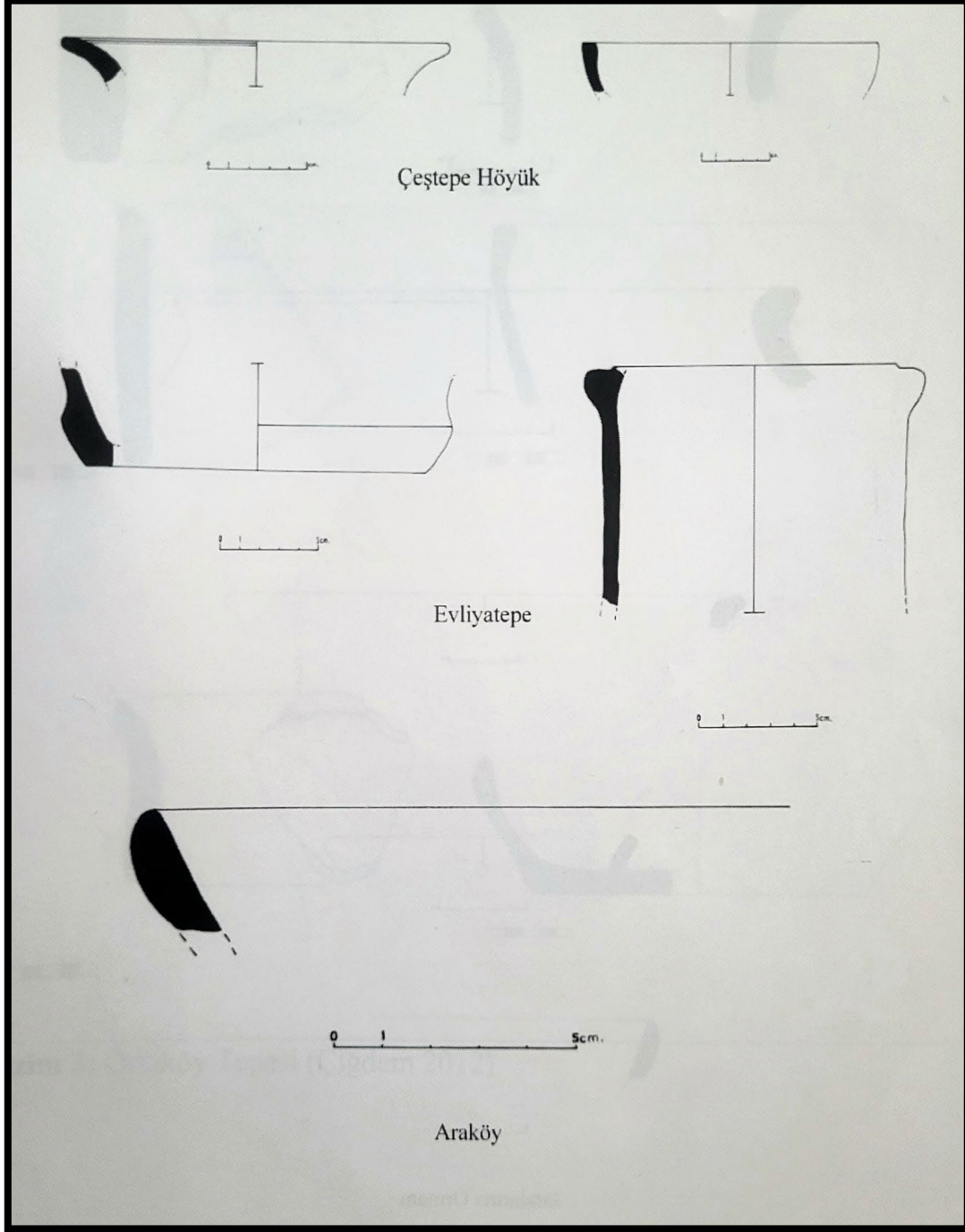
Kaynak: (Çiğdem, 2009 *Bayburt*, 165.)

Çizim 3.7: Bayburt-Taşkesen Yerleşimi

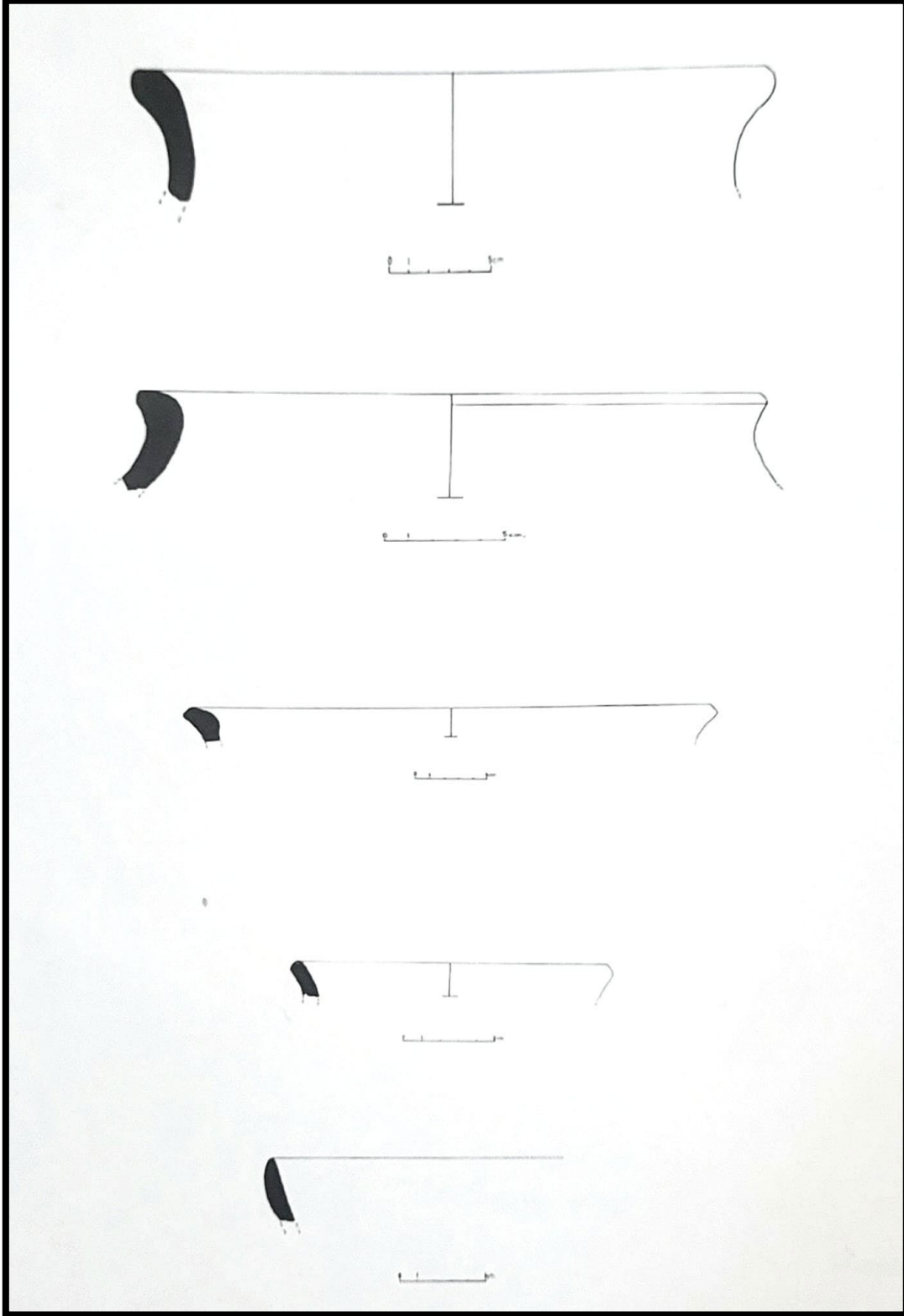
Kaynak: (Ünsal, *Eskiçağda Çoruh*, 325.)

Çizim 3.8: Gümüşhane-Çeştepe Höyük\Evliyatepe Höyük\Könger Höyük Keramikleri

Kaynak: (Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 210.)

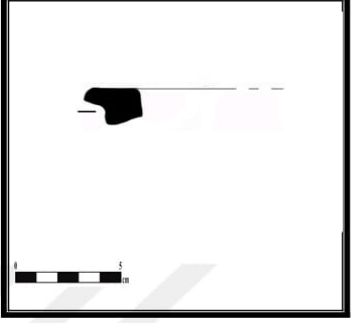
Çizim 3.9: Gümüşhane-Jandarma Ormanı (Taşlık) Höyük Keramikleri

(Kaynak: Kaymakçı, *Kelkit (Lykos)*, 211.)

Çizim 3.10: Erzincan-Levha 1\Ekecek Höyük

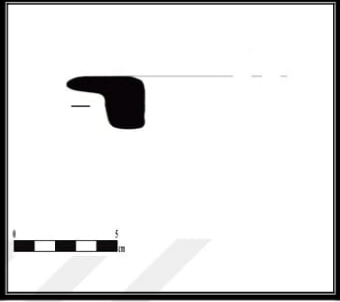
EKECEK YERLEŞMESİ	
ERZİNCAN/ REFAHİYE İLÇESİ/ EKECEK YERLEŞMESİ/2011	
Ağız-çömlek parçası	
ENVANTER NO: Erc/R/ Ek/11/003	
BULUNTU YERİ: Ekecek yerleşmesi	
ÇAP: Yok	
HAMUR RENGİ: DIŞ- 5/R/6/6 İÇ- 5/R/6/6	
KATKI: orta kum, Küçük kum, büyük taş	
PİŞME: kötü	
YAPIM: el yapımı	
AÇKI: yok	
BEZEME: yok	
ASTAR: yok	

Kaynak: (Özyiğit, *Erzincan Refahiye*, 82.)

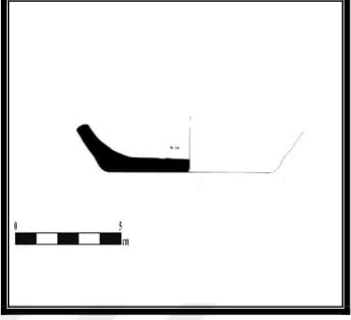
Çizim 3. 11: Erzincan-Levha 2\Pinaryolu Kalesi

ERZİNCAN/ REFAHİYE İLÇESİ/ PINAR YOLU/2011	
Ağız - Çömlek	
ENVANTER NO: Erc/R/ pk/11/001	
BULUNTU YERİ: Pinaryolu yerleşmesi	
ÇAP: Yok	
HAMUR RENGİ: DIŞ- 10/R/6/6 İÇ- 10/R/6/6	
KATKI: orta kum, orta taşcık, Kireç	
PİŞME: orta	
YAPIM: el yapımı	
AÇKI: yok	
BEZEME: yok	
ASTAR: yok	

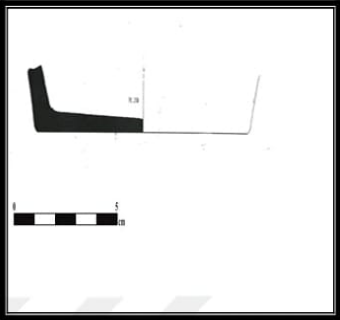
Kaynak: (Özyiğit, *Erzincan Refahiye*, 84.)

Çizim 3.12: Erzincan-Levha 3\Çengerli Kalesi

ERZİNCAN/ REFAHİYE İLÇESİ/CENGERLİ KALESİ / 2009	
Çömlek/ Dip	
ENVANTER NO: Erc/R/ CK/09/001	
BULUNTU YERİ: CENGERLİ KALESİ	
ÇAP: 14	
HAMUR RENGİ: DIŞ- 7.5/YR/6/2 İÇ- 7.5/YR/5/6	
KATKI: Orta kum, orta taşcık,	
PİŞME: orta	
YAPIM: el yapımı	
AÇKI: yok	
BEZEME: yok	
ASTAR: yok	

Kaynak: (Özyiğit, *Erzincan Refahiye*, 101.)

Çizim 3.13: Erzincan-Levha 4\Çengerli Kalesi

ERZİNCAN/ REFAHİYE İLÇESİ/CENGERLİ KALESİ / 2009	
Çömlek/ Ağız	
ENVANTER NO: Erc/R/ CK/09/003	
BULUNTU YERİ: CENGERLİ KALESİ	
ÇAP: yok	
HAMUR RENGİ: DIŞ- 5/R/5/3 İÇ-5/R/6/3	
KATKI: orta kum, orta taşcık, Büyük taş, mika	
PİŞME: orta	
YAPIM: el yapımı	
AÇKI: yok	
BEZEME: yok	
ASTAR: yok	

Kaynak: (Özyiğit, *Erzincan Refahiye*, 103.)

Çizim 3.14: Erzincan-Levha 5\ Çengerli Kalesi

ERZİNCAN/ REFAHİYE İLÇESİ/CENGERLİ KALESİ VE KAYA MEZARI /2009

Kapak

ENVANTER NO: Erc/R/ CKKM/09/001

BULUNTU YERİ: CENGERLİ KALESİ VE KAYA MEZARI

ÇAP: 20

HAMUR RENGİ: DIŞ- 7.5/R/6/6

KATKI: orta kum, orta taş, büyük taş

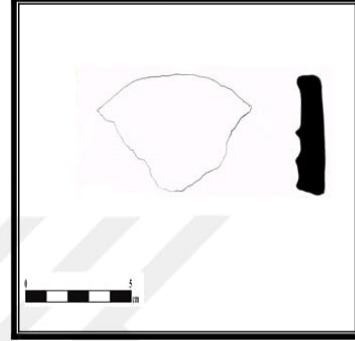
PİŞME: orta

YAPIM: el yapımı

AÇKI: yok

BEZEME: yok

ASTAR: yok

Kaynak: (Özyiğit, *Erzincan Refahiye*, 111.)

Çizim 3.15: Erzincan-Levha 6\Toprakkale Höyük

TOPRAKKALE

ERZİNCAN/
İLÇESİ/TOPRAKKALE/2009

REFAHİYE

Ağız - Çömlek

ENVANTER NO: Erc/R/ T/09/002

BULUNTU YERİ: TOPRAKKALE

ÇAP: Yok

HAMUR RENGİ: DIŞ- 7.5/YR/6/4 İÇ- 7.5/YR/6/3

KATKI: orta kum, orta taşcık, kireç

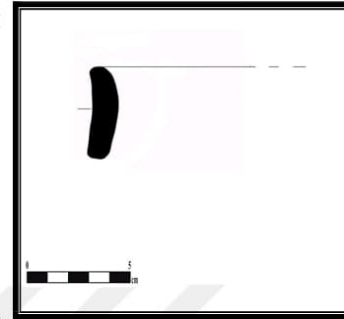
PİŞME: orta

YAPIM: el yapımı

AÇKI: yok

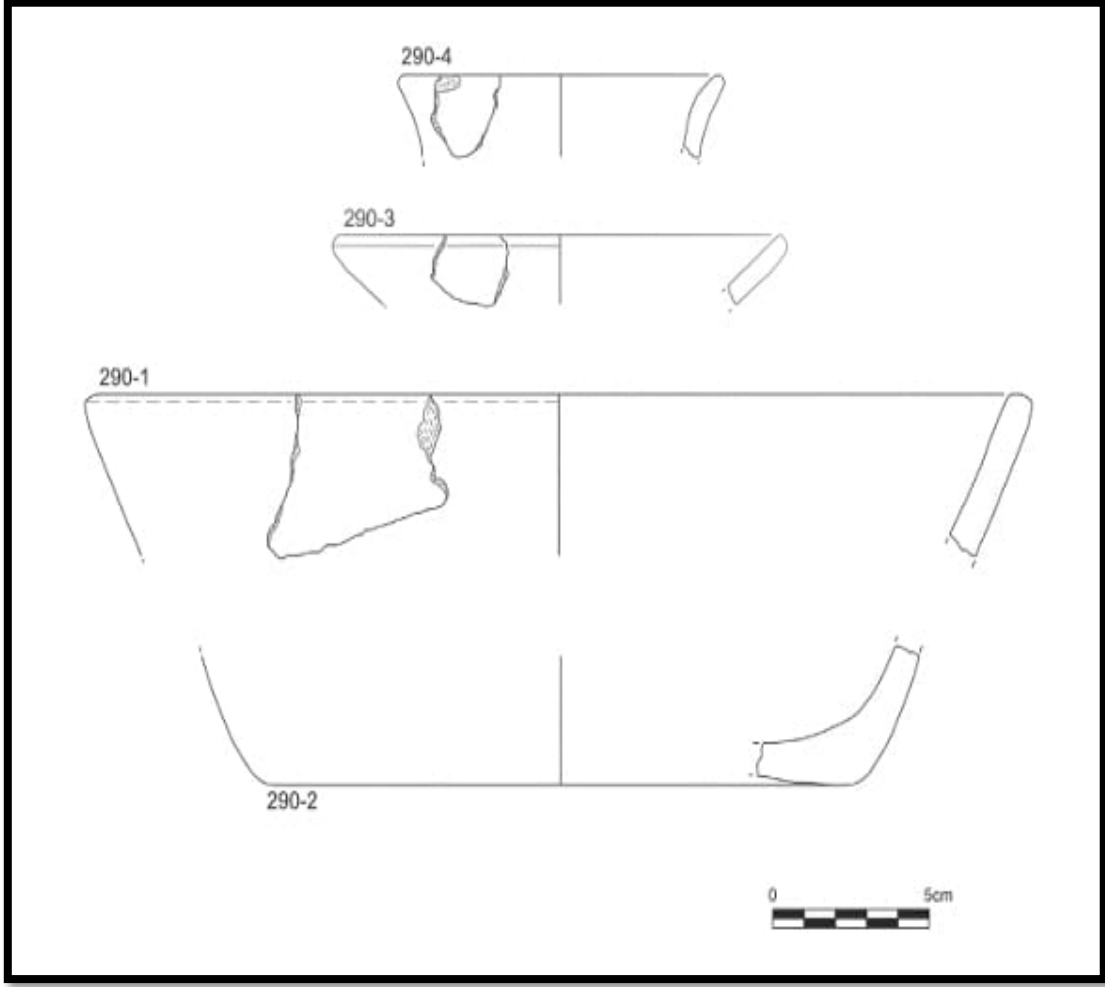
BEZEME: yok

ASTAR: yok

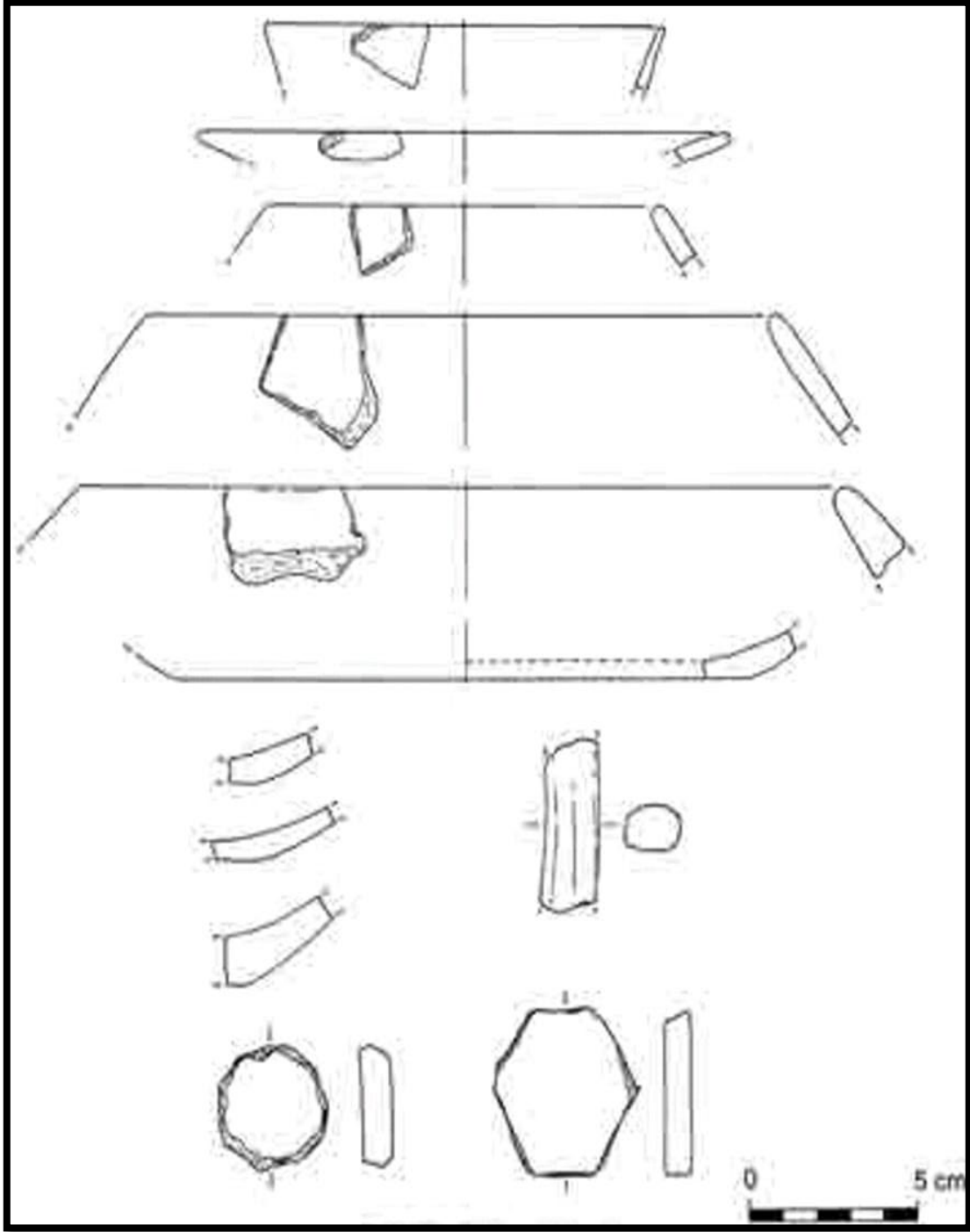
Kaynak: (Özyiğit, *Erzincan Refahiye*, 93.)

Çizim 3.16: Sivas-Levha 1\Yeniaslan Höyük

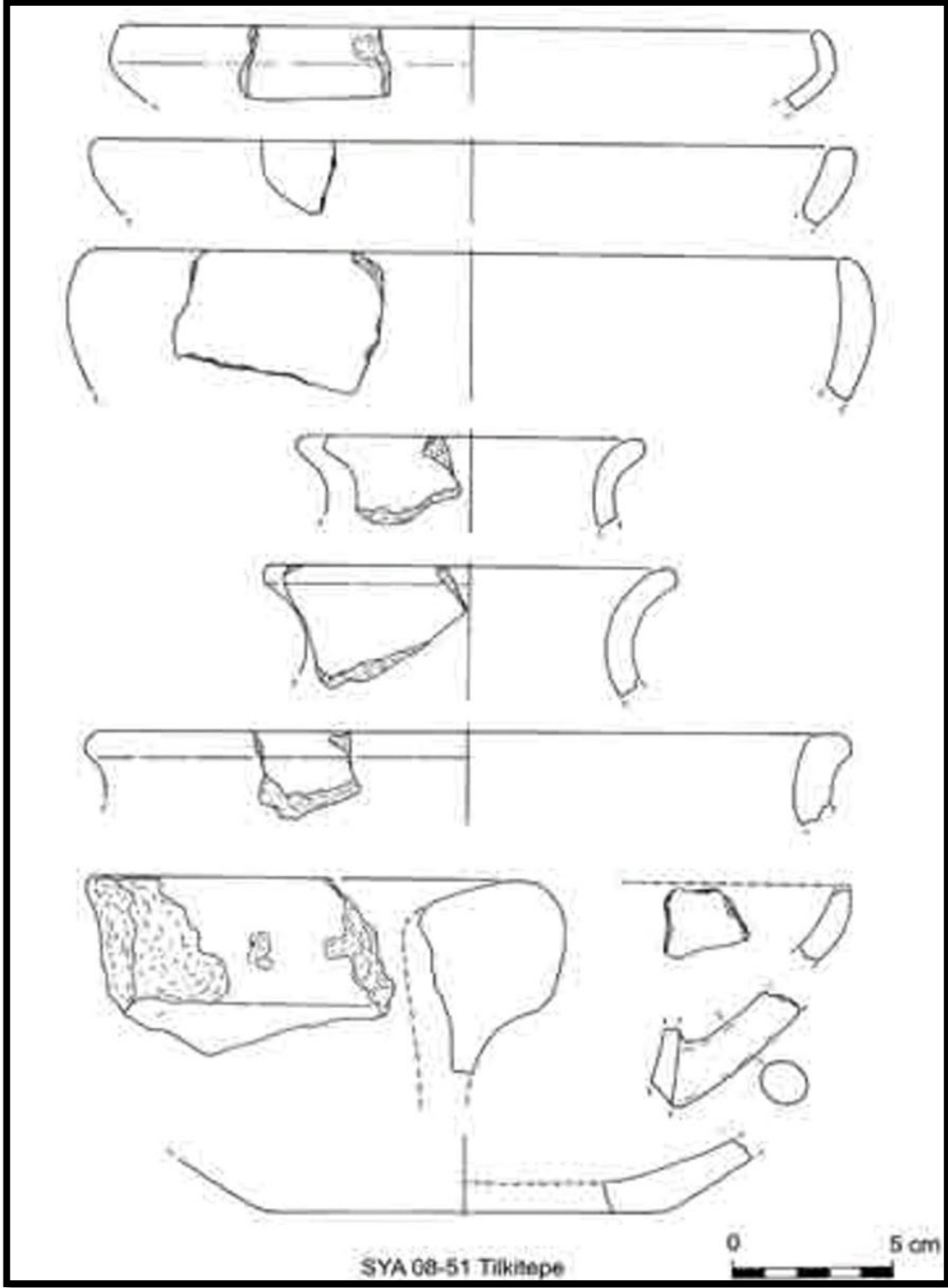
Kaynak: (Engin, *Sivas 2011*, 34.)

Çizim 3. 17: Sivas-Levha 2\Karut Höyük

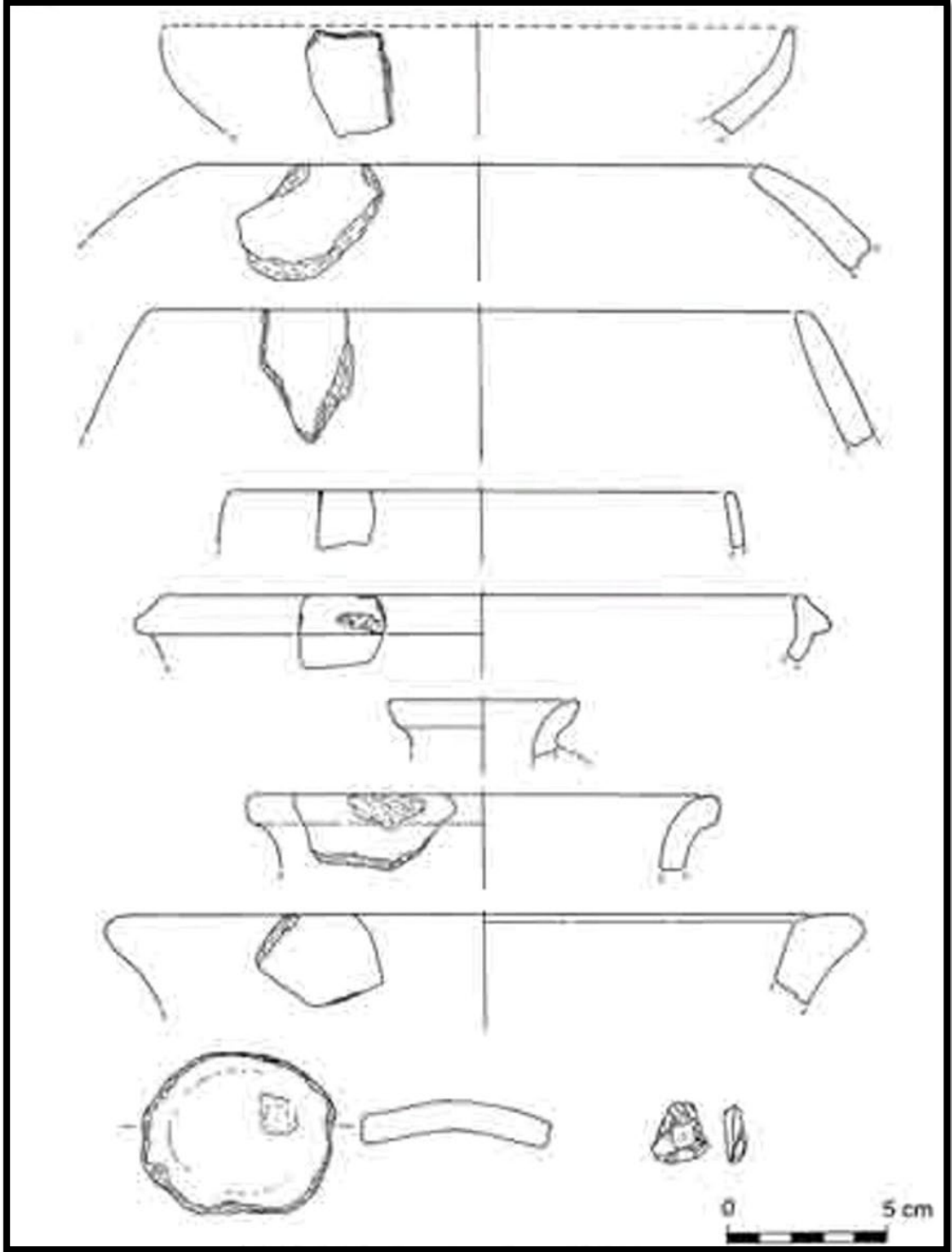
Kaynak: (Engin, *Sivas* 2008,145.)

Çizim 3.18: Sivas-Levha 3\Tilki Tepesi

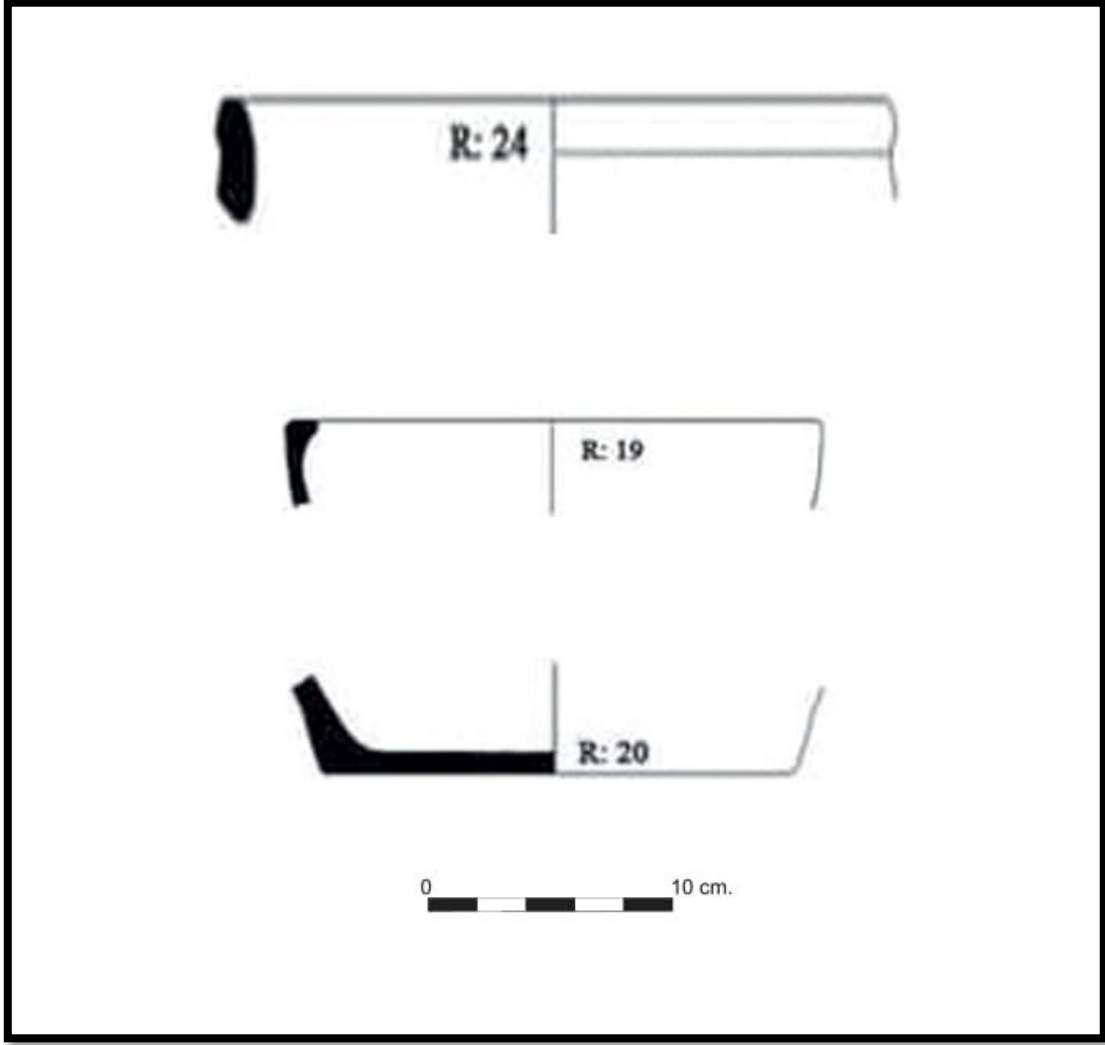
Kaynak: (Engin, *Sivas* 2008,146.)

Çizim 3. 19: Sivas-Levha 4\Çataltepe Höyük

Kaynak: (Engin, *Sivas* 2008, 146.)

Çizim 3.20: Erzurum-Levha 1\Kapıkaya Kalesi II

Kaynak: (Yasin Topaloğlu, vd., “2009 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları” İçinde, 28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ed. A. Naci Toy, C.2, (İstanbul: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2010), 12.)

EK 4: Tablolar

Tablo 3.1: Giresun İli Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı Yerleşimleri

Giresun İlçeleri	Köyler-Beldeler	Kod	Yerleşim Yerleri	Kod	Kalkolitik Çağ	Karaz Kültürü	Erken Tunç Çağı
Alucra	Tepeköy	1	Gavur Kalesi	1	✓	✓	✓
			Salıncak Kaya Yerleşimi	2			✓
	Merkez	2	Han Tepesi	1			✓
			Kalecik Yerleşkesi	1			✓
	Elmacık	3	Topalaksağ	2	✓	✓	✓
			Kalebaşı Mevkii	1			✓
	Fevziçakmak	4	Kalebaşı Mevkii II	2			✓
			Aktepe Yerleşmesi	1			✓
	Aktepe	5	Paşapınarı Yerleşmesi	2			✓
			Koman	6			✓
	Hacıhasan	7	Fındıklıbel Yerleşimi	1			✓
	Çalgan	8	Çalgan Şelale Mevkii	1			✓
Bulancak	Köklüce	9	Hönker Kalesi	1			✓
	Suyurdu	10	Almoğun Yerleşmesi	1			✓
Çamoluk	Çakrak	11	Çıkırık Kapı Kalesi	1			✓
	Derecik Alanı	1	Kaleboynu Kalesi	1	✓	✓	✓
Piraziz	Karadikmen	1	Karadikmen Kalesi	1			✓
	Hacıahmetoğlu	2	Asarıntaş Yerleşimi	1			✓
			Avarak Kalesi	2			✓
	Kaledere	3	Kaledere Kalesi	1			✓
Şebinkarahisar	Merkez	4	Kalesivrisi (Köroğlu) Kalesi	1			✓
	Kaleyanı	1	Kaleyanı Kalesi	1			✓
			Gökçetaş	1			✓
	Balcana	2	Kısıc Yerleşimi	1			✓
	Merkez	3	Şebinkarahisar Kalesi	1			✓
			Güneygören	1			✓
	Taşçılı	5	İsola Tepesi	1			✓
			Kurbantepe Yerleşmesi	1			✓
	Aslanşah	6	Kilisetaş Yerleşmesi	2			✓
			Kilisetarla Yerleşmesi	3			✓
	Tepeltepe	7	Kiliseburnu Mezarlık Alanı	1			✓
			Aslanşah Nekropolü	2			✓
Yeşilyayla	Yumurcaktaş	8	Kilisebeleni Yerleşmesi	1			✓
			Gölcük Yamaç Yerleşmesi	2			✓
	Ahurcuk	9	Kale Yerleşmesi	1			✓
			Ahurcuk Kalesi	1			✓
Yeşilyayla	10		Kavaklıntaş Yerleşmesi	1			✓

Kaynak: (Kaymakçı Arşivi)

Tablo 3.2: Artvin İli Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı Yerleşimleri

Artvin İlçeleri	Köyler-Beldeler	Kod	Yerleşim Yerleri	Kod	Kalkolitik Çağ	Karaz Kültürü	Erken Tunç Çağı
Arhavi	Arılı (Demirkapı)	1	Namazgah Kaya Resimleri	1			✓
Şavşat	Balıklı	1	Sazazkale Ormanı Tunç Baltaları	1			✓

Kaynak: (Kaymakçı Arşivi)

Tablo 3.3: Bayburt İli Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı Yerleşimleri

Bayburt İlçeleri	Köyler-Beldeler	Kod	Yerleşim Yerleri	Kod	Prehistorik Çağlar	Kalkolitik Çağ	Karaz Kültürü	Erken Tunç Çağı
Bayburt Merkez	Bayburt Merkez	1	Bayburt Kalesi	1				✓
	Söğütlü	2	Söğütlü (Hindi) Höyük	1		✓	✓	✓
	Oruçbeyli	3	Tepecik (Siptoros) Höyük	1	✓			
	Kitre	4	Kitre Kalesi	1				✓
	Akşar	5	Akşar Höyük	1		✓		✓
	Çayır yolu	6	Çayır yoltepe Höyük	1				✓
			Çayır yoltepe Höyük II	2				✓
			Çayır yoltepe Höyük III	3				✓
			Çayır yoltepe Höyük IV	4		✓	✓	✓
			Baltakaya Höyük	5				✓
	Değirmencik	7	Değirmencik Höyük	1		✓	✓	✓
	Çiğdemtepe	8	Çiğdemtepe Höyük	1				✓
	Sancaktepe	9	Sancaktepe Höyük	1				✓
	Sırakayalar	10	Sırakayalar Höyük I	1				✓
	Danişment	11	Danişment Höyük (Pülür Tepe)	1		✓	✓	✓
			Çoraktepe III	2				✓
Demirözü	Yukarıpınarlı	1	Gundulak Tepe Höyük	1		✓	✓	✓
	Çiftetaş	2	Büyüktepe Höyük	1		✓	✓	✓
	Bayrampaşa	3	Karaçayır Mevkii	1		✓	✓	✓
			İvecikler Tepesi	2		✓		✓
	Aksaçlı	4	Aksaçlı (Haşıye) Höyük	1				✓
	Çimentepe	5	Çimentepe Höyük	1		✓	✓	✓
	Gökçedere Merkez	6	Gökçedere (Pulur) Höyük	1		✓	✓	✓
	Beşpınar	7	Kalecik Höyük	1				✓
			Dedecik II Höyük	2				✓
	Eymür	8	Haburnu Tepe	1				✓
Aydıntepe	Taşkesen	1	Taşkesen Höyük	1		✓	✓	✓
			Taşkesen Yerleşimi	2				✓
	Aydıntepe Merkez	2	Mezarlık Tepe Höyük	1				✓
	İncili	3	İncili Höyük (Kepçeli Höyük)	1				✓

Kaynak: (Kaymakçı Arşivi)

Tablo 3.4: Gümüşhane İli Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı Yerleşimleri

Gümüşhane İlçeleri	Köyler-Beldeler	Kod	Yerleşim Yerleri	Kod	Kalkolitik Çağ	Karaz Kültürü	Erken Tunç Çağı
Şiran	Araköy	1	Könger Höyük	1	✓	✓	✓
	Alç	2	Çestepe Höyük	1			✓
			Evliyatepe Höyük	2			✓
	Paşapınarı	3	Paşapınarı Höyük	1			✓
	Kavakpınar	4	Jandarma Ormanı	1			✓
			Taşlık II Höyük	2			✓
	Karaköy	5	Karaköy Höyük	1			✓
	Karaşeyh	6	Ortaköy Tepesi	1	✓	✓	✓
	Çakırkaya	7	Manastır Tepe	1	✓	✓	✓
Kelkit	Evren	8	Veynasır Tepe	1	✓	✓	✓
	Telme	9	Telme Höyük	1	✓	✓	✓
	Sadak	1	Satala Antik Kenti	1			✓
	Günbatur	2	Maltepe Höyük	1			✓
Köse	Öğütlü	3	Kaletepe Höyük	1	✓	✓	✓
	Çevirme	4	Çengiler Tepesi	1	✓	✓	✓
	Köse Merkez	1	Maltepe Höyük	1	✓	✓	✓
	Örenşar	2	Örenşar I-III-IV	1			✓

Kaynak: (Kaymakçı Arşivi)

Tablo 3.5: Ordu İli Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı Yerleşimleri

Ordu İlçeleri	Köyler-Beldeler	Kod	Yerleşim Yerleri	Kod	Kalkolitik Çağ	Karaz Kültürü	Erken Tunç Çağı
Mesudiye	Uzun Yol	1	Bektaş Tepesi	1	✓		✓
			Esmehan Pınarı	2	✓		✓
	Karabayı	2	Naltepesi	1	✓		✓
			Ziyaret Tepesi	2			✓
	Çavdar Yaylası	3	Yazıtarla	1	✓		✓
			Hohurdan Tepesi	2	✓		✓
			Çukurçayır	3	✓		✓
			Kuzuluk Boğazı	4			✓
	Arıcılar	4	Harmanyeri Tepesi	1			✓
			Nal Tepesi	2			✓
			Çamaşluoğlu Tepesi	3			✓
	Bayır	5	Atyolu	1			✓
	Çaltepe	6	Azmikale	1			✓
	Yardere	7	Yardere Bahçeler	1			✓
			Buzluk	2			✓
	Erik	8	Evliya Tepesi	1	✓		✓
	Üçyol	9	Üçyol	1			✓
			Kırıklar	2			✓
			Körüktepe	3			✓
			Meydandüzü	4	✓		✓
			Çamarası	5	✓		✓
			Çamarası II	6	✓		✓
			Güleyan Tepesi	7	✓		✓
			Çağlankaya	8	✓		✓
			Sağanlı	9			✓
			Sağanlı II	10			✓
			Söğütlüdere Tepesi	11			✓
			Güngörmez Tepesi	12	✓		✓
			Uzuntepeler Yamaç Yerleşmesi	13	✓	✓	✓
	Çardaklı	10	Karga Tepesi	1	✓		✓
			Karapınar	2	✓		✓
			Karapınar II	3			✓
			Söğütözü	4			✓
			Maltepesi	5	✓		✓
			Tepetarla	6	✓		✓
			Kıranlarla Höyük	7			✓
			Yunak Tepe	8			✓
	Dayılı	11	Pilav Tepesi	1	✓		✓
			İmamoğlu Göllütepesi	2			✓
			Çoban Kalesi	3			✓
			Yayla Höyük	4			✓
	Anedar	12	Sayaca Tepesi	1			✓
	Türkköy	13	Ziraat Tepesi	1			✓
	Çiftlik Sarıca	14	Çiftlik Sarıca	1	✓		✓
			Şeyhoğlu Tepesi	2			✓
	Göçbey	15	İlşar	1			✓
			İlşar II	2			✓
			İlşar III	3	✓		✓
	Abdili Yaylası	16	Abdili Kurganı	1	✓		✓
			Fırışlık Höyük	2	✓		✓
			Diğilkaya	3			✓
	Kaleköy	17	Çöplük Bostanı	1			✓
	Konacık	18	Kıyan	1			✓
	Beyseki Yaylası	19	Karababa Tepesi	1			✓
	Müslüm Sarıca	20	Küllüce Tepe	1	✓	✓	✓
			Küllüce Tepe II	2			✓
			Müslüm Sarıca Höyüğü	3			✓
	Sarıca	21	Sarıca-Göllüyazı Höyüğü	1			✓
	Çaltepe	22	Harmanlık	1			✓
	Güzle	23	Tepedibi	1	✓		✓

Kaynak: (Kaymakçı Arşivi)

Tablo 3.6: Erzincan İli Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı Yerleşimleri

Erzincan İlçeleri	Köyler-Beldeler	Kod	Yerleşim Yerleri	Kod	Kalkolitik Çağ	Karaz Kültürü	Erken Tunç Çağı
Refahiye	Ekecek	1	Ekecek Höyük	1			✓
	Pınaryolu	2	Pınaryolu Kalesi	1			✓
	Akçiğdem	3	Doplaktepe	1	✓	✓	✓
	Çengerli	4	Çengerli Kalesi	1			✓
			Çamlıca Yerleşmesi	2			✓
	Yurtbaşı	5	Yurtbaşı Höyük	1			✓
	Çavuş	6	Toprakkale Höyük	1			✓
	Altköy	7	Altköy Kalesi	1			✓
	Bakacak	8	Bakacak Kalesi	1			✓

Kaynak: (Kaymakçı Arşivi)

Tablo 3.7: Sivas İli Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı Yerleşimleri

Sivas İlçeleri	Köyler-Beldeler	Kod	Yerleşim Yerleri	Kod	Kalkolitik Çağ	Karaz Kültürü	Erken Tunç Çağı
Akıncılar	Çörengeç	1	Ötemahalle Höyüğü	1			✓
	Geyikpınarı	2	Geyikpınarı Höyüğü	1			✓
	Eskibağ	3	Eskibağ Höyüğü	1	✓		✓
	Akıncılar Merkez	4	Akıncılar Yerleşmesi	1			✓
	Avşar	5	Çadırkaya Höyüğü	1			✓
	Abdurrahman	6	Değirmen Tarlası Yerleşim	1			✓
Gölova	Gölova Merkez	1	Vartanoluğu Höyüğü	1			✓
	Aşağıtepecik	2	Gökdere Höyüğü	1	✓		✓
			Gökdere Höyüğü 2	2	✓		✓
	Karayakup	3	Çengi Höyüğü	1			✓
	Gözören	4	Gözören Höyüğü	1			✓
	Demirkonak	5	Demirkonak Höyüğü	1			✓
Koyulhisar	Yeniaslan	1	Yeniaslan Höyük	1			✓
			Yeniaslan Höyük II	2			✓
			Yeniaslan Höyük III	3			✓
	Eğriçimen Yaylası	2	Eğriçimen Yayla Höyüğü	1			✓
			Aşıklar Tepesi Yerleşimi	2			✓
	Dağönü	3	Kalacuk Yerleşmesi	1			✓
			Kalacuk Yerleşmesi II	2			✓
			Kalacuk Yerleşmesi III	3			✓
	Kuruseki	4	Kuruseki Höyüğü	1			✓
	Kızılelma	5	Eğlence Höyüğü	1			✓
Suşehri	Bahçeköy	6	Kalecik Tepesi	1			✓
	Büyük Güzel	1	Siradur Höyüğü	1			✓
	Aşağı Akşar	2	Kale	1	✓		✓
	Bostancık	3	Karut Höyük	1			✓
	Suşehri Merkez	4	Dipsizgöl Höyük	1			✓
	Yeşilyayla	5	Tilki Tepesi	1			✓
			Kilisealtı Höyük	2			✓
	Erence	6	Erence Höyük	1	✓		✓
	Balkara	7	Çataltepe Höyük	1	✓		✓
	Küçükgülzel	8	Küçükgülzel Yerleşmesi	1			✓
	Arpayazı	9	Kömüştün	1			✓

Kaynak: (Kaymakçı Arşivi)

Tablo 3.8: Erzurum İli Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı Yerleşimleri

Erzurum İlçeleri	Köyler-Beldeler	Kod	Yerleşim Yerleri	Kod	Kalkolitik Çağ	Karaz Kültürü	Erken Tunç Çağı
İspir	İyidere	1	İyidere Kalesi	1			✓
	Karahan	2	Karahan Kalesi	1			✓
Tortum	Serdarlı	3	Gugular Höyük	1			✓
			Gugular Höyük II	2			✓
			Gugular Höyük III	3			✓
	Şenyurt	4	Şenyurt Yerleşmesi	1			✓
			Şenyurt Kalesi	2			✓
			Şenyurt Yayla Kalesi	3			✓
	Kapıkaya	5	Kapıkaya Kalesi II	1	✓		✓
Olur	Ürünlü	1	Ürünlü Yerleşmesi	1			✓
	Beğendik	2	Aşağı Beğendik Kalesi	1			✓
	Etkinli	3	Etkinlik Kalesi	1			✓
			Etkinlik Kalesi II	2	✓		✓
	Ilıkaynak	4	Ilıkanyak Kalesi	1			✓
			Ilıkanyak Yayla Kalesi	2			✓
			Pegleragzı Kalesi	3			✓
			Şeytan Kalesi	4			✓
	Boğazgören	5	Odabaşı Kalesi	1			✓
	Uzunharman	6	Yedigözel Kalesi	1			✓
			Yedigözel Kalesi II	2			✓

Kaynak: (Kaymakçı Arşivi)

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Cevdet Bora ÇINAR	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Beykent Üniversitesi
Fakülte	Fen-Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Tarih
Yüksek Lisans	
Üniversite	
Enstitü Adı	
Anabilim Dalı	
Programı	
Makale ve Bildiriler (Varsa)	